

Idő és pénz a gyereknevelésben Magyarországon, 1993-2010

HAJDU TAMÁS – KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR

KRTK-KTI WP – 2022/11

2022 június

<https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/06/CERSIEWP202211.pdf>

KRTK-KTI Working Papers are distributed for purposes of comment and discussion. They have not been peer-reviewed. The views expressed herein are those of the author(s) and do not necessarily represent the views of the Centre for Economic and Regional Studies. Citation of the working papers should take into account that the results might be preliminary. Materials published in this series may be subject to further publication.

A KRTK-KTI Műhelytanulmányok célja a viták és hozzászólások ösztönzése. Az írások nem mentek keresztül kollegiális lektoráláson. A kifejtett álláspontok a szerző(k) véleményét tükrözik és nem feltétlenül esnek egybe a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont álláspontjával. A műhelytanulmányokra való hivatkozáskor figyelembe kell venni, hogy azok előzetes eredményeket tartalmazhatnak. A sorozatban megjelent írások további tudományos publikációk tárgyát képezhetik.

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunk a KSH időmérleg-felméréseinek és háztartási költségvetési adatfelvételeinek segítségével vizsgálja a gyermekes családok körében tapasztalható időfelhasználási és kiadási mintázatok jellegzetes társadalmi különbségeit és azok időbeli alakulását. Eredményeink szerint a magasabb iskolai végzettségű családok többet költenek készségfejlesztő eszközökre és szolgáltatásokra, mint az alacsony iskolázottságú szülőkkel rendelkező családok. Emellett a magasabb iskolai végzettségű anyák és apák több időt is fordítanak gyermekgondozásra és a gyermekeik készségeit közvetlenül vagy közvetve fejlesztő tevékenységekre, mint az alacsonyabb iskolázottságú szülők. A különbségek igen jelentősek. A felsőfokú végzettségű anyával és apával rendelkező kétgyermekes családok éves szinten átlagosan 350 órával többet töltenek gyermekgondozási tevékenységgel és 400 ezer forinttal többet költenek készségfejlesztő kiadásokra, mint a két középfokú végzettségű szülővel rendelkező családok. A keresztmetszeti különbségek mellett jelentős időbeli változásokat is látunk. A rendszerváltás utáni két évtizedben a gyermekekre fordított időben és készségfejlesztő kiadásokban mért társadalmi különbségek növekedtek.

JEL: J13, J22

Kulcsszavak: időfelhasználás, gyermekgondozás, készségfejlesztő kiadások, társadalmi egyenlőtlenség

Hajdu Tamás

KRTK KTI, Tóth Kálmán u. 4, 1097 Budapest

e-mail: hajdu.tamas@krtk.hu

Kertesi Gábor

KRTK KTI, Tóth Kálmán u. 4, 1097 Budapest

e-mail: kertesi.gabor@krtk.hu

Kézdi Gábor

Survey Research Center, University of Michigan, Ann Arbor, MI, US

Time and money in raising children in Hungary, 1993-2010

TAMÁS HAJDU – GÁBOR KERTESI – GÁBOR KÉZDI

ABSTRACT

This study examines social differences in time use and expenditures and their evolution over time among families with young children. The analysis is based on the KSH Time Use and Household Budget Surveys. Our results show that families with higher educational attainment spend more on items and activities of enrichment than families with lower educational attainment. In addition, higher educated mothers and fathers also spend more time on childcare and activities that directly or indirectly develop their children's skills than parents with lower education. The differences are enormous. On average, two-child families where both parents have tertiary education spend 350 hours more on childcare activities and 400 thousand HUF more on items and activities of enrichment than families where the parents have secondary education. In addition, we also see significant changes over time. Social differences in time spent with children and enrichment expenditure have increased during the 1990s and 2000s.

JEL codes: J13, J22

Keywords: time use, childcare, enrichment expenditures, social inequality

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor

Idő és pénz a gyereknevelésben Magyarországon, 1993-2010

Absztrakt

Tanulmányunk a KSH időmérleg-felméréseinek és háztartási költségvetési adatfelvételeinek segítségével vizsgálja a gyermekes családok körében tapasztalható időfelhasználási és kiadási mintázatok jellegzetes társadalmi különbségeit és azok időbeli alakulását. Eredményeink szerint a magasabb iskolai végzettségű családok többet költenek készségfejlesztő eszközökre és szolgáltatásokra, mint az alacsony iskolázottságú szülőkkel rendelkező családok. Emellett a magasabb iskolai végzettségű anyák és apák több időt is fordítanak gyermekgondozásra és a gyermekeik készségeit közvetlenül vagy közvetve fejlesztő tevékenységekre, mint az alacsonyabb iskolázottságú szülők. A különbségek igen jelentősek. A felsőfokú végzettségű anyával és apával rendelkező kétgyermekes családok éves szinten átlagosan 350 órával többet töltenek gyermekgondozási tevékenységgel és 400 ezer forinttal többet költenek készségfejlesztő kiadásokra, mint a két középfokú végzettségű szülővel rendelkező családok. A keresztmetszeti különbségek mellett jelentős időbeli változásokat is látunk. A rendszerváltás utáni két évtizedben a gyermekekre fordított időben és készségfejlesztő kiadásokban mért társadalmi különbségek növekedtek.

Kulcsszavak: időfelhasználás, gyermekgondozás, készségfejlesztő kiadások, társadalmi egyenlőtlenség

JEL: J13, J22

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk Medgyesi Mártonnak a tanulmányunkhoz fűzött segítőkész megjegyzéseiért, valamint Köllő Jánosnak a tanácsaiért és a KSH munkaerő-felvételeiből készített számításokért. Külön köszönettel tartozunk Tir Melindának a tanulmány elkészítése során nyújtott alapos és kiváló asszisztensi munkájáért. Köszönjük a Tárki Adatbanknak és a KRTK Adatbanknak az adatokhoz való hozzáférést. Jelen tanulmány a KSH időmérleg-felméréseinek és háztartási költségvetési adatfelvételeinek a KRTK által feldolgozott adatállományaiából készült. A számítások és az azokból levont következtetések kizárólag a szerzők szellemi terméke. A kutatást az NKFIH K-101409. és K-132484. számú pályázatai támogatták.

KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet

2022. május 30.

1. Bevezető

A gyermekek fejlődését vizsgáló társadalomtudományi szakirodalom egy nagy jelentőségű megfigyelése, hogy a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó gyerekek iskolát megalapozó készségeiben már kora gyermekkorban számottevő különbségek állapíthatók meg, jóllehet a születést követő első évben mért készségbeli különbségeik szinte elhanyagolhatóak (Fryer és Levitt 2004; 2013). Ezek a kisgyermekkorban nagyon gyorsan, pár év leforgása alatt kialakuló különbségek, amelyek már azelőtt láthatóvá válnak, hogy az óvodai-iskolai nevelés befolyásoló impulzusai kifejthetnék a hatásukat, a családi nevelési környezet fontos szerepére hívják fel a figyelmet.

Az alacsony iskolázottságú, szegény szülők gyermekeinek beszédfejlődési hátrányait kutató nyelvészeti szakirodalom ezt a problémát az anya és gyermek közti kommunikáció jellegzetes mintázatait megfigyelő, kvantitatív méréseket is tartalmazó, intenzív terepkutatásokkal vizsgálja. Ennek a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveitől kezdve kibontakozó kutatási irányzatnak a nyelvi interakciók pontos mérésével sikerült statisztikai bizonyítékokat szerezni annak igazolására, hogy a gyerekek nyelvi lemaradásai szorosan összefüggnek a családok belső működésének társadalmi különbségeivel. Az empirikus nyelvészeti kutatások megállapították: „a gyermekek már az iskola előtti életkorban rengeteg nyelvhasználati, interakciós, kapcsolatteremtő, együttműködési készséget sajátítanak el, amelyek alapvetően fontosak az olvasás és írás eszközszerű használatának későbbi elsajátításához, s az írott-nyomtatott szövegekhez kapcsolódó iskolai kommunikációhoz.” (Réger 1995, 103). Az alacsony iskolázottságú, szegény szülők által nevelt gyermekek családjában a szülő-gyermek interakciók mennyisége és minősége más, mint a középosztályi családokban. Az alacsony iskolázottságú szülők kevesebbet beszélgetnek a gyermekeikkel, kisebb szókincset használnak, kevesebb főnév, módosítószó, jelző és múlt idejű ige alkalmazásával fejezik ki magukat, több felszólító mondatot és kevesebb kérdést intéznek gyermekeikhez, nevelési gyakorlatukat kevesebb bátorító és több neheztelő megjegyzés kíséri, mint az iskolázottabb szülőkét (Heath 1983; Hoff-Ginsberg 1991; Hart és Risley 1995; 2003; Huttenlocher és mtsai. 2002; Hoff 2003; 2006). Hart és Risley (1995) úttörő kutatása, negyven család két éven át tartó, heti rendszerességű résztvevő megfigyelésével hatalmas mértékű mennyiségi különbségekre derített fényt. Becslésük szerint a megfigyelt hátrányos helyzetű (segélyen élő) családokban élő gyermekekhez születésüktől hároméves korukig összesen ötven százalékkal (30 millió szóval) kevesebb szót intéztek a szülei, mint a kontrollcsoportot jelentő, magasan képzett értelmiségi szülők a gyerekeikhez. Ezek a nagy ráfordításbeli különbségek jelentős hatást gyakorolnak az érintett gyerekek készségeinek fejlődésére (Hoff 2003).

A nyelvészeti kutatások eredményeivel egybevágó eredmények fogalmazódtak meg a családok működési módjának mechanizmusait vizsgáló modern családszociológiai, demográfiai irodalomban is. E kutatási irányzat egy messze vezető megfigyelése szerint (Lareau 2000; 2003) a magasabb iskolai végzettségű szülők a társadalom más rétegeitől nagyon eltérő gyereknevelési gyakorlatot követnek: családi működésüket tudatos és összehangolt viselkedési minták jellemzik, szemben az iskolázatlanabb szülőkkel, akiknek a magatartására inkább a spontán, kevesebb tervezett és több laissez-faire elemet magában foglaló gyereknevelés a jellemző. Ezek a jellegzetes különbségek megfigyelhetők a mindennapi élet kereteinek megszervezésében, a családok időbeosztásában, a gyermekek szervezett tevékenységeinek összehangolásában, a spontán nyelvhasználat és a gyerekekkel való beszédmód különbségeiben, abban, hogy milyen mértékben hagyatkoznak a szülők a gyerekek nevelésében a családi-rokonsági kapcsolatokra, és hogyan viszonyulnak a társadalom intézményeihez (az iskolához, az óvodához és a bölcsődéhez).

A szegény családok gyakran a társadalmi izoláltság körülményei között élik az életüket, amelyben a szabadidő eltöltésének módja nagyon más, mint a nyitottabb élethelyzetekben élő középosztályi családoké. A gyerekek szabadidejük nagyobb részét töltik a hasonló társadalmi státusú gyerekekkel közös gyerekcsapatokban, mint a középosztályi gyerekek, és emiatt is sokkal ritkábbak körükben a szülő-gyermek interakciók (Heath 1983; Lareau 2003). Minél fiatalabbak a gyermekek, ez a körülmény annál inkább bezárja őket szűkebb lakókörnyezetükbe, ami csökkenti annak lehetőségét, hogy a tágabb

világról ismereteket szerezzenek. Phillips (2011) reprezentatív amerikai időmérleg-adatokon kimutatta, hogy az alsó jövedelmi ötödhez tartozó családok kétévesnél fiatalabb gyermekei heti négy-öt órával, óvodáskorú gyermekei pedig heti három-négy órával kevesebbet töltenek a lakóhelyüktől különböző helyeken, ahol a közvetlen környezetükön túlmutató tapasztalatokra is szert tehetnek, mint a felső jövedelmi ötödhez tartozó hasonló korú gyermekek. Összességében ez azt jelenti, hogy a szegény gyermekek születésüktől hatéves korukig 1300 órával kevesebb időt töltenek megszokott közegükön kívül, mint a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozó családok gyermekei.

A közgazdasági irodalom ezt a problémát az emberi tőkébe való gyermekkori beruházások oldaláról közelíti meg. A gyermekek fejlődésének fontos meghatározója, hogy családi környezetükben milyen mértékben férnek hozzá a készségeik kibontakozásához szükséges erőforrásokhoz. E családi erőforrások között kitüntetetten fontos szerepet játszanak a kognitív fejlődést elősegítő fizikai eszközök és szolgáltatások¹, illetve a fejlődést a kognitív, pszichés és szociális területeken egyaránt elősegítő szülőkkel közösen folytatott tevékenységek². A javak és szolgáltatások megvételének korlátot szab a családok jövedelme, a gyerekekkel közös szülői tevékenységeknek a szülők alternatív időfelhasználása, mindkettőnek pedig a szülők preferenciái, nevelési készségei, magatartási jellemzői. Ez utóbbiak a tapasztalatok szerint szoros összefüggésben állnak a szülők iskolázottságával. A társadalmi egyenlőtlenségek továbbörökítésének egyik meghatározó csatornája az, hogy a különböző iskolázottságú, jövedelmű családok milyen mértékben biztosítják a kulcsfontosságú erőforrásokat gyermekeiknek, és milyen mértékben képesek otthoni emberi tőke beruházásokkal megtámogatni gyerekeik iskolai pályafutását. Az otthoni emberi tőke beruházások különbségei jelentős mértékben befolyásolják a későbbi iskolai teljesítményeket és azon keresztül az életben való érvényesülés esélyeit. „Az emberi tőke termelésében a családok legalább olyan fontos szerepet játszanak, mint az iskola, sőt a családi nevelés talán még az iskolai képzésnél is fontosabb lehet” (Carneiro és Heckman 2003).

Az itt következő tanulmány ehhez a tradícióhoz kapcsolódva, a Magyarországon fellelhető legrészletesebb adatok – a KSH időmérleg-felméréseinek és háztartási költségvetési adatfelvételeinek ismételt keresztmetszeti mikroadatok – segítségével próbál képet adni a gyermekes családok körében tapasztalható időfelhasználási és kiadási mintázatok jellegzetes társadalmi különbségeiről, illetve azok időbeli alakulásáról. Igen jelentős mértékű különbségekről számolhatunk be, meglepő módon nemcsak a közvetlenül a jövedelemtől függő kiadásokban, hanem gyermekgondozási tevékenységekre fordított szülői időfelhasználásban is. A különböző társadalmi helyzetű családok nagyon különböző mértékben fordítanak időt és pénzt a gyermekeikre.

A családi ráfordítások különbségei tükröződnek a gyermekek készségeiben. A nemzetközi mérésekkel összhangban, magyarországi adatokon is kimutathatóan nagy társadalmi különbségek vannak a különböző iskolázottságú szülők gyermekeinek iskolát megelőző elemi alapkészségeiben. A Szegedi Tudományegyetem 2003. évi, első évfolyamos tanulóira kiterjedő országosan reprezentatív vizsgálatának³ adatai szerint ezek a tanév legelején mért különbségek – szókincsben, számolási és logikai készségekben, írásmozgás-koordinációban, szociális kompetenciákban – az egy szórásesegységnyi mértéket is elérik (1. táblázat). A szegény, iskolázatlan szülők gyerekeit és a jó helyzetben levő, iskolázott szülők gyerekeit az iskolát megalapozó elemi alapkészségekben világok választják el egymástól.⁴

¹ Könyv, tanszer, sportszer, játék, számítógép, szórakoztató elektronikai eszköz, különóra, sportolási lehetőség, kulturális, szabadidős program, nyári táborozás, családi nyaralás.

² A szorosan vett gyermekgondozási tevékenységeken (fizikai gondozás, mesélés, játék, tanulás) túl ide tartoznak azok a szabadidős tevékenységek (kulturális programok, hobbi tevékenységek, sporttevékenységek, családi együttlétek, vallási és civil közösségi programok), amelyekbe a szülők aktívan bevonják a gyermekeiket.

³ Az SZTE Képességkutató Csoport sok éven át tartó, követéses vizsgálatának első hulláma volt ez.

⁴ Az amerikai gyerekek alapkészségei között hasonlóan nagy mértékű különbségek vannak, társadalmi háttér szerint öt éves életkorban (Neuman 2006).

1. táblázat: Társadalmi különbségek az általános iskola 1. évfolyamának kezdetén (novemberben) mért elemi alapkészségekben: a főátlagtól való eltérések a teszteredmények szórássegységeiben mérve

	Anyai iskolai végzettsége ^a				Különbség (5) (4)-(1)
	0-8 osztály (1)	szakiskola (2)	érettségi (3)	diploma (4)	
Írásmozgás-koordináció	-0,41	-0,10	0,13	0,34	0,75
Relációs szókincs	-0,56	-0,09	0,15	0,42	0,92
Elemi számolási készség	-0,63	-0,12	0,25	0,47	1,10
Tapasztalati következtetés	-0,51	-0,09	0,21	0,48	0,99
Szociális kompetenciák	-0,56	-0,07	0,11	0,47	1,03
Alapkészségek együtt	-0,69	-0,12	0,23	0,57	1,26

Forrás: Józsa (2004), 2. és 3. táblázatának adatai alapján újraszámolva. A Szegedi Tudományegyetem Képességkutató Csoportjának longitudinális kutatása, 1. hullám, 2003, N = 5138. *Írásmozgás-koordináció*: a kéz finommozgásának koordinációja, ami lehetővé teszi az írás elsajátítását és használatát. *Relációs szókincs*: dolgok, tulajdonságok, folyamatok közötti viszonyokat és relációkat kifejező szavak ismerete. *Elemi számolási készség*: számlálás, manipulatív számolás, számképfelismerés és számolvasás. *Tapasztalati következtetés*: egyszerű logikai struktúrák és következtetési sémák alkalmazása. *Alapkészségek együtt*: Az összes teszt (133 ítem) átlaga.

^a A mintában szereplő gyermekek eloszlása anyjuk iskolai végzettsége szerint: 0-8 osztály: 20%, szakiskola: 28%, érettségi: 33%, diploma: 19%.

Hogy a családi ráfordításoknak, a szülőkkel együtt töltött minőségi időnek (a rendszeres esti mesélésnek, a képes-szöveges gyerekkönyvek közös lapozgatásának, a szülőkkel közös rajzolásnak, társasjátékoknak, az együttes sportolásnak, kirándulásoknak, családi nyaralásoknak) milyen jelentős szerepe van az iskolai sikerességet megalapozó gyermekkori készségek alakításában, azt ma már oksági hatások azonosítására képes, módszertanilag igényes társadalomtudományi szakirodalom tárgyalja (Raikes és mtsai. 2006; Villena-Roldan és Rios-Aguilar 2012; Kalb és van Ours 2014; Fiorini és Keane 2014; Del Bono és mtsai. 2016; Price és Kalil 2019; Mayer és mtsai. 2019).

Hogy ezt az erős összefüggést magyar adatokon szemléltessük, bemutatunk egy számítást, amit az Országos Kompetenciamérés 2006. évi teszteredményeinek és a Tárki Életpálya-felmérés 2006. évi, első hullámának egyesített adatbázisán készítettünk. Az Életpálya-felmérés első hullámában résztvevő személyek a 2006. évi kompetenciamérés nyolcadik évfolyamot éppen befejező (akkor 14-15 éves) tanulói populációjából kerültek ki.⁵ A mintába bekerült fiatalok szülei, sok más egyéb információ szolgáltatása mellett, részletesen beszámoltak arról, hogy gyermekeik óvodás- és kisiskolás életkorában milyen gyakorisággal vettek részt olyan tevékenységekben, melyeket a gyermekfejlődési szakirodalom alapján készségfejlesztő célú vagy hatású tevékenységeknek nevezhetünk. Az eredményeket a 2. táblázatban mutatjuk be. Minden tevékenység esetében a szélső értékeket hasonlítjuk össze: a gyakori meseolvasást, társasjátékozást, kulturális programokat, és a többit a ritkán előforduló meseolvasással, társasjátékozással, és a többivel. A táblázat oszlopaiban a szülői „ráfordítások” magas, illetve alacsony szintjeihez tartozó átlagos teszteredmény-különbségeket adtuk meg az adott teszt szórássegységeiben mérve, kétféle változatban: az első oszlopokban a nyers különbségeket tüntettük fel, a második oszlopban a szülői iskolai végzettségre kontrollált különbségeket.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy ezeknek a készségfejlesztő közös tevékenységeknek komoly szerepe lehet a gyermekek kognitív fejlődésében. A családok nevelési és működési jellemzői erősen összefüggnek az általános iskola végén mért tesztek eredményeivel. A nyers teszteredmény-különbségek igen nagyok, a 8. évfolyamon mért matematika és szövegértés teszteredmények szórásának 20-100 százalékat teszik ki. A szülői iskolai végzettségre kontrollált különbségek kisebbek ugyan, de még

⁵ A Tárki Életpálya-felmérésről lásd például Hajdu, Kertesi és Kézdi (2014).

mindig igen tekintélyesek; egy kirívó értéket leszámítva, a teszteredmények szórásának 10 és 60 százaléka közé esnek. Ezek az adatok két dolgot is szemléltetnek: egyrészt azt, hogy a készségbeli különbségek jelentős része társadalmi különbségekből fakad (erre a nyers és kontrollált különbségek közti tekintélyes rés utal); másrészt azt, hogy a szülői ráfordítások mértékének változtatásával, a szociális háttértől függetlenül is van valamekkora mozgástér a gyermeki készségek alakítására (amire a szülői iskolai végzettségre kontrollált reziduális különbségekből következtethetünk).

2. táblázat: 8. évfolyamra járó tanulók matematika és olvasás-szövegértés teszteredményeinek különbségei az óvodáskori és iskoláskori szülői ráfordításokkal összefüggésben, a teszteredmények szórássegységeiben mérve

	Matematika		Olvasás-szövegértés	
	Nyers különbség	Kontrollált különbség	Nyers különbség	Kontrollált különbség
<i>Óvodáskori ráfordítás</i>				
Meseolvasás	0,56	0,19	0,61	0,24
Társasjátékozás	0,45	0,18	0,52	0,24
Együtt főzés, rajzolás, stb.	0,34	0,10	0,45	0,20
Kulturális programok	0,59	0,19	0,65	0,25
Kirándulás	0,67	0,23	0,66	0,22
<i>Iskoláskori ráfordítás</i>				
Társasjátékozás	0,64	0,21	0,70	0,28
Együtt főzés, rajzolás, stb.	0,23	0,04	0,34	0,15
Kulturális programok	0,54	0,16	0,60	0,24
Kirándulás	0,64	0,20	0,64	0,21
Családi nyaralás	0,88	0,25	0,87	0,24
Iskolán kívüli tábor	0,61	0,25	0,61	0,25
Saját könyvek száma	0,85	0,39	1,01	0,59
Otthoni hangszer	0,47	0,16	0,50	0,19

Forrás: Társi Életpálya-felmérés 1. hullámának (2006) és az Országos Kompetenciamérés 2006. májusi teszteredményeinek egyesített adatbázisa. Meseolvasás: gyakran = hetente többször, ritkán = legfeljebb havonta egyszer-kétszer. Társasjátékozás: gyakran = hetente többször, ritkán = legfeljebb két-három havonta. Együtt főzés, rajzolás, stb.: gyakran = legalább hetente, ritkán = legfeljebb félévente. Kulturális programok: gyakran = legalább havonta egyszer-kétszer, ritkán = ritkábban, mint félévente. Kirándulás: gyakran = legalább havonta egyszer-kétszer, ritkán = ritkábban, mint félévente. Családi nyaralás: gyakran = minden nyáron, ritkán = soha. Iskolán kívüli tábor: gyakran = csaknem minden évben, ritkán = soha. Saját könyvek száma: sok = 20 vagy több, kevés = 0-9. Otthoni hangszer: van = van, nincs = nincs. *Magas ráfordítás*: gyakran / sok / van. *Alacsony ráfordítás*: ritkán / kevés / nincs. *Nyers különbség*: magas és alacsony szintű családi ráfordítások mellett mért teszteredmények különbségei. *Kontrollált különbség*: anya és apa iskolai végzettségének hatása kiszűrve

Tanulmányunk ezeket a nagyon tág értelemben vett szülői ráfordításokat, illetve az azokban kimutatható társadalmi különbségeket vizsgálja a KSH időmérleg-felméréseinek és háztartási költségvetési adatfelvételeinek mikroadataira támaszkodva. Az időmérleg- és háztartási kiadási adatok használatának nagy előnye, hogy a legtöbb fejlett ország hivatalos statisztikája hosszú idő óta készít hasonló reprezentatív adatfelvételeket, nagyjából a magyarországgal egyező módszertannal, ezért mérési eredményeinket időben és térben viszonylag könnyen összehasonlíthatjuk a miénkkel azonos fejlettségű vagy a gazdasági fejlettségben előttünk járó országok adataival és időbeli trendjeivel.

Az időtáv, amelyen belül a gyermekek készségeit fejlesztő szülői ráfordításokat vizsgáljuk, az 1993 és 2010 közötti időszak. Elemzésünknek alapvetően az időmérleg-felvételek szabnak korlátokat, melyekre viszonylag ritkán – nagyjából tíz évente – kerül sor (háztartási kiadási felméréseket évente készít a magyar statisztika). Az utolsó időmérleg-felmérést 2010-ben folytatták le. A 2020-ra tervezett újabb adatfelvételt a koronavírus-járvány megghiúsította, az arra az évre tervezett adatfelvételt a KSH 2023-ra

halasztotta. Legfrissebb adataink ezért az ezredforduló utáni évtizedre (2000-re és 2010-re) vonatkoznak. Egy másik időbeli korlát, amit az elemzés során figyelembe vettünk, abból adódik, hogy bár rendelkezünk a rendszerváltást megelőző időszakra időmérleg- és háztartási kiadási adatokkal, az időbeli összehasonlításokat mégis a rendszerváltás utáni időszakra korlátoztuk, mert nem akartuk, hogy a mérésekben összekeveredjenek egymással a piacgazdaság evolutív folyamatai a rendszerváltás megrázkódtatásainak történelmileg egyedinek tekinthető hatásaival. A változások bemutatásánál ezért a kilencvenes évek eleji állapotot tekintjük összehasonlítási alapnak, és ezekből az evolutív trendekből (és a nemzetközileg jellemző folyamatokból) próbálunk a jövőre nézve következtetéseket levonni.

Az elemzésünk során alkalmazott mérésekben a probléma vizsgálatához szükséges ideális mérési designhoz képest számos ponton kompromisszumokat kellett kötnünk. Szülői ráfordításokról mérjük a családi befektetéseket, holott jobb lenne közvetlenül a gyerekek oldaláról mérni a szülők rájuk fordított idejének, figyelmének és pénzkiadásainak a különbségeit. A családi idő- és pénzráfordítások mennyiségét mérjük, holott szükséges lenne e ráfordításokban meglevő jelentős minőségi különbségeket is vizsgálni. Az időmérleg-felmérések mérési keretének nemzetközileg rögzült szerkezetéből adódóan – melyben a megfigyelt háztartásokból mindig csak egy felnőtt családtagot számoltatnak el részletesen az időráfordításairól – nem lehet egyéni szintű adatok alapján modellezni és mérni a szülők együttes időfelhasználási stratégiáit. A Társi Életpálya-felmérését leszámítva, nincs Magyarországon olyan nagyméretű, országosan reprezentatív adatfelvétel, amelyben egyéni szinten összekapcsolt módon lennének meg a szülői ráfordításokat és a gyerekek iskolai eredményességét mérő standardizált indikátorok (teszteredmények), holott nélkül lehetetlen megmondani, hogy a ráfordítások milyen megtérüléssel járnak. Végül keresztmetszeti adatokkal dolgozunk, holott jobb lenne hosszabb időtávot átfogó követéses adatfelvételek paneladatait használni, amelyben a családi körülmények és a gyerekekbe történő családi befektetések változásaiból lehetne az eredménymutatók változásait megbecsülni. Ilyen, információban gazdag adatforrások⁶ azonban csak a magyarországinál lényegesebb jobb kutatási infrastruktúrával rendelkező országokra nézve állnak rendelkezésre.

A témának hatalmas nemzetközi szakirodalma van, melynek lényeges részeit a tematikus fejezetekben ismertetjük, a probléma jelentőségéhez képest azonban meglepően kevés olyan elemzést ismerünk, amely országosan reprezentatív magyar adatokon végezne hasonló számításokat. Ez utóbbiak közül kiemeljük Harcsa (2014) tanulmányát, amely az általunk is használt hazai időmérleg-felmérések adatain számolt ki a családok összetartozását mérő fontos társadalmi indikátorokat. Ennek az elemzésnek a fókuszában azonban nem a gyerekekbe történő családi befektetések társadalmi különbségei és a belőlük következő egyenlőtlenségek vizsgálata áll. Kertesi és Kézdi (2012) írása az iskoláskorú gyerekek kognitív készségeiben (teszteredményeiben) mért társadalmi egyenlőtlenségekkel foglalkozik, és ennek meghatározó tényezői között kiemelt fontosságúként azonosította a családok nevelési gyakorlatának és az otthoni nevelési környezetnek a különbségeit.

A tanulmány felépítése a következő. Elsőként bemutatjuk az adatforrásainkat és az elemzés során alkalmazott módszereket. Ezután a szülői időráfordítások keresztmetszeti különbségeit tárgyaljuk. Ezt követően a gyermeknevelési időráfordítások társadalmi különbségeinek lehetséges okairól rendelkezésre álló magyarázatokat ismertetjük. A készségfejlesztő kiadások társadalmi különbségeinek bemutatása után a kilencvenes évek eleje és az ezredforduló utáni első évtized között lejátszott időbeli változásokat taglaljuk. A konkluzív fejezetben megfogalmazzuk az elemzésünkben lezáruló társadalompolitikai következtetéseket.

*

Ezt a kutatást tíz évvel ezelőtt kezdtük el Kézdi Gáborral, 2013-ban egy műhelytanulmány változathoz is eljutottunk, majd fontosabbnak gondolt egyéb projektek kedvéért évekre félretettük. 2018/19 körül

⁶ Például az Egyesült Államokban a National Longitudinal Study of Youth (NLSY) vagy a Panel Study of Income Dynamics (PSID) vizsgálatok.

újából elővettük a témát, de azt gondolván, hogy most már csak néhány év választ el bennünket a 2020. évi KSH időmérleg-felméréstől, érdemes azt a kis időt kivárni, hogy friss adatokra támaszkodva mondjuk el a mondandónkat. Már nincs mire várnunk. Azt gondoltuk: ha ezt most mi nem írjuk meg, senki más nem fogja megírni; kár lenne veszni hagyni ezeket a Magyarországról szóló fontos ismereteket. Reméljük: Gábor kritikus elméje is jóváhagyná ezt. Hálásak vagyunk a sorsnak, hogy egy utolsó közös tanulmányban még egyszer együtt lehettünk. (HT,KG)

2. Adatok, módszertan

A gyermekekre fordított idő társadalmi különbségeit a KSH időmérleg-felméréseinek segítségével mérjük. Fő elemzéseinkhez a 1999/2000-ben és a 2009/2010-ben zajlott adatfelvételek egyesített keresztmetszeti mintáját használjuk fel, melyekre az egyszerűség kedvéért 2000. és 2010. évi felmérésként utalunk. A két hullám összevonását az teszi szükségessé, hogy a 2010. évi időmérleg-felmérés esetszáma lényegesen elmarad a korábbi évek időmérleg-felméréseinek esetszámaitól. Így ha a gyerekes családok időfelhasználásának társadalmi különbségeit csupán ezen a mintán vizsgálnánk, az lényegesen nagyobb statisztikai bizonytalansággal járna. Az időbeli változások bemutatásánál az 1993. évi időmérleg-felmérést használjuk bázisként. Mivel elemzésünk a gyermeknevelésre fordított időre, illetve annak társadalmi különbségére fókuszál, az időmérleg-felmérések mintáját olyan 18-59 éves anyákra és apákra korlátozzuk, akik legalább egy 0-14 éves gyermeket nevelnek és ismert az iskolai végzettségük.

Az online függelék A1. táblázata mutatja a tanulmányban használt minta elemszámát időmérleg-felmérések szerinti bontásban. A 2000. évi adatfelvétel során minden egyes személy főszabályként négy darab időmérlegnaplót töltött ki, évszakonként egyet, míg a másik két adatfelvételben az időmérlegnaplók és a résztvevő személyek száma megegyezik egymással. A felmért háztartásokból mindig csak egy felnőtt személy töltött ki időmérlegnaplót. Az időmérleg-felmérések során minden egyes személy egy napjának időfelhasználásáról számolt be, amit heti óraszámra számolunk át.

Az időfelhasználást öt nagy főcsoportba soroljuk, melyek együttesen lefedik egy személy heti 168 óras időkeretét. Ezek a következők: (i) fizetett munka, (ii) nem fizetett munka, (iii) szabadidő, (iv) gyermekgondozás és (v) az előzőkbe nem besorolt tevékenységek. A tevékenységek főcsoportokba való besorolásánál az amerikai időmérleg-felméréssel (American Time Use Survey) való összehasonlíthatóság érdekében hasonló besorolásokat alkalmaztunk, mint amelyeket Aguiar és Hurst (2007), illetve Guryan, Hurst és Kearney (2008) a 2003. és 2006. évi amerikai időmérleg-felmérések elemzésekor alkalmazott.

Az egyes kategóriákba eső főbb tevékenységeket a 3. táblázat mutatja be. A gyermekgondozás kategórián túl létrehoztunk egy másik időfelhasználási mutatót is, amely a közvetlen gyermekgondozási tevékenységek mellett a gyermekek kognitív és nem kognitív fejlődését elősegítő, szülőkkel közös szabadidős tevékenységeit is magában foglalja (lásd 4. táblázat).

3. táblázat: Tevékenységek csoportosítása a KSH időmérleg-felmérései alapján

Tevékenységcsoportok ^a	Tevékenységek	
Fizetett munka	• főfoglalkozású munkavégzés • közlekedés munkahelyre	
	• nem főfoglalkozású munkavégzés • háztartási munka • vásárlás • szolgáltatás igénybevétele, ügyintézés • gyermekgondozás	amennyiben a munkavégzés <i>pénzért</i> történik valaki más részére
Nem fizetett munka	• nem főfoglalkozású munkavégzés • háztartási munka • vásárlás • szolgáltatás igénybevétele, ügyintézés • segítségnyújtás más háztartásnak: közlekedés, vásárlás, ügyintézés	amennyiben a munkavégzés <i>ingyen</i> történik saját háztartás vagy más magánszemély részére
Szabadidő	• alvás, pihenés • személyes szolgáltatások • étkezés • sport • tévézés és egyéb szórakozás • társas tevékenységek • olvasás • hobbi	
Gyermekgondozás	• gyermekek gondozása, nevelése • gyermekneveléssel kapcsolatos ügyintézés • gyermekgondozással, neveléssel kapcsolatos közlekedés	amennyiben a gyermekgondozás <i>saját</i> gyerek részére történik
Nem besorolt tevékenység	• oktatás, képzés • egészségi ellátás, betegség • vallási, civil tevékenység • gyerekgondozás (nem saját gyermek részére, <i>ingyen</i>)	

Forrás: KSH (2001), 69-88. old. Kódokkal ellátott tevékenységlista: Függelék A2. táblázat

^a Aguiar és Hurst (2007) és Guryan, Hurst és Kearney (2008) tanulmányában definiált főcsoportok szerinti osztályozás (fizetett munka, nem fizetett munka, szabadidő, gyermekgondozás). Szabadidő: Aguiar és Hurst (2007) tanulmányban „leisure measure 2” címen definiált csoport (sport/exercise, tv, entertainment, socializing, religious/civic activities, gardening/pet care + hobbies) plus (sleeping, personal care, eating).

Érdemes kiemelni, hogy ezek a tevékenységek nem ölelik fel az összes szabadidős tevékenységet, hanem azoknak egy szűkebb csoportjára fókuszálnak, amelyek az emberi tőke beruházás szempontjából legfontosabbak. A közös tevékenységek számbavételét az teszi lehetővé, hogy az időmérleg-felmérések nem csak a tevékenység fajtáját, hanem a tevékenység ideje alatt csupán jelenlevő és a tevékenységben aktívan résztvevő személyeket is rögzítik, így a szülők szabadidős tevékenységei közül azonosítani tudjuk a saját gyermekek aktív bevonásával közösen eltöltött időt. Az időmérlegnapló kitöltése során a résztvevőknek lehetősége volt a főtevékenység mellett egy vele párhuzamosan végzett melléktevékenység-kód rögzítésére is (pl. főzés közben beszélgetés, utazás során olvasás). Főszabályként az egyes elemi tevékenységek csoportba sorolása során a főtevékenység kódját vettük figyelembe. Robusztussági tesztként azonban bemutatjuk, hogy a gyermekgondozás esetében eredményeink akkor sem változnak, ha a gyermekgondozás kategóriájába tartozó melléktevékenység-

geket is számításba vesszük.⁷ Továbbá megmutatjuk azt is, hogy a következtetéseink akkor is érvényesek, ha a gyermekekkel töltött időt tágan értelmezzük, és az összes olyan főtevékenységet számításba vesszük, amelynek aktív résztvevője a saját gyermek.⁸

4. táblázat: Gyermekgondozási tevékenységek a KSH időmérleg-felmérései alapján

Tevékenységcsoportok	Tevékenységek részletezve
Gyermekgondozás ^a	- csecsemőgondozás és 0-3 éves kisgyermek gondozása - idősebb gyermek gondozása, ápolása és felügyelete - mesélés, játék a gyermekkel - tanulás a gyermekkel, iskolai feladatok ellenőrzése - gyermekneveléssel kapcsolatos ügyintézés - gyermekgondozással, neveléssel kapcsolatos közlekedés
Közös szabadidős tevékenység a gyermekkel ^b	- kulturális program: mozi, színház, hangverseny, múzeum, állatkert, cirkusz, sportrendezvény - játék és hobbi: kártyázás, sakkozás, társasjáték, hobbi-tevékenységek, rejtvényfejtés, szobanövények, nem használatok gondozása, öntevékeny amatőr művészeti tevékenységek, művészeti jellegű hobbik, kézimunka - mozgás és testedzés: strand, horgászat, vadászat, testedzés, sport, mozgás - családi együttlét: főétkezések, amennyiben a másik szülő is résztvevő (ha kétszülős a család), beszélgetés, társalgás, séta, kirakatkészítés, városnézés, családi ünnep - vallási tevékenységek

Forrása: KSH (2001), 69-88. old. Kódokkal ellátott tevékenységlista: Függelék A3. táblázat

^a Gyermekgondozás: azonos a 3. táblázatbeli „Gyermekgondozás” csoporttal, valamint az Aguiar és Hurst (2007), és Guryan, Hurst és Kearney (2008) tanulmányában definiált „Child care” csoporttal.

^b Amennyiben a gyermek aktívan részt vesz bennük.

A gyermekek fejlődést elősegítő fizikai eszközökre és szolgáltatásokra fordított kiadásokat a KSH háztartási költségvetési adatfelvételei alapján határozzuk meg. Fő elemzéseinkben, alkalmazkodva az időmérleg-adatokhoz, a 2000-2010 közötti időszakot vizsgáljuk. Ennek során a 2000., 2004., 2007. és 2010. évi háztartási költségvetési felmérések egyesített adataival dolgozunk. Ezen túlmenően az időbeli változások vizsgálatához az 1993. és 1996. évi költségvetési felmérések egyesített adatait használjuk. A mintát azokra a háztartásokra korlátoztuk, melyekben van legalább egy 0-14 éves korú gyerek, a szülők életkora 18-59 év közötti, és legalább egyikük iskolai végzettsége ismert. Az egyes adatfelvételi hullámokban szereplő háztartások számát az online függelék A4. táblázta tartalmazza.

⁷ A gyermekekkel végzett szabadidős tevékenység esetében ezt a robusztussági tesztet nem tudjuk elvégezni, mert csak a főtevékenységek esetében rögzítették a tevékenységben résztvevő személyeket. A melléktevékenységek résztvevői ismeretlenek.

⁸ Egyes szerzők a gyermekekkel töltött idő ennél is tágabb értelmezését javasolják, és a gyermekkel együtt töltött összes időt vizsgálják (Flood és mtsai. 2022). A magyar időmérleg-felvételek is lehetővé tennék, hogy a gyermek jelenlétében végzett összes tevékenységet számításba vegyük, ugyanakkor megítélésünk szerint ennek a megoldásnak kevés hozadéka lenne. Ha nem vizsgáljuk magának a tevékenységnek a tartalmát, akkor például a gyermek jelenlétében történő alvást is számításba kellene vennünk a gyermekkel töltött idő vizsgálatakor. A fő mintánkban a szülők alvásidejének átlagosan 17 százaléka a gyermek jelenlétében történik, ráadásul jelentős társadalmi különbségek figyelhetők meg ebben. Az alapfokú végzettségű szülők alvásidejének harmadában van jelen gyermek, míg a magasabb végzettségűek esetében ez az arány mindössze 12-13 százalék. Mindez jelentős mértékben torzítaná vizsgálatunkat, melynek tárgya a gyermekek fejlődését elősegítő időráfordítások társadalmi különbségei. Ha pedig ezt megpróbálnánk elkerülni és elkezdénénk vizsgálni a tevékenységek tartalmát, akkor visszatérnénk a kiindulási pontra, azaz meg kellene határoznunk a kognitív és nem kognitív fejlődést leginkább elősegítő tevékenységek listáját (ahogy azt mi is tettük).

A készségfejlesztő kiadásokon belül hét nagyobb csoportot különböztettünk meg: (i) könyv, (ii) elektronikai cikk, (iii) játék, sportszer, (iv) számítógép, (v) oktatás, (vi) kulturális fogyasztás és (vii) üdülés. A háztartási fogyasztási kiadásokat mérő amerikai adatfelvételekkel (Consumer Expenditure Survey) való összehasonlíthatóság érdekében ugyanolyan besorolásokat alkalmaztunk, mint amilyeneket Kaushal, Magnuson és Waldfogel (2011) tanulmánya a miénkhez hasonló kutatási célból, a gyerekekbe történő családi beruházások mérésekor alkalmazott.

Az egyes csoportokba tartozó kiadásokat az 5. táblázat foglalja össze. Az adatfelvételekben résztvevő háztartások egy hónapon keresztül vezettek kiadási naplót, illetve bizonyos kiadási kategóriák esetében éves szintű kiadási értéket is megadtak. Amennyiben lehetőség volt rá, az éves szintű kiadási tételeket használtuk a háztartási kiadások meghatározásához. A kiadásokat és jövedelmeket 2020. évi forintértékre konvertáltuk át az átlagos éves inflációs adatok felhasználásával. Továbbá a háztartások közötti összehasonlítást elősegítendő az egy fogyasztási egységre eső kiadásokat vizsgáljuk.⁹ A kiadásokat és jövedelmeket éves szinten adjuk meg.

5. táblázat: Készségfejlesztő kiadások csoportosítása a KSH háztartási költségvetési adatfelvételei alapján

Kiadástípusok ^a	Kiadások részletezve
Könyv	könyv, újság, tankönyv, tanszer-írószer
Elektronikai cikk	rádió, hifi, fényképezőgép, videokamera, digitális kamera, kábel-tv előfizetése
Játék, sportszer	játékok, sporteszközök, hangszerek, hobbi cikkek, kemping-cikkek
Számítógép	számítógép, laptop, számítógép-tartozékok, internet előfizetés
Oktatási kiadás	oktatás tandíja, sport-, zene-, táncanfolyam díja
Kulturális fogyasztás	sportrendezvény, színház, hangverseny, mozi, múzeum, állatkert belépődíja
Üdülés	üdülés belföldön, üdülés külföldön, szálláshely-szolgáltatás

Forrás: KSH háztartási költségvetési adatfelvételei. Kódokkal ellátott tevékenységlista: Függelék A5. táblázat

^a A kiadási csoportok megegyeznek a Kaushal, Magnuson és Waldfogel (2011) tanulmányhoz tartozó online függelék 9.A1. táblázatában lévő csoportosítással.

Az időfelhasználásban mutatkozó társadalmi különbségeket OLS regressziókkal becsljük:

$$T_{it} = \beta_1 K_{it} + \beta_2 F_{it} + \mathbf{X}_{it} \boldsymbol{\gamma} + y_t + m_t + d_t + h_t + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

ahol a személyeket i , az adatfelvételi hullámot t jelöli. T az anya/apa egy adott tevékenységcsoportra fordított heti óraszám. K egy olyan bináris változó, ami az anya/apa középfokú végzettségét jelöli, míg ehhez hasonlóan F a felsőfokú végzettség indikátora. A minket érdeklő két együtttható β_1 és β_2 mutatja meg, hogy a középfokú és felsőfokú végzettségű szülők időfelhasználása milyen mértékben tér el az alapfokú vagy alacsonyabb végzettségű szülőkétől. $\mathbf{X}$ a kontrollváltozók vektora, amely tartalmazza a kérdezett önbesoroláson alapuló munkaerőpiaci státuszát (foglalkoztatott, nyugdíjas, gyes/gyed, munkanélküli, egyéb), életkorát (ötéves korcsoportokban mérve), a partnerrel együtt élés mutatóját, illetve ha van partner, akkor annak munkaerőpiaci helyzetét, a háztartás létszámát és a különböző életkorú gyerekek számát kategoriális változókkal mérve (utóbbi 0-2 éves, 3-6 éves, 7-14 éves bontásban). Becslésünk emellett adatfelvételi hullám (y) és hónap (m) fix hatásokat is tartalmaz, illetve kontrolláljuk, hogy az időmérlegnapló kitöltésének napja a hét melyik napjára esik (d) és hogy hivatalos

⁹ A háztartások fogyasztási egységének meghatározásakor az első felnőtt (15 éves vagy idősebb személy) súlya 1, minden további felnőtté 0,75. Az első gyerek súlya 0,65, a másodiké 0,5, minden továbbié pedig 0,4.

munkaszüneti napra esik-e (h). Az egyenleteket külön-külön becsüljük anyákra és apákra, hogy a nők és férfiak között fennálló jelentős mértékű különbségeket is vizsgálhassuk.

A becslések során az eseteket súlyozzuk az adatfelvételek reprezentativitását biztosító súlyaival, illetve egy olyan általunk generált súlyváltozóval, amely az egyes adatfelvételi hullámok eltérő mintaelemszámait kezeli, azonos „elemszámot” biztosítva az egyes hullámoknak. A robusztus standard hibákat egyéni szinten klaszterezzük, mivel a 2000. évi adatfelvétel során egy személyhez több időmérlegnapló is tartozhat.

A háztartási kiadásokat esetében az időráfordításoknál alkalmazott eljáráshoz hasonló becsléseket végzünk:

$$E_{ft} = \beta_1 K_{ft} + \beta_2 F_{ft} + \mathbf{X}_{ft} \boldsymbol{\gamma} + y_t + m_t + \varepsilon_{ft}, \quad (2)$$

ahol f jelöli a családokat, t pedig az adatfelvételi hullámot. Az E változó mutatja egy adott kiadási kategóriára fordított éves összeget egy fogyasztási egységre vetítve és 2020. évi forintértékben mérve. K és F a háztartás iskolai végzettség szerinti besorolását jelző indikátorváltozók. F akkor vesz fel 1-es értéket, ha az anya vagy az apa iskolai végzettsége felsőfokú. K pedig akkor kap 1-es értéket, ha egyikük sem felsőfokú végzettségű, de legalább egyiküknek középfokú végzettsége van. A referenciakategóriát azok a háztartások képezik, amelyekben egyik szülőnek sincs nyolc osztálynál magasabb végzettsége. (Ha a háztartásban csak anya vagy apa él, akkor egyedül annak a személynek az iskolai végzettsége számít a háztartás besorolásánál.) Ennek megfelelően β_1 és β_2 azt mutatja meg, hogy a közepes (középfokú) és magas (felsőfokú) végzettségű háztartások kiadásai mennyivel különböznek az alacsony (alapfokú) végzettségű háztartások kiadásaitól. Egyenletünkben a kontrollváltozók ($\mathbf{X}$) a következők: a családban élő anyát és apát jelölő indikátor változók, anya és apa életkora (ötéves korcsoportok), anya és apa önbesoroláson alapuló munkaerőpiaci státusza (foglalkoztatott, nyugdíjas, gyes/gyed, munkanélküli, egyéb), a háztartás létszáma és a különböző életkorú gyerekek száma kategóriális változókkal mérve (0-2 éves, 3-6 éves, 7-14 éves). A becslésekben szerepel továbbá adatfelvételi hullám (y) és hónap (m) fix hatás.

Az időmérleg-becslésekhez hasonlóan súlyozott becsléseket futtatunk, ahol az adatfelvételek reprezentativitását biztosító súlyokat kombináljuk egy olyan súlyváltozóval, amely az adatfelvételek kismértékben eltérő elemszámait egyenlíti ki.

3. Gyermekgondozási időráfordítások

Elsőként a 3. táblázatban megkülönböztetett időfelhasználási főcsoportok szerint vesszük szemügyre a 0-14 éves gyerekeket nevelő anyák és apák heti időráfordításait a 2000. és 2010. évi időmérleg-felvételek egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Négyféle időfelhasználást különböztetünk meg: fizetett munkára, nem fizetett munkára (háztartási tevékenységekre), szabadidős tevékenységekre és gyermeknevelésre fordított időt, valamint egy ötödik (egyéb) csoportba összevonva azokat a tevékenységeket, amelyeket nem lehetett egyértelműen az előző négy csoport egyikébe se besorolni. A 6. táblázat a szülők iskolai végzettsége szerint megbontva közli a heti átlagos időráfordításokat. Mivel az egyéb kategóriával kiegészített időfelhasználási csoportok az összes lehetséges tevékenységre kiterjednek, és egymáshoz képest diszjunkt csoportokat alkotnak, teljesen kitöltik a rendelkezésre álló heti időkeretet: összegük 168 órát tesz ki.

6. táblázat: Az időráfelhasználás iskolai végzettség szerinti eltérései: nyers adatok, 2000/10 (óra/hét)

	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Anyák				
Fizetett munka	13,3	21,0	20,2	19,1
Nem fizetett munka	36,1	31,3	26,8	31,6
Szabadidő	101,0	98,2	99,0	99,0
Gyermekgondozás	14,1	14,3	17,5	14,8
Egyéb	3,5	3,2	4,5	3,5
Összesen	168	168	168	168
Apák				
Fizetett munka	25,7	37,4	33,8	34,7
Nem fizetett munka	20,5	16,1	12,1	16,3
Szabadidő	109,1	103,3	107,2	105,0
Gyermekgondozás	5,8	5,9	9,7	6,5
Egyéb	6,9	5,3	5,2	5,5
Összesen	168	168	168	168

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. N(anyák)=5785, N(apák)=4811.

A 7. táblázatban a szorosán vett gyermekgondozási tevékenységeket kiegészítettük azokkal a szülői szabadidős tevékenységekkel, amelyekbe az anyák vagy apák aktív módon bevonják a gyermekeiket. Ezek a tevékenységek a szabadidős programok széles skálájára kiterjednek, és magukban foglalják a kulturális programok széles körét, a játék és hobbi tevékenységeket, a mozgás és testedzés sokféle formáját, a családi együttléteket, a vallási és civil közösségekben együtt töltött időt (a részletesebb tevékenységlistát lásd a 4. táblázatban). A közös szabadidős tevékenységek szinten hozzájárulnak a gyermekek értelmi és érzelmi fejlődéséhez, és a gyerekekre fordított családi emberi tőke beruházások részét képezik.

7. táblázat: A gyermekekkel töltött idő iskolai végzettség szerinti különbségei: nyers adatok, 2000/10 (óra/hét)

	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Anyák				
Gyermekgondozás	14,1	14,3	17,5	14,8
Gyermekgondozás és közös tevékenység	22,0	22,5	25,9	23,0
Apák				
Gyermekgondozás	5,8	5,9	9,7	6,5
Gyermekgondozás és közös tevékenység	11,8	12,7	18,4	13,4

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. N(anyák)=5785, N(apák)=4811.

A nyers időráfordítási átlagok¹⁰ mind az anyák, mind az apák esetében a gyermekgondozási tevékenységekre fordított idő jelentős társadalmi különbségeiről tanúskodnak. Ez ugyanúgy érvényes a szűken vett gyermekgondozási tevékenységekre, mint a gyerekekkel közös szabadidős elfoglaltságokra: a magasabb iskolázottságú szülők mindkettőben több időt fordítanak a gyermekeikre, mint az iskolázatlanabb szülők. Egy másik robusztus megfigyelés a nem piaci munkavégzésre vonatkozik. A háztartási munka területén a gyermekgondozásban megfigyelhető társadalmi különbségek inverzét látjuk: az alacsony

¹⁰ A függelék A6. és A7. táblázatai az itt közölt átlagos időráfordítási értékek standard hibáit is tartalmazzák.

iskolázottságú szülők (anyák és apák egyaránt) szignifikánsan több időt fordítanak házimunkára, mint az iskolázottabb szülők.

A gyermekgondozási időben mért pozitív társadalmi gradiensre már a korai emberi tőke irodalom képviselői (Leibowitz 1974; 1975; 1977; Hill és Stafford 1974; 1980; F. T. Juster és Stafford 1991) is felfigyelték, mindenekelőtt azért, mert ez első pillantásra ellentmondani látszott a human capital elmélet és a beckeri időfelhasználási modell (Becker 1965) elsődleges előrejelzéseinek: Miért fordítanak több időt gyereknevelésre azok, akiknek a bére lényegesen magasabb és az idejük alternatív célokra való alkalmazása emiatt lényegesen költségesebb? Erre az elméleti problémára a következő fejezetben részletesen visszatérünk. Egyelőre azt hangsúlyozzuk, hogy a magyar időmérleg-adatokon megfigyelt összefüggések nemzetközi összehasonlításban egyáltalán nem számítanak ritkaságnak. Az időmérleg-felvételek elterjedésével nagyon sok – főleg gazdaságilag fejlett – ország adatain lehetett ugyanezeket az összefüggéseket megállapítani. Guyan, Hurst és Kearney (2008) az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Szlovénia adatain, Kalil, Ryan és Corey (2012), illetve England és Srivastava (2013) amerikai, Cano (2019) spanyol adatokon, Doepke és Zilibotti (2019; 2021) pedig kanadai, olasz, holland, spanyol, amerikai és angol időmérleg-felvételek adatain mutatott ki hasonló összefüggéseket.

A nyers időmérleg-adatokban kimutatható diszparitásokat nyilvánvalóan befolyásolják a társadalmi csoportok összetételében mutatkozó jelentős mértékű különbségek. A 8. táblázatban ezekről az összetételbeli különbségekről számolunk be.

8. táblázat: Összetétel-különbségek: az időmérleg-minta leíró statisztikái (2000/10)

	Partnerrel élők aránya ^a	Foglalkoztatottak aránya	Fizetett munkával töltött idő (óra/hét) ^b	Gyerekek száma	Gyermekgondozással töltött idő (óra/hét)		
					Mindenki	Foglalkoztatott	Nem foglalkoztatott
Anyák							
Alapfok	0,78	0,34	13,3	1,8	14,1	6,5	18,0
Középfok	0,84	0,59	21,0	1,5	14,3	8,2	22,8
Felsőfok	0,87	0,71	20,2	1,5	17,5	11,2	33,0
Apák							
Alapfok	0,98	0,61	25,7	1,9	5,8	4,6	7,6
Középfok	0,99	0,87	37,4	1,6	5,9	5,7	8,0
Felsőfok	0,99	0,95	33,8	1,6	9,7	9,2	19,5

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. N(anyák)=5785, N(apák)=4811.

^a Partnerrel él: házastársa vagy élettársa van.

^b Bármely munkaerőpiaci státuszú személyt beleértve.

A gyermekgondozási időben mért időráfordítások átlagos társadalmi különbségei mögött a szintekben nagyon nagy eltérések tapasztalhatók attól függően, hogy állásban levő vagy állás nélküli szülőkről van szó. Jelentős különbségeket látunk az iskolai végzettségtől függő foglalkoztatotti arányokban, a gyerekek számában, a fizetett munkával töltött idő hosszában, valamint abban, hogy a különböző iskolázottságú anyák hány százaléka van egyedül, illetve él együtt házas- vagy élettársával. Az időfelhasználás társadalmi különbségeiről akkor kaphatunk realisabb képet, ha azokat megtisztítjuk az érintett csoportok összetételét befolyásoló egyéb különbségek hatásaitól. A 9. táblázat és a 10. táblázat regressziói ezeket a kontrollált különbségeket mutatják (a táblázatok jegyzeteiben felsoroltuk a kontrollváltozókat).

9. táblázat: Az időfelhasználás iskolai végzettség szerinti eltérései: kontrollált különbségek, 2000/10 (óra/hét)

Anyák	Fizetett munka (1)	Nem fizetett munka (2)	Szabadidő (3)	Gyermek-gondozás (4)	Egyéb (5)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	0,5 (1,1)	-1,3 (0,9)	-0,6 (1,0)	1,6*** (0,6)	-0,2 (0,5)
Felsőfok	-3,7** (1,5)	-3,7*** (1,2)	2,3* (1,3)	3,9*** (0,8)	1,1* (0,6)
R négyzet	0,44	0,21	0,26	0,54	0,04
N	5785	5785	5785	5785	5785
Apák	Fizetett munka (1)	Nem fizetett munka (2)	Szabadidő (3)	Gyermek-gondozás (4)	Egyéb (5)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	2,7 (1,9)	-1,4 (1,2)	-1,8 (1,4)	1,1** (0,5)	-0,7 (1,3)
Felsőfok	-0,7 (2,5)	-4,7*** (1,6)	2,3 (1,8)	4,0*** (0,8)	-1,0 (1,5)
R négyzet	0,34	0,17	0,30	0,21	0,06
N	4811	4811	4811	4811	4811

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

10. táblázat: A gyermekekkel töltött idő iskolai végzettség szerinti eltérései: kontrollált különbségek, 2000/10 (óra/hét)

	Anyák		Apák	
	Gyermek-gondozás (1)	Gyermek-gondozás és közös tev. (2)	Gyermek-gondozás (3)	Gyermek-gondozás és közös tev. (4)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	1,6*** (0,6)	2,1*** (0,6)	1,1** (0,5)	1,8*** (0,7)
Felsőfok	3,9*** (0,8)	4,9*** (0,9)	4,0*** (0,8)	6,3*** (1,0)
R négyzet	0,54	0,44	0,21	0,19
N	5785	5785	4811	4811

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A 9. táblázat adatai az alapfokú iskolai végzettségű szülők időfelhasználásához mint referenciakategóriához viszonyítva adja meg, hogy a magasabb iskolázottságú szülők mennyivel több, illetve

kevesebb időt fordítanak az adott tevékenységekre.¹¹ A társadalmi grádiens a kontrollált különbségekben is megmarad: a diplomás anyák és apák – az összetételhatások kiszűrése után is – jelentősen (heti 4 órával) több időt fordítanak gyermekgondozási tevékenységekre, és ennek tükröképeként sokkal (heti 4-5 órával) kevesebb háztartási munkát végeznek, mint az alacsony végzettségűek.¹² Ezek a különbségek, mértéküket tekintve, nagyjából megfelelnek annak, amit az amerikai időmérlegadatok is mutatnak (Guryan, Hurst, és Kearney 2008).

Ha mintánkat foglalkoztatottakra és nem foglalkoztatottakra ketté bontjuk, akkor is hasonló társadalmi mintázatokat látunk a gyereknevelés és háztartási munka esetében (Függelék, A10. táblázat). A felsőfokú végzettségű anyák és apák függetlenül attól, hogy foglalkoztatottak vagy nem foglalkoztatottak, több időt töltenek gyermekgondozással és kevesebb háztartási munkát végeznek, mint az alacsony végzettségűek. A különbség mindössze az, hogy a nem foglalkoztatottak között kissé nagyobbak az eltérések. Érdeemes kiemelni azt is, hogy a fizetett munka tekintetében a foglalkoztatottak körében is hasonló társadalmi különbséget találunk, mint a 9. táblázatban. A felsőfokú végzettségű foglalkoztatott nők alacsony végzettségű társaiknál kevesebb időt töltenek fizetett munkával, míg a férfiak esetében nincs érdemi különbség.

A 10. táblázat (2) és (4) oszlopában szereplő számok arról tanúskodnak, hogy a szülőkkel közös tevékenységekkel kibővített gyermeknevelési időráfordításokban is jelentősek a társadalmi különbségek. Különösen figyelemreméltó a magasan iskolázott apák jelentős szerepvállalása a gyermekekkel közös szabadidős tevékenységekben, ami összhangban van a nemzetközi irodalom megfigyeléseivel (Bianchi 2000; Yeung és mtsai. 2001; Sullivan 2010; Altintas 2015).

Az átlagos eltérések mögött többféle heterogenitás húzódhat meg. Az 1. ábra a gyerekek életkorával összefüggő társadalmi különbségeket vizsgálja. Az ábra alapjául szolgáló regressziókban külön megbecsüljük a 0-2, a 3-6, illetve a 7-14 éves korú gyermekeket nevelő szülők időráfordításait.

A gyerek életkorától függő társadalmi grádiens az anyák esetében határozottan negatív lejtésű: a legnagyobb iskolázottsági különbségeket a 0-2 éves korú gyerekeket nevelő anyák körében figyelhetjük meg – a diplomás és az alacsony végzettségű anyák közti gyermekgondozási időráfordítási különbség heti 8-9 óra! –, a 7-14 éves korú gyermekeknél ez a különbség jóval kisebb: már csak heti 2-3 órát tesz ki. Ezek az eredmények összhangban vannak az amerikai mérési eredményekkel (Hurst 2010; Kalil, Ryan, és Corey 2012)¹³. A közös szabadidős tevékenységekkel kibővített tevékenységkategóriában szintén negatív életkori grádienset figyelhetünk meg, bár valamivel mérsékeltebb lejtéssel.

Az apáknál más mintázatot látunk. A diplomás apák, a gyerek életkorától függetlenül, nagyjából 3-5 órával több időt fordítanak gyermekgondozási tevékenységekre, mint alacsony iskolázottságú társaik. A szabadidős tevékenységekkel kibővített tevékenységekben azonban jelentős mértékű életkori különbségeket tapasztalhatunk. A diplomás apák alapvetően a nagyobb – óvodás és iskoláskorú

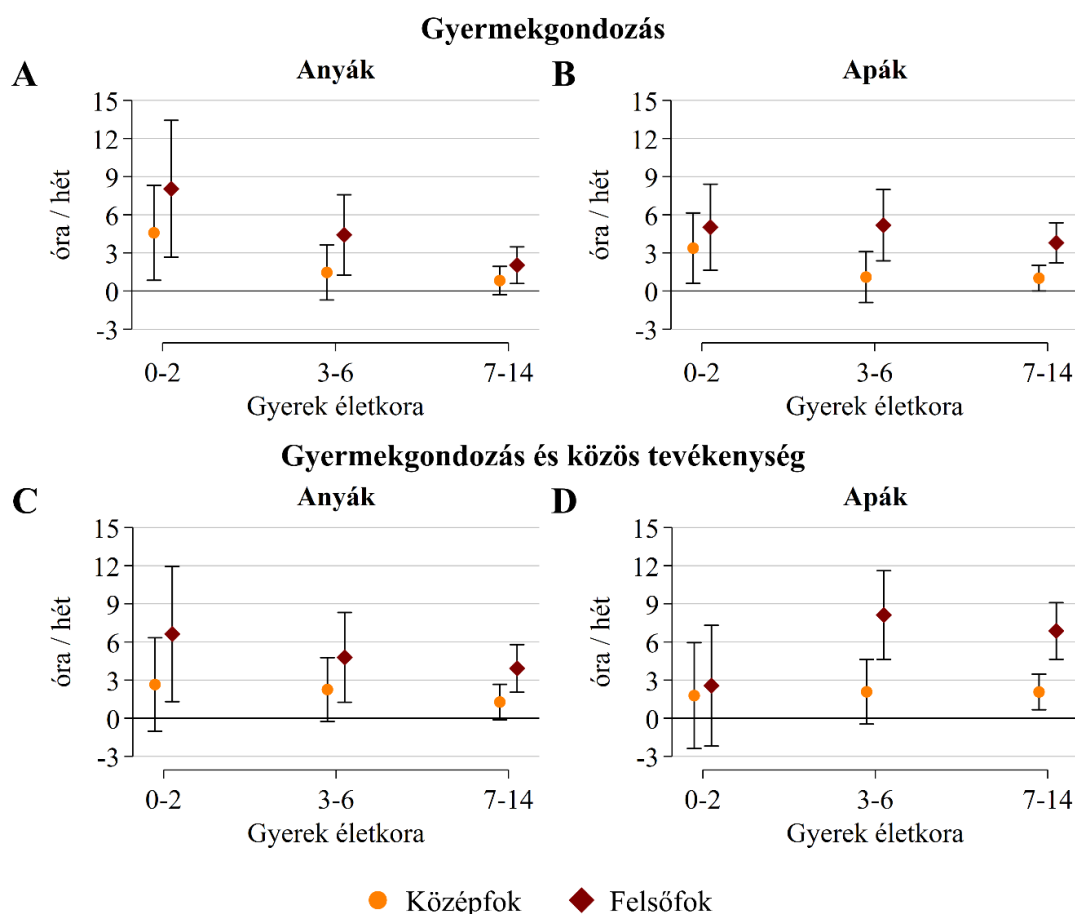
¹¹ Anyákra és apákra külön-külön minden tevékenységcsoportra egy-egy egyenletet becsülünk. A táblázatban közölt időfelhasználási adatok sorirányban összeadhatók: összegük minden esetben zérust ad ki.

¹² A Függelék A8. táblázatában megmutatjuk, hogy a gyermekgondozásra vonatkozó eredményeket nem nagyon befolyásolja az, ha a főtevékenységként számításba vett gyermekgondozási időhöz hozzáadjuk azt az időt, amit a szülők más főtevékenységük végzése közben melléktevékenységként fordítanak gyermekeikre (például főzés közben kikérdezik a gyerektől a leckét). Továbbá a Függelék A9. táblázata megmutatja azt is, hogy a következtetéseink akkor is érvényesek, ha a gyermekekkel töltött időt a lehető legtágabban értelmezve az összes olyan főtevékenységet számításba vesszük, amelynek aktív résztvevője a saját gyermek.

¹³ Amerikai időmérleg-adatok szerint a gyermekgondozási társadalmi rés 1985 és 2005 között a legnagyobb mértékben az iskoláskor (5 éves kor) alatti gyermekek esetében szélesedett: az egyetemi végzettségű anyák ráfordítási többlete a diplomával nem rendelkező anyák időráfordításaihoz képest két évtized alatt heti 5 órával nőtt, szemben a 6 éves vagy annál nagyobb gyerekeknél mért különbségekkel, amelyek szintén nőttek, de kisebb mértékben: heti 2 órával (Hurst 2010).

gyerekeiknél – veszik ki jobban a részüket a gyereknevelésben: ebben az életkori kategóriában a diplomás-alapfokú társadalmi különbség mértéke heti 7-8 órát tesz ki!

1. ábra: Reziduális időráfordítási különbségek a gyerek életkora szerint, 2000/10 (óra/hét)

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házasság vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák. Az ábrákhoz tartozó regressziók a Függelék A11. és A12. táblázataiban találhatóak.

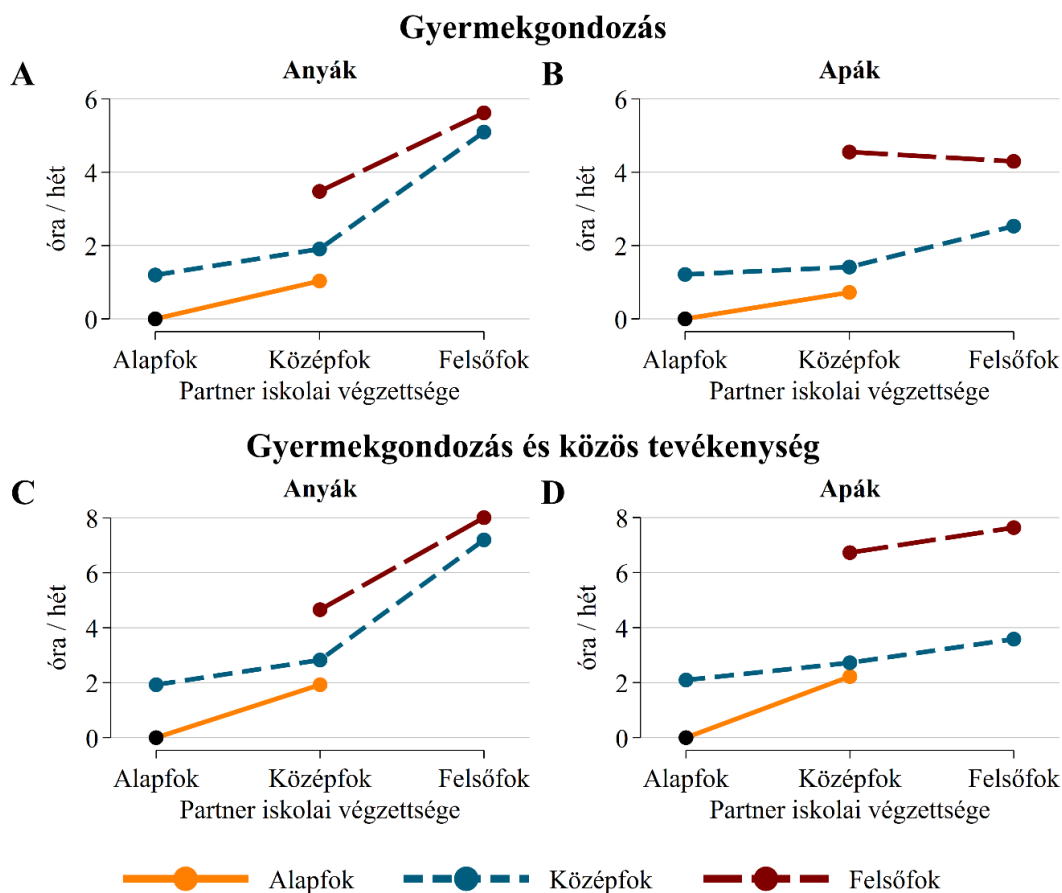
Egy másik fajta heterogenitás abból adódhat, hogy anyák és apák gyermeknevelési időráfordításai saját iskolai végzettségükön túl attól is függhetnek, hogy a házasság vagy élettársuk milyen iskolai végzettséggel (és ezzel összefüggésben, vélhetően mekkora jövedelemmel) rendelkezik. Ennek a kérdésnek a vizsgálata az időmérés-felmérés adatain úgy lehetséges, hogy (i) a vizsgált sokaságot leszűkítjük a kétszülős háztartásokra, és (ii), a szokásos kontrollváltozókra kondicionálva, különböző iskolai végzettségű szülőpárokat becsüljük meg anya, illetve apa társadalmi helyzettől függő gyermeknevelési időráfordításait.¹⁴ Mivel három iskolai végzettségi csoportunk van, ez összesen kilenc lehetséges iskolai végzettségi szülőpárt definiál, amelyekből a nagyon ritkán előforduló eseteket¹⁵ elhagyva, hét kategória marad, melyek közül az alapfokú-alapfokú kombinációt választjuk referenciacsoportnak.

¹⁴ Hasonló eljárást követ LaBriola és Schneider (2021).

¹⁵ Azokat a ritka kombinációkat, melyekben az egyik szülő 0-8 osztályt végzett, a másik pedig diplomával rendelkezik, kihagytuk a becslésekből.

Becslési eredményeinket a 2. ábra mutatja be. Az ábra négy panelt tartalmaz: A és C panel az anyák időráfordításait, a B és D panel pedig az apákét mutatja, a vízszintes tengelyen mindig a másik szülő (a *partner*) iskolai végzettségét megadva. Az ábrákon a jobb áttekinthetőség kedvéért összekötöttük egymással az adott iskolai végzettségű csoporthoz tartozó szülők időráfordításait.¹⁶ A gyermekgondozás mellett a gyerekekkel közös szabadidős tevékenységekre is készítettünk becsléseket.

2. ábra: Gyermekgondozással töltött idő kétszülős háztartásokban az alapfokú végzettségű szülőpárhoz viszonyítva (óra/hét), 2000/10

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házasság vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Az ábrákhoz tartozó regressziók a Függelék A13. és A14. táblázataiban találhatóak. A többi főtevékenységi csoportra vonatkozó becslési eredményeket pedig a Függelék A1. ábrájában közöljük.

Az eredmények, az anyák időráfordításait tekintve, igen nagy mértékű heterogenitásról tanúskodnak. A középfokú végzettségű anyák, ha házastársuk is középfokú végzettséggel rendelkezik, csak 2 órával több időt fordítanak gyermekgondozásra az alapfokú-alapfokú referenciacsoporthoz képest; ha azonban a házastársuk diplomával rendelkezik, a különbség már heti 5 órát tesz ki. Ugyanezt látjuk a diplomás anyák esetében is, csak magasabb szinteken: diplomás anya és középfokú végzettségű apa esetében 3

¹⁶ A 10. táblázatban közölt becsült átlagos időráfordítási értékek a 2. ábra egymással összekötött pontjaihoz tartozó becslési eredmények súlyozott számtani átlagát testesítik meg, melyekhez a súlyokat az egyes szülőpárokhoz tartozó relatív gyakoriságok szolgáltatják.

órányi különbséget, szemben a diplomás házaspár esetében becsült csaknem 6 órányi különbséggel.¹⁷ A közös szabadidős tevékenységekkel kibővített gyermekgondozási tevékenységek esetében ugyanezt a mintázatot figyelhetjük meg.

A kétszülős családokra számolt anyai és apai időráfordítások additív mennyiségek. Megmutatják, hogy a szülők *együttesen* mennyi időt fordítanak gyermekeikre. Ezeket az időráfordításokat az *i* iskolai végzettségű anya és a *j* iskolai végzettségű apa által alkotott háztartásokban a szülők gyermekgondozásra becsült együtthatóinak az összegzésével ($\beta_M^{ij} + \beta_F^{ji}$) kapjuk meg, ahol *M* és *F* alsó indexek jelölik az anyákra, illetve az apákra kapott értékeket.¹⁸ Ezeket a szimulációs számításokat kizárólag a primér gyermekgondozási tevékenységekre végezzük el. A gyerekekkel közösen eltöltött szabadidős tevékenységek esetében ugyanez az eljárás nagyobb halmozódásokkal és torzításokkal járna.¹⁹

11. táblázat: Gyermekgondozásra fordított idő a kétszülős háztartásokban, anya és apa összesített időráfordításai, 2000/10 (óra/hét)

Anyai iskolai végzettsége	Alapfok	Apa iskolai végzettsége	Középfok	Felsőfok
Alapfok	ref. kat.		2,2* (1,3)	–
Középfok	1,9 (1,5)		3,3*** (1,0)	9,6*** (1,9)
Felsőfok	–		6,0*** (1,5)	9,9*** (1,5)

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. (Egyszülős háztartások kizárva.) Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettárral él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

A becslések eredményeit a 11. táblázatban mutatjuk be. (A nagyon ritkán előforduló szülői iskolai végzettség párokra nem készítettünk becsléseket.) Mivel a magasabb iskolai végzettségű szülők külön-külön is több időt fordítanak gyerekeikre, mint az alacsony iskolázottságú szülők, nem meglepő, hogy a szülők egyedi időráfordításainak összegzésével még nagyobb társadalmi különbségeket tudunk

¹⁷ Mivel az időmérleg-felmérések nem tartalmazzak kereseti adatokat, és csak egyetlen felnőtt háztartástag időfelhasználását mérik fel – a mi esetünkben vagy az anyák vagy az apák időráfordításairól szolgáltatnak adatokat –, megfelelő információk hiányában nem tudjuk megmondani, hogy ezek a heterogén eredmények milyen mértékben tükröznék jövedelemhatásokat, illetve jövedelemtől független magatartási mintákat.

¹⁸ A megfelelő iskolai végzettségű párok becsült együttes időfelhasználásához tartozó *t*-statisztika a következőképpen számolható:

$$t = \frac{\beta_M^{ij} + \beta_F^{ji}}{SE(\beta_M^{ij} + \beta_F^{ji})} = \frac{\beta_M^{ij} + \beta_F^{ji}}{\sqrt{SE(\beta_M^{ij})^2 + SE(\beta_F^{ji})^2 + 2 \cdot Cov(\beta_M^{ij}, \beta_F^{ji})}}$$

Az (együttes) standard hibák olyan egyenletből származnak, ahol az anyák és az apák adatait egy egyesített adatbázisba vontuk össze. Mivel a becslésben a főhatások (anya/apa dummy és az összes jobboldali (*x*) változó) mellett az összes változó (*x*) és az anya/apa dummy interakciója is szerepel, a becslések ugyanazokat a β_M és β_F együtthatókat eredményezik, mint amikor ezeket az együtthatókat külön-külön anyákra és apákra becsült regressziókból nyertük (ahogy azt a becslések többségénél, például a 2. ábra esetében is tettük). Az egyesített adatbázisból való becslés előnye, hogy β_M és β_F együtthatók azonos egyenletben szerepelnek, így összegük standard hibája könnyen kiszámítható.

¹⁹ Például a család közös állatkerti látogatásait duplán számolnánk el. A primér gyermekgondozási tevékenységek esetében a szülők partnerükkel közös tevékenységei átlagosan az összes ilyen időráfordítás kevesebb mint 10-15 százalékát teszik ki (az anyáknál: 8,5%-ot, az apáknál: 14%-ot), a gyerekekkel közös szabadidős tevékenységekkel kibővített gyermekgondozási idő esetében azonban az anyák időráfordításainak 30, az apák időráfordításainak pedig 50 százaléka ilyen. Lásd Függelék A15. táblázat.

kimutatni. A diplomás szülővel rendelkező családok előnye egészen szélsőségesen nagy: ha a szülők közül legalább az apa felsőfokú végzettségű, akkor ez az időráfordítási többlet az alapfokú végzettségű családokhoz képest heti 10 órát tesz ki! A diplomás családok ugyanakkor nemcsak a legszegényebektől, de a társadalom középrétegeitől is jelentősen különböznek.

4. A gyermekes szülők időfelhasználási módjának társadalmi különbségei: egy értelmezési kísérlet

A magasabb iskolai végzettségű és magasabb keresetű szülők, egyéb lényeges befolyásoló tényezők rögzítése mellett, szignifikánsan több időt fordítanak gyermeknevelésre, és szabadidejük nagyobb részét töltik gyermekeikkel közös tevékenységekkel, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű és alacsonyabb keresetű szülők. Ez a magyar adatokon is megfigyelhető jelenség első látásra különösnek tűnhet, hiszen a magasabb iskolázottságú és keresetű szülők számára az idő alternatív költsége is magasabb, és azt gondolhatnánk, hogy emiatt kevesebb időt fognak gyermekeikkel tölteni és több időt fordítanak kereső tevékenységekre. Ez azonban nem feltétlenül van így. Az alábbiakban megpróbálunk közgazdasági alapelveinkkel összhangban álló (vagy legalábbis azokat nem megkerülő) értelmezést adni a magyar időmérlegadatokon mért megfigyeléseinknek. A probléma társadalmi jelentősége ellenére szűkében vagyunk meggyőző és koherens elméleti magyarázatoknak, ugyanakkor zavarba ejtő bőségben állnak rendelkezésünkre elméleti össze nem álló, de relevánsnak tűnő elméletfoszlányok, amelyek többsége komoly megfontolásra méltó szempontokat fogalmaz meg egy majdan megalkotandó kidolgozottabb elmélet számára.

Nyilvánvalóan nem vállalkozhatunk arra, hogy a közgazdasági elméletnek ezt a több évtizedes mulasztását pótoljuk. Erre nem is lennénk képesek. Viszont értelmét látjuk annak, hogy a problémának azokat az elemeit, amelyekre viszonylag szilárd elméleti alapokon álló magyarázatot lehet adni, e bonyolult gubancból kiemeljük és a standard közgazdasági elmélet keretein belül mutassuk be. A nehezebb kérdések szétfeszítik ezeket az egyszerű elméleti kereteket. A nehezebb problémáknál azt tekintjük a feladatunknak, hogy lehetőleg minden lényeges körülményt számba vegyünk, és értékelést adjuk arról, hogy milyen szerepet játszhatnak ezek a megfigyelt összefüggések magyarázatában.

Először egy klasszikus időfelhasználási modellt ismertetünk, amely egyszerűsége ellenére termékeny predikciókat szolgáltat arról, hogy miért fordítanak kevesebb időt az iskolázottabb, magasabb keresetű emberek háztartási termelésre (nem fizetett munkára), illetve hogy milyen körülmények fennállása esetén fognak *együttesen több* időt áldozni szabadidős és gyermeknevelési tevékenységekre, mint az alacsonyabb iskolázottságú és keresetű emberek. A gyermeknevelési társadalmi grádiens magyarázatához a szakirodalomból rendelkezésünkre álló szempontokat csak a modell bemutatása után ismertetjük.

Időfelhasználás egy leegyszerűsített fogalmi keretben: Gronau modellje

A modell²⁰ szereplője egy egyszemélyes háztartás, melyben a döntéshozó hasznossági függvényében (U) fizikai javak (x) és a fogyasztásukhoz szükséges idő (t_L) szerepelnek.

$$U = U(x, t_L) \quad (3)$$

A döntéshozó a fizikai javakat vagy önmaga állítja elő vagy a piacon vásárolja meg. Közömbös számára, hogy az általa fogyasztott x termék milyen arányban áll maga által előállított (x_H) vagy piacon vásárolt (x_M) javakból. A kétféle termék egymás tökéletes helyettesítője.

$$x = x_M + x_H \quad (4)$$

²⁰ A modell alap gondolata Gary Beckettől (1965) származik (lásd még Michael (1972), Michael és Becker (1973)). Az itt ismertetett, leegyszerűsített és empirikusan kezelhető változat Gronau (1977; 1980) nevéhez fűződik.

Az otthon, háztartási termelés révén előállított termék termelési technológiáját az f háztartási termelési függvény írja le, amelyben a terméket saját munkaráfordítással (t_H) állítja elő.

$$x_H = f(t_H) \quad (5)$$

x_H termelésében csökkenő hozadék érvényesül ($f' > 0$, $f'' < 0$). f technológia csökkenő határtermékenysége abból is adódik, hogy növekvő otthoni munkaráfordítások mellett relatíve egyre olcsóbbá válik a saját munkával előállított termék piaci helyettesítője.

A döntéshozó kétféle korlátozó feltétellel szembesül. Az egyik a kiadásainak korlátot jelentő költségvetési korlát:

$$x_M = wt_W \quad (6)$$

melyben w jelenti a piaci bért, t_W pedig a munkaidőt. Az egyszerűség kedvéért a modellben nincs más, bérjövdelemtől különböző jövedelem. Az x_M termék piaci ára $p_x=1$. A másik korlátozó feltétel az időfelhasználási korlát: a döntéshozó a rendelkezésére álló (heti) időfelhasználási keretet (T) nem lépheti túl:

$$t_L + t_H + t_W = T \quad (7)$$

A döntési problémához tartozó Lagrange-feladat:

$$L = U(x_M + f(t_H), t_L) + \lambda(wt_W - x_M) + \mu(T - t_L - t_H - t_W) \quad (8)$$

λ a jövedelem, μ az idő határhaszna. Az optimum elsőrendű feltételei:

$$\partial U / \partial x - \lambda = 0 \quad (9)$$

$$\partial U / \partial t_L - \mu = 0 \quad (10)$$

$$(\partial U / \partial x)f' - \mu = 0 \quad (11)$$

$$\lambda w - \mu = 0 \quad (12)$$

Egyszerűsítések után azt kapjuk, hogy egy (belső) optimumpontban a fogyasztási jószág (x) és a fogyasztási idő (t_L) helyettesítési határrátája egyenlő lesz a háztartási munka határtermékével, illetve az idő reálterminusokban mért árnyékárával ($\mu/\lambda = w^*$):

$$\frac{\partial U / \partial t_L}{\partial U / \partial x} = f' = w^* \quad (13)$$

valamint, hogy mindezek egyenlőek lesznek a piacon kínált bérrel:

$$\frac{\partial U / \partial t_L}{\partial U / \partial x} = f' = w^* = w \quad (14)$$

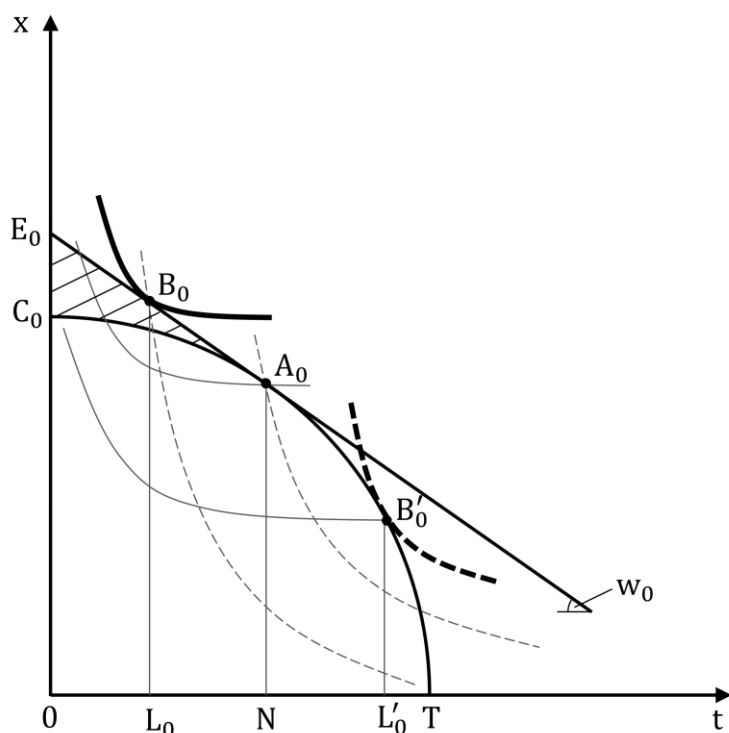
(14) feltétel teljesülése esetén a döntéshozó – háztartási munkavégzés mellett – munkát is vállal a piacon ($t_W > 0$). Amennyiben a piacon kínált bér alatta marad a háztartási munka határtermékének ($w < f'$), akkor a döntéshozó nem vállal munkát ($t_W = 0$), és a csakis a háztartási termelésben van jelen.

Gronau modelljének egyensúlyfeltételeit szemléletesen jeleníti meg a 3. ábra.

A fogyasztó döntéseit az időráfordítások (t) és a fizikai javak (x) terében ábrázoljuk. A háztartási termelési lehetőségek halmazát fölülről a $C_0A_0B'_0T$ görbe határolja. Ha a fogyasztó a rendelkezésére álló összes időt ($0T$) otthoni munkára fordítja, akkor C_0 mennyiségben állít elő otthon magának fogyasztási javakat, ha kevesebbet időt fordít erre, akkor kevesebb jószágot termel. A termelési lehetőségek határát kijelölő görbe minden egyes pontja egy lehetséges otthoni munkaidő, otthon előállított termékmennyiség kombinációt testesít meg.

A fogyasztási lehetőségek halmazát az önellátáshoz képest a munkaerőpiac jelenléte a besatírozott területtel megnöveli. A fogyasztó w_0 piaci bér mellett eldöntheti, hogy munkát vállal-e, és idejének egy részét munkajövedelemből vásárolt javakra váltja-e. Ezek a döntési lehetőségek a háztartási termelés határológörbéjét érintő béregyenes E_0A_0 szakaszán nyílnak meg előtte. Ha B_0 pontot választja, vagyis ha preferenciáit a folytonos vonalakkal reprezentált közömbösségi görbék írják le, akkor L_0N időt fordít piaci munkavégzésre, NT időt háztartási munkára, és $0L_0$ ideje marad fogyasztásra. B_0 pontban a (14) egyenletben megállapított optimumfeltételek teljesülnek. Más preferenciák esetén – például a szaggatott vonalakkal jelölt közömbösségi görbék által reprezentált esetben – nem vállal munkát, és idejét kizárólag otthoni munkavégzésre (L'_0T) és fogyasztásra szánt időre ($0L'_0$) osztja fel: a B'_0 egyensúlyi pontban a (13) optimumfeltétel teljesül ugyan, de a (12)-es nem: $w < f'$, következésképp: $t_W = 0$.

3. ábra: Gronau modellje

Forrás: Gronau (1977)

A modell alapján előrejelzéseket tehetünk *különböző bérű* emberek időfelhasználási módjának várható különbségeiről. Az előrejelzéseket különböző iskolai végzettségű emberek keresztmetszetben mért viselkedési különbségeiként értelmezzük, de a bérek időbeli változásának hatásaiként is felfoghatjuk. A keresztmetszeti értelmezésnél maradva, a 4. ábra egy alacsony és egy magas bérű munkavállaló időfelhasználását hasonlítja össze ($w_1 > w_0$). A könnyebb értelmezhetőség kedvéért az alacsonyabb (w_0) bérű embert iskolázatlannak (alapfokú végzettségűnek), a magasabb (w_1) bérűt pedig diplomásnak tekintjük.²¹

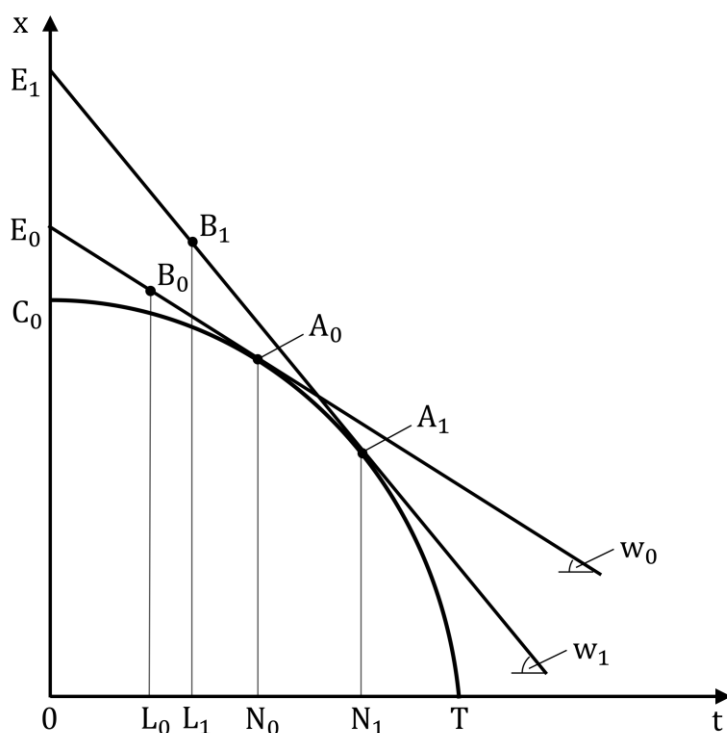
A legszembevetőbb különbség az iskolázatlan és a diplomás ember időfelhasználása között a háztartási munkára fordított időben van. Mivel a diplomás fogyasztó magasabb béréhez képest a háztartási munka profitabilitása viszonylag alacsony, egy diplomásnak jobban megéri, ha fogyasztásának nagyobb részét

²¹ Munkaerőpiacon aktív személyeket hasonlítunk össze, akiknél a Gronau-modell (14) egyenletében megfogalmazott optimumfeltételek teljesülnek. Nem foglalkozunk azzal az esettel, amikor valakinek a magasabb bér mellett sem éri meg munkát vállalnia.

a piacon vásárolja meg, és kevesebb időt (N_1T) fordít háztartási munkára. A magasabb keresetű diplomások kevesebb időt töltenek háztartási munkával, mint az alacsony bérű, iskolázatlan emberek: $N_1T < N_0T$.

A fogyasztási idő tekintetében nem egyértelmű a helyzet. A magasabb bér egyfelől magasabb jövedelmet jelent a fogyasztóknak, ami a vásárolt és az otthon megtermelt javak együttes mennyiségének növelése mellett a fogyasztási idő növelésére is ösztönzi őket (jövedelemhatás), másfelől mivel megdrágítja a fogyasztási időt, ezért ellentétes előjellel, a munkaidő növelésére és a fogyasztási idő csökkentésére ösztönzi őket (helyettesítési hatás). A 4. ábra egy olyan esetet mutat be, melyben a *jövedelemhatás dominálja a helyettesítési hatást*, miközben az érintettek preferenciáit azonosnak tekintjük.²² B_0 és B_1 pontok egymáshoz viszonyított helyzetét ilyenkor az jellemzi, hogy magasabb jövedelmű személy szabadon felhasználható fogyasztási ideje nagyobb lesz, mint az alacsony jövedelmű személyé ($0L_1 > 0L_0$). Ha a helyettesítési hatás lenne az erősebb, akkor fordított lenne a reláció.

4. ábra: Keresztmetszeti reálbér-különbségek és időbeli reálbér-változások hatása Gronau modelljében

Forrás: Gronau (1977)

A munkaidőnél összetettebb a helyzet. Hogy a keresztmetszetben magasabb bér, vagy időbeli változás esetén a növekvő bér ($w_1 > w_0$) növeli, csökkenti vagy esetleg változatlan hagyja a munkakínálatot (t_w), az a Gronau-modell keretein belül három tényezőtől függ: (i) a háztartási munkaidő csökkenésének mértékétől, (ii) a jövedelemhatás és a helyettesítési hatás eredőjének előjelétől, illetve (iii) a jövedelemhatás dominanciája esetén a fogyasztási idő növekedésének mértékétől. Pozitív lejtésű munkakínálati görbét akkor kapunk, ha a helyettesítési hatás dominálja a jövedelemhatást, vagy ha

²² A két szereplő preferenciáit egymással párhuzamos közömbösségi görbék reprezentálják. Ezeknek az ábrázolásától az egyszerűség kedvéért eltekintünk.

jövedelemhatás dominanciája mellett kisebb mértékben nő a fogyasztásra fordított idő, mint amilyen mértékben csökken a háztartási munkaidő.²³

A 12. táblázatban megvizsgáljuk a Gronau-modell predikcióit a 2000. és 2010. évi magyar időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatain, a modell időfelhasználási csoportjaira egyszerűsítve. Az egyszerűsítés abban áll, hogy a 9. táblázatban külön szereplő szabadidő, gyermekgondozási idő és egyéb (nem besorolt) időfelhasználási csoportokat egyetlen „Fogyasztási idő” nevű csoportba vontuk össze.

12. táblázat: Az időfelhasználás iskolai végzettség szerinti eltérései, 2000/10 (Gronau modelljének időfelhasználási csoportjaira egyszerűsítve)

Anyák	Fizetett munka (LN)	Nem fizetett munka (NT)	Fogyasztási idő (OL)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	0.5 (1.1)	-1.3 (0.9)	0.8 (1.1)
Felsőfok	-3.7** (1.5)	-3.7*** (1.2)	7.3*** (1.4)
R négyzet	0.44	0.21	0.35
N	5785	5785	5785
Apák	Fizetett munka (LN)	Nem fizetett munka (NT)	Fogyasztási idő (OL)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	2.7 (1.9)	-1.4 (1.2)	-1.3 (1.8)
Felsőfok	-0.7 (2.5)	-4.7*** (1.6)	5.4** (2.3)
R négyzet	0.34	0.17	0.28
N	4811	4811	4811

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettárral él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A 2000-2010 közötti évtizedben a felsőfokú végzettségű dolgozók átlagos bruttó keresete 2,5-3-szorosa volt az alapfokú végzettségű dolgozók kereseténél: a nők esetében a bérelőny két és félszeres, a férfiak esetében háromszoros volt.²⁴ Ezek a nagyon nagy bérkülönbségek – a Gronau-modell előrejelzéseivel összhangban – az otthoni munkavégzés jelentős társadalmi különbségeiben is megjelennek: a felsőfokú végzettségű anyák hetente csaknem 4, az apák csaknem 5 órával kevesebbet töltenek házimunkával, mint az alapfokú végzettségű anyák és apák. Az ún. „fogyasztási időben” – mely egyesítve foglalja magában a szabadidő és a gyermeknevelés időfelhasználási csoportjait – ezzel ellentétes tendenciát látunk. A magasabb bér nem-kereső, nem munkajellegű tevékenységekre gyakorolt együttes hatásában egyértelműen a jövedelemhatás dominálja a helyettesítési hatást: a magasabb iskolai végzettségű anyák és apák döntéseiben a magasabb bérek által kínált magasabb jövedelemszint jelentősebb mértékben növeli meg a gyerekekre és a szabadidőre fordítható idő iránti együttes keresletet, mint amilyen mértékben a fizetett munkaidő növelésére ösztönzi őket. A táblázat 3. oszlopában ennek a két hatásnak az eredőjét tudjuk megmérni. A diplomás szülők előnye az iskolázatlan szülőkkel szemben a Gronau-

²³ Annál inkább lesz a munkakínálati görbe pozitív lejtésű, minél nagyobb mértékű a helyettesíthetőség a fogyasztási javak és a fogyasztási idő között; minél kevésbé érzékeny a háztartási termelés technológiája a háztartási munkaidő változásaira; és minél kisebb a fogyasztási idő jövedelemrugalmassága.

²⁴ Lásd a Függelék A2. ábra A és B paneljét.

féle összevont „fogyasztási idő” tekintetében igen nagy: az anyáknál heti 7 óránál, az apáknál a heti 5 óránál is több.²⁵

Mi magyarázza ezen belül a gyermeknevelésben mutatkozó, mértékét tekintve nagy és statisztikailag szignifikáns társadalmi különbségeket? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához nem állnak rendelkezésünkre olyan világos közgazdasági elméleti megfontolások, mint a Gronau-modell előrejelzései. Ezért a továbbiakban elszakadunk a Gronau-modell egyszerű világától, és az értelmezési lehetőségeket kinyitjuk az empirikus kutatásokban felhalmozódott ismeretek és bizonytalanabb formában megfogalmazódott kísérleti magyarázatok felé.

A gyermeknevelési időráfordítások társadalmi különbségeinek lehetséges okai

A lehetséges hatótényezők első látásra kuszának tűnő világában az eredeti Becker-féle időfelhasználási modell (Becker 1965; Gronau 1986; Guryan, Hurst, és Kearney 2008)²⁶ nagyon általános szerkezete segít eligazodni. Ebben a keretben a fogyasztó nem egyetlen homogén terméket, hanem többféle, magasabb rendű, összetett terméket fogyaszt, és fogyasztása nem passzív tevékenységként, hanem háztartásán belül folyó termelő tevékenységként írható le, melynek során maga hozza létre, saját idejének termelő felhasználásával a végső fogyasztás tárgyát képező magasabb rendű javakat. Hogy a gyermekgondozásra fordított időben mért jelentős társadalmi különbségeket értelmezni tudjuk, elegendő azt feltételeznünk, hogy háromféle szükségletét elégíti ki: háztartását működteti, gyerekeit neveli, és eltölti a szabadidejét. A háztartás, a szabadidő és a gyermeknevelés az a három magasabb rendű összetett „jóság”, amit voltaképpen fogyaszt. Ezekre a végső fogyasztás tárgyát képező „javakra” mint összetett tevékenységekre tekintünk; olyanokra, mint amelyek a háztartás működtetésével (pl. ételkészítés, mosás, takarítás, vásárlás), a szabadidő eltöltésével (pl. alvás, pihenés, kulturális fogyasztás), illetve a gyermekek gondozásával (pl. pelenkázás, mesélés, tanulás) összefüggő nagyobb tevékenységcsoportokat jelenítik meg. Jelöljük ezeket a magasabb rendű terméket a z_H , z_L és z_C szimbólumokkal. Értelemszerűen mindhárom termék pozitív hasznosságot képvisel a fogyasztó számára. A negyedik tevékenység, a fizetett munka, amivel még a rendelkezésére álló időkeretet kitölti, nem képvisel önmagában hasznossági értéket, pusztán a pénzkereset eszköze.

$$U = U(z_H, z_L, z_C) \quad (15)$$

A fogyasztó a végső fogyasztásnak tárgyát képező magasabb rendű javakat a háztartásában maga állítja elő kétféle ráfordítással: pénzért megvásárolható termékek és szolgáltatások felhasználásával (x), illetve saját időráfordítással (t). A végső fogyasztás tárgyát képező javak és az előállításukhoz szükséges ráfordítások kapcsolatát egy-egy ún. háztartási termelési függvény írja le.

$$z_i = f_i(x_i, t_i), \quad i = H, L, C \quad (16)$$

Ezek a termelési függvények testesítik meg azokat a technológiákat, melyekkel az illető személyek a rendelkezésükre álló erőforrásokból a háztartásukon belül előállítják az általuk fogyasztott „termékeket”. A fogyasztó a piacon megvásárolt javakat és szolgáltatásokat pénzbeli jövedelméből (I) fedezi, idejével pedig a rendelkezésére álló teljes időkeret (T) figyelembevételével gazdálkodik ($p_i x_i$ ára, t_W a munkaidő):

$$\sum_i p_i x_i = I \quad (17)$$

$$t_W + \sum_i t_i = T \quad (18)$$

²⁵ A munkaidőben mért különbségek értelmezésére nem vállalkozunk. A munkaidő-különbségek értelmezése közvetlenül nem tárgya a tanulmányunknak, és semmilyen módon nem szorítható be Gronau modelljének nagyon leegyszerűsített világába.

²⁶ Becker (1965) klasszikus írását 2015-ben, az eredeti megjelenés ötvenedik évfordulójára újraközölte az *Economic Journal*, Chiappori és Lewbel (2015) bevezetőjével.

Ha a piaci bér (w) nem függ a munkaidő hosszától, és a munkaidő önmagában nem képvisel sem pozitív, sem negatív hasznossági értéket, akkor a fogyasztó *bármely* nem piaci és nem kereső tevékenységére fordított idejét a piaci bér alternatív költségével árazza be. Ha emellett még bizonyos egyéb feltételek is teljesülnek²⁷, akkor valamennyi z_i összetett termék ára független lesz az illető tevékenység mennyiségétől, és a standard keresletelmélet predikciói ugyanúgy érvényesek lesznek z_i összetett termékekre, mint ahogy érvényesek tetszőleges, piacon megvásárolható termékekre vagy szolgáltatásra. A pénzbeli ráfordításokat igénylő termékek árai (p_i) és az időfelhasználás alternatív költsége (w) olyan mértékben tükröződnek z_i termékek teljes árában (π_i), amilyen mértékben ilyen ráfordításokra egységnyi z_i előállításához szükség van.²⁸

A háztartási munkára, a szabadidőre, illetve a gyermeknevelésre fordított idő iránti kereslet – amely e magasabb rendű javak (z_i -k) termelési tényezői iránti származtatott kereslet – annál nagyobb, minél nagyobb e végső fogyasztás tárgyát jelentő összetett z_i javak iránt megnyilvánuló kereslet; minél nagyobb a z_i termékek előállításának egységköltségén belül az időbeli ráfordítások részaránya (minél időintenzívebb az adott tevékenység); illetve minél kisebb az időbeli ráfordítások pénzbeli ráfordításokkal való helyettesíthetősége z_i termelésében.²⁹

A gyermekgondozási időben mért jelentős és szignifikáns társadalmi, iskolázottsági különbségek legalább négy különböző tényezőből adódhatnak: a szülői preferenciák különbségeiből, a gyermeknevelési gyakorlat eltérő hatékonyságából, a gyermekgondozási tevékenységek „termelési technológiájának” sajátosságaiból (a szükséges időbeli és pénzbeli ráfordítások közötti helyettesíthetőség eltérő mértékéből), illetve a jövedelemkülönbségekből. Ez utóbbi, a jövedelemhatások mellett, azt is jelenti, hogy ha bizonyos fajta tevékenységekhez nem áll rendelkezésre elegendő jövedelem, akkor a szükséges időt mint kiegészítő erőforrást sem fogják a szülők arra fordítani. Ezek a tényezők elvileg jól értelmezhetők a Becker-féle időfelhasználási / háztartási termelési modell keretei között. Guryan, Hurst és Kearney (2008) logikáját követjük.

1. A gyermekgondozás mint összetett termék iránti kereslet közvetlen módon függ a szülők preferenciáitól. Minél több és differenciáltabb ismeret áll a szülők rendelkezésére arról, hogy milyen tevékenységekre van szükség a gyerek fejlődéséhez, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy nagyobb súlyt kapnak ezek a tevékenységek a szülők preferenciáiban, mint azoknak az esetében, akik ezzel a tudással nem rendelkeznek. A szülői készségek nem természetből adott képességek, hanem társadalmi tényezők által kondicionált, tanult viselkedési formák. A gyermekgondozással kapcsolatos ismeretek megléte vagy hiánya igen erősen korrelált az iskolázottsággal. A kizárólag anyatejjel való táplálásról, mely sok későbbi egészségügyi problémát segít kivédeni, sokan azt gondolják, hogy mint természetből adott képesség egyenlő mértékben van jelen a társadalom különböző rétegeiben. Ez azonban nincs így: minél kevésbé iskolázott egy kismama, annál kisebb valószínűséggel szoptatja gyermekét az egészségügyi

²⁷ Pollak és Wachter (1975) hívták fel a figyelmet arra, hogy a modell működőképessége érdekében z_i összetett javak termelési technológiáját egymástól független (és állandó mérethozadékú) f_i függvényekkel kell leírni, és az együttes termelés (joint production) lehetőségét ki kell zárni. Ez a feltevés túlságosan szigorú: ugyanaz az órányi idő gyakran egyszerre használható házimunkára és gyermeknevelésre vagy szabadidős tevékenységekre. Főzés vagy mosás (z_H) közben anya segíthet is a gyerekeknek a házi feladatot megoldani (z_C), illetve a házimunkák egy része (például a barkácsolás) közvetlen hasznossági értéket is képviselhet annak, aki végzi. Graham és Green (1984), illetve Kerkhofs és Kooreman (2003) megmutatták, hogy az együttes termelés lehetősége beépíthető a modellbe.

²⁸ $\pi_i = p_i(\partial x_i / \partial z_i) + w(\partial t_i / \partial z_i)$.

²⁹ Minél kisebb (nagyobb) z_i termelésében az időráfordítások és a pénzzel megvásárolható javak közti helyettesítés rugalmassága ($\sigma_i = (\partial \log x_i / \partial \log w) | z_i$), annál kisebb (nagyobb) mértékben fogják az időráfordításokat fizikai termékek és szolgáltatások megvásárlásával kiváltani, amennyiben bármilyen oknál fogva megdrágul az idő (nőnek a bérek). Feltételezzük, hogy e nagyon általános végső fogyasztási javakon – a háztartási, szabadidős és gyermekgondozási javakon – belül a két termelési tényező, az időráfordítás és pénzkiadás között alapvetően helyettesítési viszony áll fenn: $\sigma_H, \sigma_L, \sigma_C > 0$.

szakemberek által javasolt legalább négy vagy hat hónapig.³⁰ Ezek a viselkedési különbségek részben abból fakadnak, hogy az érintettek tudnak-e arról, hogy a kizárólagos szoptatás milyen nagy jelentőségű gyermekük egészségére nézve.³¹

A szülői preferenciák részét jelentik azok az ismeretek és viselkedési rutinok is, amelyek a különböző társadalmi háttérű szülők fejében kialakultak és a magatartási mintáiban tükröződnek arról, hogy milyen nevelési gyakorlat segíti elő a leginkább a gyerekeik sikeres felnőtt életét. A modern családszociológiai, demográfiai irodalom egy nagy jelentőségű megfigyelése szerint (Lareau 2000; 2003; Lareau és Weininger 2008; Hofferth 2008) a magasabb iskolai végzettségű szülők jellegzetesen más gyereknevelési gyakorlatot követnek: családi működésüket tudatos és összehangolt viselkedési minták jellemzik, szemben az iskolázatlanabb szülőkkel, akiknek a magatartására inkább a spontán – kevesebb tervezett és több laissez-faire elemet magában foglaló – gyereknevelési gyakorlat a jellemző. A szociológiai szakirodalom, Lareau nyomán e kétfajta nevelési gyakorlat jellegzetes mintázatait a „concerted cultivation”, illetve a „natural growth” fogalmaival írja le. Ezek a jellegzetes különbségek egyaránt megfigyelhetők a mindennapi élet kereteinek megszervezésében, a családok időbeosztásában, a gyermekek szervezett tevékenységeinek összehangolásában, a spontán nyelvhasználat és a gyerekekkel való beszédmód különbségeiben, abban, hogy milyen mértékben hagyatkoznak a szülők a gyerekek nevelésében a családi-rokonsági kapcsolatokra, és hogyan viszonyulnak a társadalom intézményeihez (mindenekelőtt az oktatási-nevelési intézményekhez: az iskolához, az óvodához és a bölcsődéhez). Lareau intenzív résztvevő megfigyelései alapján leszűrt etnográfiai hipotéziseit nagyobb mintákon lefolytatott statisztikai elemzések is alátámasztják (Hofferth és Sandberg 2001; Altintas 2012; Kalil, Ryan, és Corey 2012; Matsuoka 2019).

A diplomás szülőknél megfigyelhető tudatos és összehangolt nevelési gyakorlat választása testet ölt abban a társadalmi polarizálódásban is, ahogyan a házasságkötési részarányok a diplomás szülőpárok esetében stabilizálódtak, miközben a társadalom átlagában, és különösen az alacsonyabb iskolázottságú társadalmi rétegekben folyamatosan és erőteljesen csökkennek. A fiatal diplomás nemzedékben a házasságkötés mindinkább a gyereknevelés mint közös vállalkozás iránti előzetes elköteleződés eszközévé válik, megalapozva a diplomás szülőpárnak azt a tudatos tervét, hogy együttes beruházásaival gazdaságilag sikeres gyerekeket neveljen föl (Lundberg, Pollak, és Stearns 2016). Ez a stratégiai gondolkodás sok szempontból magyarázza³² a diplomás apák megnövekedett szerepét a gyermeknevelésben (Altintas 2015), amit a magyar időmérlegadatok is alátámasztanak.

2. A magasabb iskolázottságú szülők sok tekintetben produktívabb szülői készségekkel rendelkeznek; gyermekeik fejlődésében jobban hasznosul a közösen eltöltött idő. Több és jobb információval rendelkeznek arról, hogy gyermekeik fejlődését mivel lehet előmozdítani, és együttes idejüket nagyobb mértékben töltik ki fejlesztő célú vagy fejlesztő hatású tevékenységekkel. A gyermekgondozási javak termelési függvényében az időráfordításuk határterméke magasabb, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű szülőké. Hasonló termelékenységi különbségek adódhatnak a gyermekkorai emberitőke-felhalmozás életciklus-modelljéből is (Cunha és Heckman 2007). Ha a kisgyermekkorai készségek mindenkor elért szintje és az adott időszak (mondjuk: iskoláskori) szülői befektetések között komplementaritás érvényesül, akkor egy kisgyermekkorban elért magasabb szintről induló beruházás jobban hasznosul a gyermek tudásában, mint egy alacsonyabb induló állomány esetén. Ha a kezdeti feltételeket akármilyen kis társadalmi különbségek jellemzik – amint ez gyakran megtörténik (Currie és Almond 2011) – ez az erő önmagában divergens időbeli pályákra tereli a szegény és gazdag (iskolázott és iskolázatlan) szülők gyermekeinek készségfejlődését.

³⁰ Magyarországon például a legszegényebb településen lakó anyák 25 százalékponttal kisebb arányban szoptatják legalább hat hónapig a gyermeküket, mint a leggazdagabb településen élők. Lásd Hajdu és Kertesi (2021) 1.6 és 1.7 ábra.

³¹ Lásd U.S. Department of Health and Human Services (2011), 10-11. old.

³² Nyilvánvalóan ebben komoly szerepet játszik a háztartási férfi és női szerepek átalakulása is (Ramey 2009).

A ráfordítások jobb megtérüléséből azonban önmagában nem következik, hogy az iskolázottabb szülők több időt töltenek a gyermekeikkel: a magasabb megtérülés ugyan több időráfordításra ösztönzi őket, de a hatékonyabb időfelhasználás miatt kevesebb időráfordítás is elegendő számukra ahhoz, hogy ugyanazt az eredményt elérjék, mint kevésbé iskolázott társaik. A két ellentétes előjelű hatás viszonylagos nagysága dönti el, hogy a termelékenységi előny összességében növeli-e vagy csökkenti az időráfordításaikat.

3. A magasabb iskolázottságú szülők, mivel sokféle, gyermekeik fejlődését megtámogatni képes tudással és képességgel rendelkeznek, és emiatt nem esik nehezükre ezeket a feladatokat elvégezni, gyakran élvezetesnek és szórakoztatónak tartják gyermeknevelési tevékenységeiket (vagy legalábbis azok egy részét). Az alacsony iskolázottságú szülők, ezzel szemben gyakran nem rendelkeznek a gyermekeik képességeit fejlesztő tevékenységekhez szükséges szülői készségekkel – olvasási-szövegértési képességeik nekik maguknak is rosszak, így nehezükre esik a gyermekeikkel való közös olvasás, az esti mese³³; iskolás gyermekek esetében kevésbé képesek követni gyermekeik tanulmányait –, ezért nemcsak az idejük alternatív hasznosítása miatt, hanem amiatt is, hogy elkerüljék e megterhelő feladatokat, kevésbé vesznek részt ilyen tevékenységekben.³⁴ Az időfelhasználás társadalmi különbségeit tekintve ez azt eredményezi, hogy a jövedelemhatásokban ez az addicionális hatás is érvényesül: a magasabb iskolai végzettségű szülők esetében ez inkább a gyermekgondozási tevékenységek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek esetében inkább gyerekek nélkül eltöltött szabadidős tevékenységek felé billenti a mérleg nyelvét.

4. Az időráfordítások pénzzel való helyettesíthetősége³⁵ összetettebb probléma. A tevékenységek jellegéből adódóan, a háztartási tevékenységek széles körében mód nyílik arra, hogy a fogyasztók saját munkájukat fizetett szolgáltatásokkal váltsák ki (takarítás/takarítónő; otthoni ételkészítés/ételrendelés, étterembe járás; bevásárlás/házhoz szállítás; idős, beteg hozzátartozók ápolása/ápolói szolgáltatás igénybevétele stb.). Minél magasabb jövedelmű (iskolázottságú) valaki, annál valószínűbb, hogy erre a helyettesítésre sor kerül. Sokkal kevesebb tér nyílik erre a szabadidős tevékenységekben. A fogyasztó a *saját* idejét a szabadidős tevékenységek nagy részében (alvás, pihenés, testápolás, testedzés, olvasás, hobbi tevékenységek, kulturális fogyasztás) aligha cserélheti le más ember fizetett szolgáltatásaira, habár arra lehetősége van, hogy e széles tevékenységcsoporton belül a teljes időbeli ráfordításait csökkentse vagy növelje, és több vagy drágább (kevesebb vagy olcsóbb) fizetett szolgáltatást és árucikket vásároljon.

A gyermekgondozási tevékenységek a szabadidő és a háztartási munka között félúton helyezkednek el. A primér gyermekgondozásban (higiéniai feladatok, altatás, játék, mesélés, együttes tanulás, iskolai feladatok ellenőrzése, gyerekekkel való közlekedés, gyermekkel kapcsolatos ügyek intézése, odafigyelés a gyerek egészségére) tág tere van annak, hogy a szülők fizetett szolgáltatásokkal (bébiszitter, magántanár, különórák, sport-, tánc-, kreatív tevékenységek, gyermeküdültetés) csökkentsék saját időterhelésüket. Nyilvánvalóan erre a magasabb iskolázottságú és jövedelmű szülők inkább képesek, és idejük magasabb költsége miatt nekik érdemesebb is helyettesíteni. Ez a tényező csökkenti a gyermekgondozási időráfordításaikat. Előfordulhat azonban, hogy a magasabb iskolázottságú szülők a piaci alternatívákat saját gondozói tevékenységük nehezen monitorozható vagy egyszerűen csak rossz minőségű helyettesítőjének tartják, és emiatt az idejük magasabb alternatív költsége ellenére is maguk végzik el ezeket a szülői feladatokat (Guryan, Hurst, és Kearney 2008).

³³ „A gyenge szövegértésű szülők maguk is olvasási nehézségekkel küszködnek, és nem élvezik a gyermekükkel való közös olvasást.” (Neuman 1996, 510)

³⁴ Ez a lehetőség bonyolultabbá teszi a Becker-modellt, mivel ilyenkor egy időráfordítás *egyszerre* jelenik meg kétféle összetett termék – a szabadidő (z_L) és a gyermeknevelés (z_C) – inputjaként. Azonban, mint a 27. lábjegyzetben említettük, az együttes termelés (joint production) beépíthető a modellbe.

³⁵ Lásd ehhez a 29. lábjegyzetben elmondottakat.

A gyermeknevelésnek vannak olyan területei, ahol fontos szempont a családi kötődés erősítése, a közös értékek átadása és a gyerek pallérozása a szülőkkel való interakciók által, vagy egyszerűen az együttesen élvezett szabadidő. Ott a dolog természetéből adódóan kevésbé lehetséges a szülő idejét fizetett szolgáltatásokkal kiváltani. Az ilyen jellegű tevékenységek – az időmérleg-felmérések logikáját követve – a szülők szabadidős tevékenységei (kulturális fogyasztás, sporttevékenység, testedzés, kirándulás, családi étkezések, ünnepek, vallási és egyéb társas közösségekben való részvétel) közé vannak elkönyvelve úgy, hogy megjelölik azt is, hogy ezekben a tevékenységekbe a szülő aktívan bevonja a gyerekeit. E közös szabadidős programokkal kibővített gyermekgondozási tevékenységekben is jelentős társadalmi különbségeket tapasztalunk. Gyakran épp ezeknél a tevékenységeknél hatnak a legerősebben a gyerekfejlődés szükségleteinek mélyebb ismeretéből fakadó ösztönzők (lásd az 1. pontban említett mechanizmust). Különösen figyelemreméltó a diplomás apák fokozott szerepvállalása ezekben.

5. Fontos speciális esetet jelent, amikor a gyermekgondozás során alkalmazott termelési tényezők – az időbeli és pénzbeli ráfordítások – közötti technológiai kapcsolatot komplementaritás³⁶ jellemzi. Ebben az esetben az alacsony iskolázottságú és jövedelmű szülők gyermeknevelési időráfordításai azért alacsonyabbak, mint a magasabb iskolázottságú és keresetű szülőké, mert kevésbé képesek megfizetni a szóban forgó szolgáltatások pénzbeli költségeit. Aki nem tudja kifizetni az állatkerti belépő, a mozijegy vagy a színházjegy árát, vagy nem tudja megfizetni a nyaralás pénzbeli költségeit, annak a szükséges időt mint kiegészítő erőforrást sem kell ilyen tevékenységekre fordítania. A szülők és gyerekek közös szabadidős programjai között számos ilyen jellegű tevékenység van.

5. Készségfejlesztő kiadások

A gyermekek fejlődésének másik fontos meghatározója, hogy családi környezetükben mennyire jutnak hozzá a fejlődésüket elősegítő eszközökhöz és szolgáltatásokhoz: könyvekhez, tanszerekhez, sportszerekhez, játékokhoz, számítógéphez, elektronikai eszközökhöz, különórákhoz, sportolási lehetőségekhez, kulturális, szabadidős programokhoz, nyári táborozásokhoz, családi nyaralásokhoz. A továbbiakban az ilyen szülői ráfordításokban mutatkozó társadalmi különbségeket vesszük szemügyre. Ezeket a ráfordításokat gyűjtőnéven készségfejlesztő kiadásoknak (enrichment expenditure) nevezzük, azon belül pedig hét nagyobb kiadási csoportot különböztetünk meg (könyv, játék, elektronikai cikk, számítógép, oktatás, kultúra, üdülés), melyeknek részletesebb leírását az adatokról szóló fejezetben (5. táblázat) adtuk meg.

A 13. táblázatban ezeket a csoportokat megkülönböztetve számolunk be a 0-14 éves gyerekeket nevelő családok készségfejlesztő kiadásairól a 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási-költségvetési felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján (a standard hibákat a Függelék A16. táblázata tartalmazza). A táblázat a szülők egyesített iskolai végzettségi csoportjai szerint megbontva közli a háztartások forintértéken mért átlagos éves kiadásait, illetve az illető kiadások összes kiadáson belüli részarányát (a nyers adatokat). A táblázat alsó két sora a különböző háztartástípusokba besorolt családok egy fogyasztási egységre jutó éves kiadását és nettó jövedelmét is tartalmazza. A 14. táblázatban és a 15. táblázatban közöljük az összetételhatások kiszűrése után megmaradó különbségeket. A társadalmi csoportok összetételében mutatkozó jelentős mértékű különbségeket ugyanazokkal a változókkal kontrolláltuk, mint amelyeket az időfelhasználás mérésekor is használtunk. A társadalmi különbségeket az alapfokú végzettségű családok pénzkidadásaihoz mint referenciaértékhez képest adjuk meg.

A társadalmi különbségek jelentősek: a diplomás családok éves szinten, egy fogyasztási egységre vetítve átlagosan 120 ezer forinttal többet költenek készségfejlesztő eszközökre és szolgáltatásokra, mint az alacsony iskolázottságú szülőkkel rendelkező családok. A nagyobb kiadási összeg nemcsak abból

³⁶ Komplementer tényezők esetén t_C árnyékárának változása ugyanolyan előjelű keresztárhatást vált ki $(\partial x_C / \partial w)|_{z_C} < 0$), mint a tényező saját keresletére gyakorolt hatás $(\partial t_C / \partial w)|_{z_C} < 0$).

adódik, hogy a diplomás családok több mint kétszer akkora jövedelemből élnek, és így arányosan többet is költenek, mint az iskolázatlan családok, hanem abból is, hogy összkiadásaik 5-6 százalékponttal nagyobb hányadát fordítják ilyen célokra. A forintban számolt különbség kétharmada három kiadási csoportból – az üdülési, oktatási és számítástechnikai eszközre fordított kiadásokból – tevődik össze.

Az a tény, hogy magasabb jövedelmű családok többet költenek gyerekeik fejlődését elősegítő eszközökre és szolgáltatásokra, nem tűnik meglepő állításnak, és összhangban van számos magas színvonalú kutatás mérési eredményével. Ezek a kutatások emellett azt is megfigyelték, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek időbeli növekedésével párhuzamosan a készségfejlesztő kiadásokban mért társadalmi különbségek is növekedtek (Duncan és Murnane 2011; Kaushal, Magnuson, és Waldfogel 2011; Kornrich és Furstenberg 2013; Kornrich 2016; Schneider, Hastings, és LaBriola 2018).

Ugyanakkor ebből a megfigyelésből nem feltétlenül következtethetünk a jövedelem oksági hatására. Az alacsony iskolázottságú és jövedelmű szülők gyerekeinek fogyasztási hátrányait nem feltétlenül tekinthetjük olyan hátrányoknak, melyeket közvetlen pénzügyi támogatással lehetne megszüntetni vagy mérsékelni (Mayer 1997), jóllehet vannak rá kísérleti (Duncan, Huston, és Weisner 2007) és nem-kísérleti (Gregg, Waldfogel, és Washbrook 2005) bizonyítékok, hogy az alacsony jövedelmű családok jövedelemtámogatásként kapott összegekből vagy szakpolitikai reformok eredményeként megnövekedett jövedelmükből növelték gyermekeik kognitív fejlődését elősegítő kiadásait. Ezek a bizonyítékok egyelőre³⁷ nem állnak kellően nagy számban rendelkezésre ahhoz, hogy ebben az összefüggésben meggyőző és robusztus oksági hatásokról beszélhessünk.

³⁷ Ígéretes új kutatás a 2019-ben elindított Baby's First Years projekt, amely szegény családoknak juttatott, jelentősebb összegű, feltétel nélküli havi rendszeres készpénztámogatás hatását vizsgálja, 4-5 éves perspektívában, kísérleti keretben a családok viselkedésére és gyermekeik fejlődésére (Noble és mtsai. 2021).

13. táblázat: Kiadási átlagok: nyers adatok, 2000/10 (egy fogyasztási egységre vetítve, 2020. évi forintértéken, ezer Ft/év)

	ezer Ft/év				az összes kiadás %-ában			
	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Könyv	2,0	5,5	14,5	7,0	0,3	0,6	1,0	0,6
Elektronikai cikk	10,0	19,4	33,0	21,2	1,5	2,0	2,2	2,0
Játék	2,4	5,8	12,5	6,8	0,3	0,5	0,8	0,5
Számítógép	2,5	10,9	25,6	13,1	0,3	1,0	1,7	1,1
Oktatás	10,8	18,8	34,9	21,4	1,6	1,9	2,3	2,0
Kultúra	0,7	2,9	11,2	4,5	0,1	0,3	0,7	0,3
Üdülés	1,7	13,6	53,7	20,9	0,2	1,0	2,9	1,3
Készségfejlesztő kiadások	30,2	76,9	185,4	94,9	4,4	7,3	11,5	7,9
Összes kiadás	642,7	980,2	1521,2	1056,6	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettó jövedelem	779,1	1144,4	1776,9	1237,4				

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év.

14. táblázat: Készségfejlesztő kiadások az iskolai végzettség függvényében: kontrollált különbségek, 2000/10 (egy fogyasztási egységre vetítve, 2020. évi forintértéken, ezer Ft/év)

	Összesen	Könyv	Elektronika	Játék	Számítógép	Oktatás	Kultúra	Üdülés
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	26,7*** (2,2)	2,6*** (0,3)	4,3*** (0,7)	2,4*** (0,5)	5,1*** (0,6)	6,3*** (1,0)	1,3*** (0,3)	4,8*** (1,1)
Felsőfok	121,2*** (5,2)	11,1*** (0,7)	15,2*** (1,2)	8,8*** (0,9)	17,1*** (1,0)	20,5*** (1,6)	9,0*** (0,9)	39,4*** (3,4)
R négyzet	0,20	0,12	0,09	0,17	0,14	0,16	0,05	0,07
N	9382	9382	9382	9382	9382	9382	9382	9382

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Kiadások egy fogyasztási egységre vetítve. Kontrollváltozók: év és hónap fix hatás; van-e anya/apa; anya/apa munkaerőpiaci státusz; anya/apa életkor; háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Robusztus standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

15. táblázat: Készségfejlesztő kiadások az iskolai végzettség függvényében: kontrollált különbségek, 2000/10 (az összes kiadás százalékában)

	Összesen	Könyv	Elektronika	Játék	Számítógép	Oktatás	Kultúra	Üdülés
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	2,0*** (0,2)	0,3*** (0,0)	0,2** (0,1)	0,2*** (0,0)	0,5*** (0,1)	0,3*** (0,1)	0,1*** (0,0)	0,4*** (0,1)
Felsőfok	5,5*** (0,3)	0,7*** (0,1)	0,3*** (0,1)	0,4*** (0,1)	1,0*** (0,1)	0,6*** (0,1)	0,5*** (0,0)	2,0*** (0,1)
R négyzet	0,19	0,10	0,03	0,19	0,11	0,15	0,04	0,10
N	9382	9382	9382	9382	9382	9382	9382	9382

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Kiadások egy fogyasztási egységre vetítve. Kontrollváltozók: év és hónap fix hatás; van-e anya/apa; anya/apa munkaerőpiaci státusz; anya/apa életkor; háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Robusztus standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0

Hogyan módosítaná a társadalmi különbségeket, ha a 14. táblázatban és a 15. táblázatban szereplő összesített kiadási becslésünket újraszámolnánk, és a jobb oldali változók közé a háztartás ekvivalens jövedelmét is felvennénk? A 16. táblázat tanúsága szerint kevéssé. A diplomás és alapfokú családok közti éves (egy fogyasztási egységre jutó) 121 ezer forintnyi kiadási különbség több mint kétharmada, a kiadási hányadra számolt különbség kilencven százaléka a jövedelemkontroll melletti becslésben is megmarad.

16. táblázat: Készségfejlesztő kiadások az iskolai végzettség függvényében, 2000/10 (kontrollálva az egy fogyasztási egységre jutó jövedelemre)

	Kiadások (ezer Ft/év)		Az összes kiadás %-ában	
	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Alapfok	26,7***	18,1***	2,0***	1,9***
Középfok	(2,2)	(2,4)	(0,2)	(0,2)
Felsőfok	121,2***	87,3***	5,5***	5,1***
	(5,2)	(5,2)	(0,3)	(0,3)
Jövedelem ^a		47,8***		0,6***
		(7,1)		(0,1)
R négyzet	0,20	0,27	0,19	0,19
N	9382	9382	9382	9382

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Kiadások egy fogyasztási egységre vetítve. Kontrollváltozók: év és hónap fix hatás; van-e anya/apa; anya/apa munkaerőpiaci státusz; anya/apa életkor; háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Robusztus standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

^a Egy fogyasztási egységre jutó (ekvivalens) jövedelem éves értéke (millió Ft-ban)

A jövedelem statisztikailag szignifikáns és mértékét tekintve fontos meghatározója a gyermekek készségfejlődését elősegítő kiadásoknak, de a lehetséges meghatározó tényezők között valószínűleg nem a legfontosabb. A jövedelemkülönbségek kiszűrése után is jelentős társadalmi különbségek maradnak. Hasonló eredményre jutott Weininger, Lareau és Conley (2015) a PSID gyermekfejlődési kérdőívvel kiegészített³⁸ 2002/03. évi amerikai survey-adatok alapján: a diplomás anyák – a jövedelemkülönbségek és az egyéb demográfiai hatások kontrollálása mellett is – évi 314 dollárral többet fordítanak gyermekeik iskolán kívüli különóráira, mint az alapfokú végzettségűek³⁹, ami az országos átlaghoz mérten (306 dollár) meglehetősen nagy (314/306=1,02) különbségnek számít. Összehasonlításképpen: ha a 16. táblázatban szereplő jövedelemkontrollált diplomás/alapfokú különbséget (évi 87 ezer Ft) rávetítjük a hazai országos átlagra (évi 95 ezer Ft), akkor Magyarországra is hasonló erősségű hatást kapunk (87/95=0,92). Az iskolai végzettségi csoportok között megmaradó jelentős reziduális különbségek vizsgálata önálló tanulmány tárgya lehetne, amihez, sajnos nem állnak rendelkezésre megfelelő minőségi magyar adatok. Ezek az eredmények mindenesetre összhangban állnak azzal a magyarázattal, hogy a magasabb iskolázottságú szülők gyereknevelési ráfordításaiban a (a jövedelemtől függetlenül) nagy szerepet játszanak a beruházási motívumok.

Ezeknek a beruházási motívumoknak az erőteljes jelenlétére utalnak a családi heterogenitást is magában foglaló becslések. Ha a mérést leszűkítjük a kétszülős családokra, és különböző iskolai végzettségű szülőpárokra becsülünk – a szokásos kontrollváltozók mellett – pénzbeli ráfordítási értékeket⁴⁰, akkor lényegesen nagyobb mértékű kiadási különbségeket kapunk (lásd 17. táblázat): a diplomás párok esetben a készségfejlesztő célokra fordított, egy fogyasztási egységre számított többletkiadások évi 170

³⁸ Panel Study of Income Dynamics Child Development Supplement (CDS).

³⁹ High school dropout.

⁴⁰ Ugyanazt az eljárást alkalmazva, mint amit az időráfordítások esetében a 1. ábra számításainál alkalmaztunk, itt is figyelmen kívül hagyjuk a nagyon kis elemszámú eseteket (ahol anya és apa iskolai végzettsége egymástól nagyon különbözik).

ezer forintot tesznek ki, és e kiadások részaránya az összes kiadáson belül 7 százalék fölé emelkedik. Mindezek a szélsőséges különbségek megmaradnak akkor is, ha a jövedelemre is kontrollálunk a becslésekben (lásd a Függelék A17. táblázatát).

17. táblázat: Készségfejlesztő kiadások kétszülős családokban, 2000/10 (egy fogyasztási egységre számítva, 2020. évi forintértéken mérve)

ezer Ft/év		Alapfok	Apa Középfok	Felsőfok
	Alapfok	ref. kat.	4,0 (2,8)	–
Anya	Középfok	5,4* (3,2)	32,6*** (2,8)	106,6*** (8,0)
	Felsőfok	–	74,2*** (5,4)	171,0*** (9,0)
az összes kiadás %-ában		Alapfok	Apa Középfok	Felsőfok
	Alapfok	ref. kat.	0,8*** (0,3)	–
Anya	Középfok	0,6** (0,3)	2,4*** (0,2)	5,1*** (0,4)
	Felsőfok	–	4,1*** (0,3)	7,1*** (0,4)

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. (Egyszülős háztartások kizárva.) Kiadások egy fogyasztási egységre vetítve és 2020. évi forintértéken megadva. Kontrollváltozók: év és hónap fix hatás; van-e anya/apa; anya/apa munkaerőpiaci státusz; anya/apa életkor; háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Robusztus standard hibák zárójelben. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

6. Időbeli változások

Az ezredforduló utáni évtizedre jelentős társadalmi különbségek alakultak ki Magyarországon a gyermekgondozással összefüggő időbeli és pénzbeli családi ráfordításokban. Hogyan illeszkednek ezek a keresztmetszeti különbségek a hosszabb távú folyamatokba? Bár rendelkezünk rendszerváltást megelőző időmérleg- és háztartási kiadási adatokkal, az időbeli összehasonlításokat célszerű a rendszerváltás utáni időszakra korlátozni, hogy a mérésekben ne keveredjenek össze piacgazdaság evolutív folyamatai a rendszerváltás történelmi megrázkódtatásaival. A változások bemutatásánál az 1993. évi időmérleg-felmérés, illetve az 1993. és 1996. évi KSH háztartási-költségvetési felmérések egyesített keresztmetszeti adatait használjuk összehasonlítási alapnak. Ismételt keresztmetszeti adatokon mért kontrollált különbségeket hasonlítottunk egymással össze, melyekben a legalapvetőbb demográfiai különbségek hatását kiszűrtük. Az időfelhasználás változásairól a 18. táblázatban, a készségfejlesztő kiadások változásáról pedig a 19. táblázatban számolunk be. (A húsz éves időszak egészében végbement nagy változásokat (a bér- és jövedelemkülönbségek növekedését) a Függelék A2. ábrája mutatja be.)

18. táblázat: Gyermekgondozási időráfordítási különbségek változásai 1993 és 2000/10 között, iskolai végzettség szerint (óra/hét)

		Anyák			Apák		
		1993	2000/10	Változás p-érték	1993	2000/10	Változás p-érték
Gyermekgondozás	Alapfok	ref. kat.	ref. kat.		ref. kat.	ref. kat.	
		0,9	1,6***	0,413	0,7	1,1**	0,560
	Középfok	(0,7)	(0,6)		(0,6)	(0,5)	
		3,0***	3,9***	0,510	1,4	4,0***	0,029
	Felsőfok	(1,1)	(0,8)		(0,9)	(0,8)	
Gyermekgondozás és közös tevékenység	Alapfok	ref. kat.	ref. kat.		ref. kat.	ref. kat.	
		0,8	2,1***	0,172	0,6	1,8***	0,292
	Középfok	(0,7)	(0,6)		(0,9)	(0,7)	
		3,5***	4,9***	0,342	2,0	6,3***	0,010
	Felsőfok	(1,2)	(0,9)		(1,3)	(1,0)	

A KSH 1993., 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házasság vagy élettársi kapcsolat; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyermekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

A diplomás apák időráfordítási előnyének növekedése nagyon jelentős: a primér gyermekgondozásban heti 2,6 órával, a közös szabadidős tevékenységekkel kibővített tevékenységcsoportban pedig heti 4,3 órával tágult a diplomás és alapfokú végzettségű apák időráfordítása közötti különbség. A változások statisztikailag szignifikánsak.⁴¹ Ezek a megfigyelések összhangban vannak az amerikai, kanadai, német, olasz és svéd időmérleg-adatokon becsült (Ramey és Ramey 2010; Altintas 2012; 2016) mérési eredményekkel. Több fejlett ország egyesített adataira⁴² számolt robusztus eredmény (Dotti Sani és Treas 2016), hogy a gyermekgondozási időráfordításokban mért diplomás/nem diplomás különbség (anyáknál és apáknál egyaránt) hosszú idő távlatában (1965 és 2012 között) nem csökken, miközben az átlagos időráfordítási szint folyamatosan emelkedik. Országokként külön-külön vizsgálva is, megállapítható, hogy ezek a különbségek nem csökkennek.

A készségfejlesztő kiadásokban mért társadalmi különbségek is növekedtek (19. táblázat). A diplomás családok a kilencvenes évek első felében évi 80 ezer forinttal fordítottak többet ilyen célokra, mint az alapfokú végzettségű szülők. A különbség 2000/10-ra 120 ezer forintra emelkedett, melynek egy része abból adódott, hogy ezeknek a kiadásoknak a részaránya is megnövekedett a háztartásuk összkiadásain belül (2 százalékponttal). Mindkét változás statisztikailag szignifikáns. A kiadási különbségek időbeli változásáról szűkebben állnak rendelkezésre nemzetközileg összehasonlítható adatok, mint az időfelhasználási különbségekről, a hasonló amerikai mérések (Duncan és Murnane 2011; Kornrich és Furstenberg 2013; Schneider, Hastings, és LaBriola 2018) alapján azonban feltételezhetjük, hogy e tekintetben is követjük a nemzetközi trendeket.

⁴¹ A diplomás anyák időráfordítási előnye is növekedett valamelyest, de a változás nem szignifikáns.

⁴² A kutatás a Multinational Time Use Study keretében 11 ország (Egyesült Államok, Kanada, Egyesült Királyság, Dánia, Norvégia, Franciaország, Németország, Hollandia, Olaszország, Spanyolország és Szlovénia) egységesített egyéni időmérlegadatait használta.

19. táblázat: Készségfejlesztő kiadások változásai 1993/96 és 2000/10 között, iskolai végzettség szerint (egy fogyasztási egységre vetítve, 2020. évi forintértéken)

		1993/96	2000/10	Változás p-érték
ezer Ft/év	Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	
	Középfok	22,7*** (4,3)	26,7*** (2,2)	0,402
	Felsőfok	83,5*** (7,1)	121,2*** (5,2)	0,000
az összes kiadás %-ában	Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	
	Középfok	1,4*** (0,3)	2,0*** (0,2)	0,068
	Felsőfok	3,7*** (0,4)	5,5*** (0,3)	0,000

Az 1993., 1996., 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Kiadások egy fogyasztási egységre vetítve és 2020. évi forintértéken megadva. Kontrollváltozók: év és hónap fix hatás; van-e anya/apa; anya/apa munkaerőpiaci státusz; anya/apa életkor; háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Robusztus standard hibák zárójelben. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

7. Összegzés és társadalompolitikai következtetések

Tanulmányunk a Magyarországon fellelhető legrészletesebb adatok – a KSH időmérleg-felméréseinek és háztartási költségvetési adatfelvételeinek keresztmetszeti mikroadatai – segítségével próbált képet adni a gyermekes családok körében tapasztalható időfelhasználási és kiadási mintázatok jellegzetes társadalmi különbségeiről, illetve azok időbeli alakulásáról. Jelentős mértékű keresztmetszeti különbségekről van szó, meglepő módon nemcsak a közvetlenül a jövedelemtől függő kiadásokban, hanem gyermekgondozással összefüggő tevékenységekre fordított szülői időfelhasználásban is. A szegényebb, iskolázatlanabb szülők (anyák és apák egyaránt) lényegesebb kevesebb időt fordítanak a gyermekeik készségeit közvetlenül vagy közvetve fejlesztő tevékenységekre, mint a magasabb jövedelmű, iskolázottabb szülők. Ez nem magyar sajátosság, hanem világszerte megfigyelhető jelenség. Tanulmányunk azonban az első, amely ezt kellően részletes mikroadatok alapján Magyarországra nézve is kimutatja. A keresztmetszeti különbségek mellett jelentős időbeli változásokat is látunk. A rendszerváltás utáni két évtizedben – az időbeli folyamatokat 2010-ig tudjuk nyomon követni, ekkor volt Magyarországon az utolsó időmérleg-felmérés – a gyermekekre fordított időben mért társadalmi különbségek növekedtek, ami a következő generáció felnőtt korára várható egyenlőtlenségek fokozódását valószínűsíti. A kimutatott összefüggések meglehetősen robusztusak. A keresztmetszetben és időben mért egyenlőtlenségek a családok fontos jellemzőire – a munkavégzés idejére, a családi állapotra, a kiskorú gyerekek számára – kontrollált becslésekben is erősek és szignifikánsak maradnak.

Ezek a tendenciák komoly következményekkel járnak a jövőbeli társadalmi egyenlőtlenségekre és az ország hosszú távú fejlődési lehetőségeire nézve. Összegző fejezetünkben megpróbálunk kvantitatív mértékeket is rendelni ezekhez a várható egyenlőtlenségi és növekedési következményekhez.

A 20. táblázatban egységes keretben – kétszülős családokra becsülve, éves szinten mért időbeli és pénzbeli ráfordításokban – adjuk meg az ezredfordulót követő évtizedre ezeknek a társadalmi különbségeknek a mértékét. A 0-14 éves korú gyermekeket nevelő összes családtípusból kiemeltük a társadalmi háttér szerint homogám kétszülős családokat, melyekben anya és apa azonos iskolai végzettségi csoportba tartozik. A 2000 és 2010 közötti KSH munkaerő-felvételek egyesített keresztmetszeti adatai alapján ezek a homogám kétszülős családok az összes érintett korú gyermekes család körülbelül hatvan százalékát tették ki (lásd Függelék A18. táblázat). Ezek a családtípusok jól tükrözik a társadalom jellegzetes szélső pólusai és a meghatározó középrétegek közti társadalmi különbségeket.

20. táblázat: Szülői ráfordítások társadalmi különbségei éves szinten homogám kétszülős családokban – szimuláció, 2000-2010

Szülők iskolai végzettsége		Az adott családtípus		Szülői ráfordítások	
Anya	Apa	résaránya (%)	átlagos gyerekszám	idő (óra/év)	pénz (ezer Ft/év)
Alapfok	Alapfok	10	2,05	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	Középfok	42	1,53	172	95
Felsőfok	Felsőfok	9	1,59	515	496

A ráfordítások értékei kétszülős háztartások adataiból becsült modelleken alapulnak (11. táblázat és 17. táblázat). A családtípusok aránya és az átlagos gyerekszám a KSH munkaerő-felvétel 2000-2010 közötti éveinek átlagos értékei. Az összes (kétszülős és egyszülős) családtípus részárányát lásd az A18. táblázatban. A családtípusok megoszlását 2020-ban lásd az A19. táblázatban. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. A pénzbeli ráfordításokat két szülőt és két 0-14 éves gyermeket tartalmazó családokra számítva adtuk meg.

A legszembetűnőbb különbség, amit megfigyelhetünk, hogy a társadalmi hierarchia tetején levő diplomás házaspárok a gyermekeikre való idő- és pénzráfordítások tekintetében milyen nagy mértékben megelőzték az összes többi társadalmi réteget. A diplomás szülők gyereknevelési ráfordításai jobban különböznek a középrétegek gyereknevelési ráfordításaitól, mint a középrétegek az alapfokú iskolai végzettségű házaspárokétól. A szülői ráfordításokban mért társadalmi különbségek ráadásul – mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt – alulbecslik a tényleges társadalmi különbségeket. A valódi különbségek nagyobbak. Egyfelől, mint a 20. táblázat második oszlopából látjuk, az alapfokú családtípusban lényegesen (csaknem 30 százalékkal) magasabb az átlagos gyerekszám, ezért az egy gyerekre jutó effektív időráfordításokban a társadalmi különbségek a mértéknél nagyobbak. Az időmérleg-felvételek, másfelől, nem számolnak a különböző iskolázottságú családok időráfordításainak minőségi különbségeivel, eltérő hatékonyságával, ami, ha számításba tudnánk venni, az időbeli ráfordítás-különbségeknél nagyobb mértékűnek mutatná a gyermekek készségfejlődésében mért társadalmi különbségeket.

A szülői ráfordításoldalon mért különbségeknél maradva: éves szinten 350-500 órányi családi időráfordítási többlet⁴³ a gyerekekre, formális képzési időre átszámolva azt jelentené, mintha egy gyerek évente több tárgyból – idegen nyelvből, matematikából, művészeti vagy sportfoglalkozásban – a normál tanrend mellett a tanév minden hétköznapján intenzív különórai képzésekben venne részt. Mivel a human capital elmélet tradicionálisan az iskolai képzésben megjelenő formális oktatásra összpontosít, ezt így könnyebben tudjuk elképzelni, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy „a családok legalább olyan fontos szerepet játszanak az emberi tőke termelésében, mint az iskola, sőt a családi nevelés talán még az iskolai képzésnél is fontosabb lehet” (Carneiro és Heckman 2003). Egy országosan reprezentatív amerikai kísérlet (vignette survey experiment) kimutatta, hogy a diplomás családokra jellemző intenzív gyereknevelési gyakorlat követendő mintát jelent a társadalom egésze számára (Ishizuka 2019). Minél gyorsabban tudnak ehhez a társadalom más rétegei felzárkózni, annál kisebbek lesznek a gyereknevelésből adódó jövőbeli társadalmi egyenlőtlenségek (Kalil és Mayer 2016).

Ezek a megfigyelések nemcsak az egyenlőtlenségi következmények miatt tarthatnak számot a társadalompolitika figyelmére, hanem az ország hosszú távú gazdasági növekedési kapacitásait érintő következményei miatt is. Noha nem rendelkezünk 2010-nél frissebb hazai időmérleg-adatokkal, a világ számos fejlett országára rendelkezésre álló időráfordítási idősor-adatok alapján egyértelmű trend rajzolódik ki: a gyermekgondozásra fordított idő a fejlett országokban többnyire egyöntetűen, minden társadalmi rétegben növekszik (Sayer, Bianchi, és Robinson 2004; Gauthier, Smeeding, és Furstenberg 2004; Altintas 2012; Doepke és Zilibotti 2019; 2021)⁴⁴, a diplomás és nem diplomás szülők között mért gyermekgondozási időfelhasználási rés pedig stabilan tartja magát vagy tágul.⁴⁵ Mivel egy ország

⁴³ A diplomás/középfokú különbség 515-172=343 óra/év, a diplomás/alapfokú különbség pedig 515 óra/év.

⁴⁴ Ugyanezt mutatják az 1993 és 2010 közötti magyar időmérleg-adatok.

⁴⁵ Erről az irodalomról az előző fejezetben számoltunk be

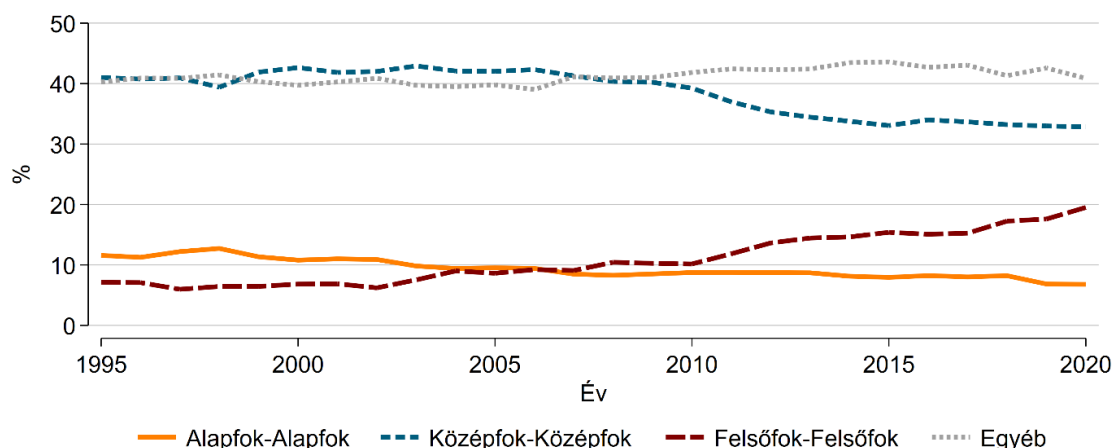
aggregált jövőbeli emberi tőke állományának nagyságát a gyerekekbe történő jelenbeli családi ráfordítások aggregált volumene biztosan befolyásolja, fontos, hogy képünk legyen arról, hogy milyen mértékben és milyen sebességgel tud a magasabb iskolázottságú szülőkre jellemző intenzív nevelési gyakorlat a társadalom más rétegeiben mint követendő minta elterjedni; illetve hogy milyen gyorsasággal alakul át az új szülői korosztályok összetétele – emelkedik-e, és ha igen, milyen mértékben a családalapítás előtt álló fiatal nők és férfiak körében a magasabb iskolázottságúak aránya –, ami szinte automatikusan *szélesíteni* fogja azoknak a táborát, akik, a gyermekfejlődés mélyebb ismeretén alapuló motivációikat követve, és gyerekeik iskolai-munkaerőpiaci pályafutásának elősegítése céljából is több időt és pénzt fordítanak majd a gyermekeikre. Az előbbi tényezőről nem állnak rendelkezésre adatok, az utóbbiról azonban nemcsak hogy megbízható adatokkal rendelkezünk, de hosszú távú demográfiai trendeket is felrajzolhatunk. A KSH munkaerő-felvételének adatai lehetőséget adnak arra, hogy az 1990-es évek eleje és 2020 közötti időszak egészét jellemző hosszú távú folyamatokat bemutassuk.⁴⁶

Amint a 2000/2010., illetve 2020. évekhez tartozó részletes családösszetételi adatokat tartalmazó függelékbeli A18. és A19. táblázatokból látszik, az ezredforduló utáni évektől hatalmas változások történtek a gyermekes családok iskolázottsági összetételében. Amíg a kétezres években a legalább egy diplomás szülővel rendelkező családok részaránya az összes 0-14 éves gyermeket nevelő családon belül mindössze 22 százalék körül volt, addig 2020-ra ez az arány 40 százalékra nőtt. 2020-ban a 0-14 éves gyerekeket nevelő családok közül már minden ötödikben mindkét szülőnek diplomája volt.

Ha ezeket az összetételbeli változásokat rávetítjük⁴⁷ a 2000-2010 közötti évek időmérleg- és kiadási adataira – feltételezve, hogy az ezredforduló utáni évtized átlagos társadalmi különbségei a következő évtized során sem csökkentek –, akkor azt látjuk, hogy gyermekekre való szülői ráfordítások országos összvolumene ezeknek a kedvező összetételhatásoknak köszönhetően megnőtt, ami az ország jövőbeli emberi tőke állományát – a gazdasági fejlődés egyik legfontosabb tényezőjét – nagy mértékben gyarapította.

Az 5. ábra ezeket a jelentős változásokat az 1995 és 2020 közötti időszak huszonöt évére, folytonos időben mutatja be, a 20. táblázattal összhangban kiemelten kezelve az iskolai végzettség szerint homogám kétszülős családokat.

5. ábra: A 0-14 éves korú gyerekeket nevelő családok megoszlása a szülők iskolai végzettsége alapján kialakított csoportok szerint 1995-2020

Adatok forrása: KSH munkaerő-felvétel, 1995-2020. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Az egyéb kategória magában foglalja az egyszülős családokat is.

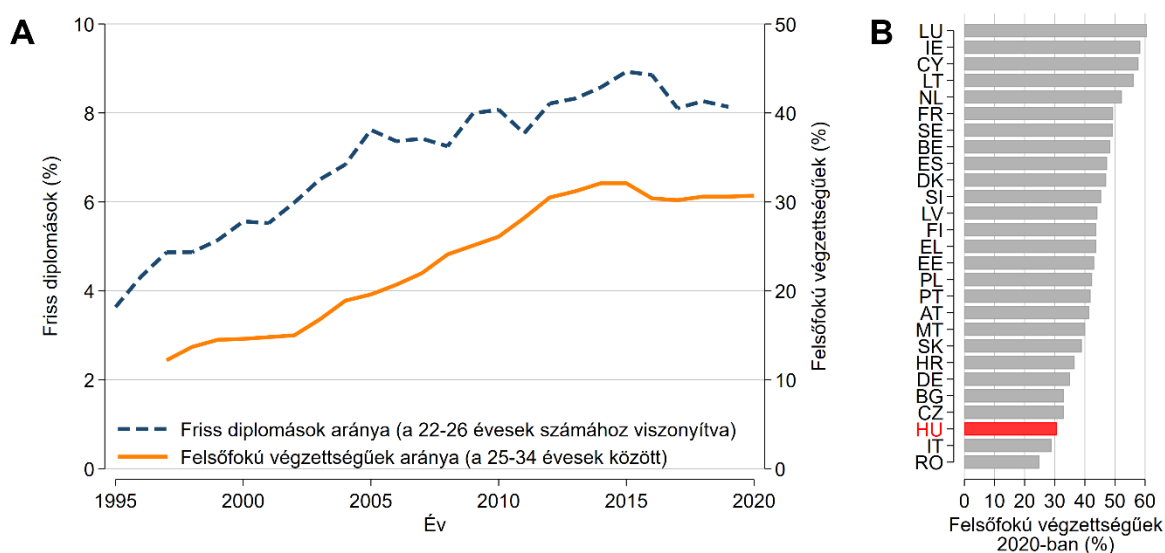
⁴⁶ Köszönettel tartozunk Köllő Jánosnak, aki az ehhez szükséges számításokat a munkaerő-felvétel mikroszintű állományain kérésünkre elvégezte.

⁴⁷ Ez a gondolat kísérlet Klevmarken és Stafford (1997) szimulációs gyakorlatával áll rokonságban.

A gyermeket nevelő diplomás házaspárok arányának szembeötlően nagy mértékű növekedése 2010 és 2020 között azért következhetett be, mert az egy évtizeddel korábbi oktatáspolitikai aktívan elősegítette a felsőfokú továbbtanulást. A 6. ábra A paneljén ezt a társadalmi folyamatot két mutató segítségével követhetjük nyomon az 1995 és 2020 közötti negyedszázadban: az adott naptári évben frissen végzett diplomások száma (egy kiáramlási mutató), illetve a fiatal korosztályon belül a diplomások aránya (egy állományi mutató) alapján. A frissen végzett diplomások arányát a mindenkor 22-26 évesek százalékában, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket pedig a 25-34 éves korcsoport százalékában adjuk meg. A friss diplomások számának változásában az országos felsőoktatás-politika irányváltásait követhetjük nyomon, a fiatal diplomások arányának alakulásában pedig a rövid távú demográfiai következményeket, melyekből mi a következő generációt érintő családi emberitöke-beruházásokat emeljük ki.

1995 és 2005 között erőteljes felsőfokú expanzió zajlott Magyarországon, melynek során minden évben nőtt az egyetemi férőhelyek száma és a felsőoktatásba felvettek aránya. Ez tükröződik a 6. ábra A paneljének szaggatott vonallal jelzett grafikonján, ahol a friss diplomával az egyetemekről kikerülő fiatalok arányának változását rajzoltuk fel. Az 1995 és 2005 közti évtizedben megkétszereződött az adott korcsoportból új diplomával piacra lépő fiatalok aránya. Ennek az expanzióknak a késleltetett következményeit látjuk az állományi adatokon: 2000-től egészen 2015-ig folyamatosan nőtt a családalapítás és gyermekvállalás által leginkább érintett 25-34 éves korcsoporton belül a diplomások aránya: az ezredfordulóra jellemző 15 százalékos szintről 2015-re 30 százalékra emelkedett. 2015 után ez a trend megtört, és a 25-34 éves diplomás arány – a jelenlegi európai sztenderdek szerint *rendkívül alacsonynak* számító – 30 százalékos szinten stabilizálódott. Ebben a fontos emberi tőke mutatóban Magyarország 2020-ban az Európai Unió országainak sereghajtói között foglal helyet. Az európai uniós országok középmezőnyében a fiatal diplomások részaránya 10-20 százalékponttal magasabb, mint Magyarországon (6. ábra B panel).

6. ábra: A friss diplomások és a fiatal felsőfokú végzettségűek aránya, 1995-2020

Adatok forrása: KSH STADAT adatbázis és Eurostat.

Az állományi adatokban mért trendtörés egyenes következménye annak, hogy az ország oktatáspolitikájában 2010 környékén irányváltás következett be – leállt a felsőoktatási expanzió –, amiért a nagy válság, illetve a recessziót követő költségvetési megszorítások mellett a megváltozott oktatáspolitikai prioritások egyaránt felelősek. A felsőoktatási expanzió megtorpanása azt jelenti, hogy a közeljövőben nem számíthatunk érdemleges javulásra a gyermekes családok iskolázottsági összetételé-

ben, – jóllehet a fiatal diplomások számának növekedése biztosíthatná a leghatékonyabban az intenzív gyereknevelési gyakorlat elterjedését, ami szélesebb és stabilabb alapot teremtené a közoktatás számára, és a korábbinál gyorsabb pályára állítaná az ország humán tőke felhalmozását. A felsőoktatás bővülése, a következő generációt érintő családi beruházási következményei révén is komoly növekedési tartalékokat rejt magában.

A felsőoktatás aligha elodázható újabb expanziójának szinkronban kell haladnia a jó minőségű óvodai és iskolai kínálat bővítésével, a közoktatás megújításával. A szűkösen rendelkezésre álló jó minőségű képzési helyekért már ma is nagy a verseny; a felsőoktatás bővülésével, a fiatal diplomások számának emelkedésével azonban a hiány fokozódni fog: egyre több lesz a kompetens és ambiciózus szülő, aki jó iskolát keres majd a gyermekének, ami nevelési gyakorlatukat már kisgyerekkorban versenyiskolai előkészítővé torzíthatja. Az intenzív gyereknevelési gyakorlatnak ezek a ma is meglevő túlhajtott formái⁴⁸ a családokat a megfelelő arányok megtartására, a kormányzatot pedig egy kiegyensúlyozottabb oktatáspolitikára szükségességeire figyelmeztetik.

Hivatkozások

- Aguiar, Mark, és Erik Hurst. 2007. „Measuring Trends in Leisure: The Allocation of Time Over Five Decades”. *The Quarterly Journal of Economics* 122 (3): 969–1006.
<https://doi.org/10.1162/qjec.122.3.969>.
- Altintas, Evrim. 2012. „Parents’ time with children: micro and macro perspectives”. PhD thesis, UK: Oxford University.
- . 2015. „Educational differences in fathers’ time with children in two parent families: Time diary evidence from the United States”. *Family Science* 6 (1): 293–301.
<https://doi.org/10.1080/19424620.2015.1082340>.
- . 2016. „The Widening Education Gap in Developmental Child Care Activities in the United States, 1965–2013”. *Journal of Marriage and Family* 78 (1): 26–42.
<https://doi.org/10.1111/jomf.12254>.
- Becker, Gary S. 1965. „A Theory of the Allocation of Time”. *The Economic Journal* 75 (299): 493–517. <https://doi.org/10.2307/2228949>.
- Bianchi, Suzanne M. 2000. „Maternal Employment and Time with Children: Dramatic Change or Surprising Continuity?”. *Demography* 37 (4): 401–14. <https://doi.org/10.1353/dem.2000.0001>.
- Cano, Tomás. 2019. „Changes in Fathers’ and Mothers’ Time with Children: Spain, 2002–2010”. *European Sociological Review* 35 (5): 616–36. <https://doi.org/10.1093/esr/jcz020>.
- Carneiro, Pedro, és James J. Heckman. 2003. „Human Capital Policy”. In *Inequality in America: What Role for Human Capital Policies?*, szerkesztette James J. Heckman, Alan B. Krueger, és Benjamin M. Friedman, 77–239. Cambridge: MIT Press.
- Chiappori, Pierre-André, és Arthur Lewbel. 2015. „Gary Becker’s a Theory of the Allocation of Time”. *The Economic Journal* 125 (583): 410–42. <https://doi.org/10.1111/eoj.12157>.
- Cunha, Flavio, és James Heckman. 2007. „The Technology of Skill Formation”. *American Economic Review* 97 (2): 31–47. <https://doi.org/10.1257/aer.97.2.31>.
- Currie, Janet, és Douglas Almond. 2011. „Human capital development before age five”. In *Handbook of Labor Economics*, szerkesztette Orley Ashenfelter és David Card, 4, Part B: 1315–1486. Elsevier. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169721811024130>.
- Del Bono, Emilia, Marco Francesconi, Yvonne Kelly, és Amanda Sacker. 2016. „Early Maternal Time Investment and Early Child Outcomes”. *The Economic Journal* 126 (596): F96–135.
<https://doi.org/10.1111/eoj.12342>.
- Doepke, Matthias, és Fabrizio Zilibotti. 2019. *Love, Money, and Parenting: How Economics Explains the Way We Raise Our Kids*. Princeton University Press.

⁴⁸ Az intenzív nevelési gyakorlat e túlzásba vitt, versengő formáit Ramey és Ramey (2010) ironikusan óvodai patkányversenynek (rug rat race), Doepke és Zilibotti (2019; 2021) pedig túlgondoskodó, helikopter-szülőségeknek (helicopter parenting) nevezi.

- . 2021. „Do Rising Returns to Education Justify “Helicopter” Parenting?” *IZA World of Labor* 487 (november). <https://doi.org/10.15185/izawol.487>.
- Dotti Sani, Giulia M., és Judith Treas. 2016. „Educational Gradients in Parents’ Child-Care Time Across Countries, 1965–2012”. *Journal of Marriage and Family* 78 (4): 1083–96. <https://doi.org/10.1111/jomf.12305>.
- Duncan, Greg J., Aletha C. Huston, és Thomas S. Weisner. 2007. *Higher Ground: New Hope for the Working Poor and Their Children*. Russell Sage Foundation.
- Duncan, Greg J., és Richard J. Murnane. 2011. „Introduction: The American Dream, Then and Now”. In *Whither Opportunity*, szerkesztette Greg J. Duncan és Richard J. Murnane, 3–23. Russell Sage.
- England, Paula, és Anjula Srivastava. 2013. „Educational Differences in US Parents’ Time Spent in Child Care: The Role of Culture and Cross-Spouse Influence”. *Social Science Research* 42 (4): 971–88. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2013.03.003>.
- Fiorini, Mario, és Michael P. Keane. 2014. „How the Allocation of Children’s Time Affects Cognitive and Noncognitive Development”. *Journal of Labor Economics* 32 (4): 787–836. <https://doi.org/10.1086/677232>.
- Flood, Sarah, Joel McMurry, Aaron Sojourner, és Matthew Wiswall. 2022. „Inequality in Early Care Experienced by US Children”. *Journal of Economic Perspectives* 36 (2): 199–222. <https://doi.org/10.1257/jep.36.2.199>.
- Fryer, Roland G., és Steven D. Levitt. 2004. „Understanding the Black-White Test Score Gap in the First Two Years of School”. *The Review of Economics and Statistics* 86 (2): 447–64. <https://doi.org/10.1162/003465304323031049>.
- . 2013. „Testing for Racial Differences in the Mental Ability of Young Children”. *American Economic Review* 103 (2): 981–1005. <https://doi.org/10.1257/aer.103.2.981>.
- Gauthier, Anne H., Timothy M. Smeeding, és Frank F. Furstenberg. 2004. „Are Parents Investing Less Time in Children? Trends in Selected Industrialized Countries”. *Population and Development Review* 30 (4): 647–72. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2004.00036.x>.
- Graham, John W., és Carole A. Green. 1984. „Estimating the Parameters of a Household Production Function with Joint Products”. *The Review of Economics and Statistics* 66 (2): 277–82. <https://doi.org/10.2307/1925828>.
- Gregg, PA, J Waldfogel, és EV Washbrook. 2005. „That’s the Way the Money Goes: Expenditure Patterns as Real Incomes Rise for the Poorest Families with Children”. In *An Equal Society? New Labour, Poverty, Inequality and Exclusion*, szerkesztette J Hills és K Stewart, 251–75. Policy Press.
- Gronau, Reuben. 1977. „Leisure, Home Production, and Work--the Theory of the Allocation of Time Revisited”. *Journal of Political Economy* 85 (6): 1099–1123. <https://doi.org/10.1086/260629>.
- . 1980. „Home Production--A Forgotten Industry”. *The Review of Economics and Statistics* 62 (3): 408–16. <https://doi.org/10.2307/1927108>.
- . 1986. „Home Production — A Survey”. In *Handbook of Labor Economics*, szerkesztette Orley Ashenfelter és Richard Layard, 1:273–304. Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1573-4463\(86\)01007-6](https://doi.org/10.1016/S1573-4463(86)01007-6).
- Guryan, Jonathan, Erik Hurst, és Melissa Kearney. 2008. „Parental Education and Parental Time with Children”. *Journal of Economic Perspectives* 22 (3): 23–46. <https://doi.org/10.1257/jep.22.3.23>.
- Hajdu, Tamás, és Gábor Kertesi. 2021. „Statistikai jelentés a gyermekegészség állapotáról Magyarországon a 21. század második évtizedében”. *KRTK-KTI Műhelytanulmányok* 2021/8.
- Hajdu, Tamás, Gábor Kertesi, és Gábor Kézdi. 2014. „Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból [Roma students in secondary schools. Report from the Hungarian Life Course Survey of TARKI, waves 2006–12]”. In *Társadalmi Riport [Social report]*, szerkesztette Tamás Kolosi és István György Tóth, 265–302. Budapest: TÁRKI.
- Harcza, István. 2014. „A családi kohézió trendjei a gyermekes családokban: a kohézió színe és fonákja”. *Szociológiai Szemle* 24 (1): 40–66.

- Hart, Betty, és Todd R. Risley. 1995. *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Meaningful differences in the everyday experience of young American children. Baltimore, MD, US: Paul H. Brookes Publishing.
- . 2003. „The Early Catastrophe. The 30 Million Word Gap”. *American Educator* 27 (1): 4–9.
- Heath, Shirley Brice. 1983. *Ways with Words: Language, Life and Work in Communities and Classrooms*. Cambridge University Press.
- Hill, C. Russell, és Frank P. Stafford. 1974. „Allocation of Time to Preschool Children and Educational Opportunity”. *The Journal of Human Resources* 9 (3): 323–41. <https://doi.org/10.2307/144690>.
- . 1980. „Parental Care of Children: Time Diary Estimates of Quantity, Predictability, and Variety”. *The Journal of Human Resources* 15 (2): 219–39. <https://doi.org/10.2307/145332>.
- Hoff, Erika. 2003. „The Specificity of Environmental Influence: Socioeconomic Status Affects Early Vocabulary Development Via Maternal Speech”. *Child Development* 74 (5): 1368–78. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00612>.
- . 2006. „How Social Contexts Support and Shape Language Development”. *Developmental Review* 26 (1): 55–88. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2005.11.002>.
- Hofferth, Sandra L. 2008. „Linking Social Class to Concerted Cultivation, Natural Growth and School Readiness”. In *Disparities in School Readiness: How Families Contribute to Transitions Into School*, szerkesztette Alan Booth és Ann C. Crouter, 199–205. New York, London: Lawrence Erlbaum.
- Hofferth, Sandra L., és John F. Sandberg. 2001. „Changes in American Children’s Time, 1981–1997”. *Advances in Life Course Research*, Children at the Millennium: Where have we come from, Where are we going?, 6 (január): 193–229. [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(01\)80011-3](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(01)80011-3).
- Hoff-Ginsberg, Erika. 1991. „Mother-Child Conversation in Different Social Classes and Communicative Settings”. *Child Development* 62 (4): 782–96. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01569.x>.
- Hurst, Erik. 2010. „Comment on »Ramey and Ramey: The rug rat race«”. *Brookings Papers on Economic Activity* Spring 2010: 177–84.
- Huttenlocher, Janellen, Marina Vasilyeva, Elina Cymerman, és Susan Levine. 2002. „Language Input and Child Syntax”. *Cognitive Psychology* 45 (3): 337–74. [https://doi.org/10.1016/S0010-0285\(02\)00500-5](https://doi.org/10.1016/S0010-0285(02)00500-5).
- Ishizuka, Patrick. 2019. „Social Class, Gender, and Contemporary Parenting Standards in the United States: Evidence from a National Survey Experiment”. *Social Forces* 98 (1): 31–58. <https://doi.org/10.1093/sf/soy107>.
- Józsa Krisztián. 2004. „Az első osztályos tanulók elemi alapkészségeinek fejlettsége. Egy longitudinális kutatás első mérési pontja”. *Iskolakultúra* 14 (11): 3–16.
- Juster, F. Thomas, és Frank P. Stafford. 1991. „The Allocation of Time: Empirical Findings, Behavioral Models, and Problems of Measurement”. *Journal of Economic Literature* 29 (2): 471–522.
- Kalb, Guyonne, és Jan C. van Ours. 2014. „Reading to Young Children: A Head-Start in Life?” *Economics of Education Review* 40 (június): 1–24. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2014.01.002>.
- Kalil, Ariel, és Susan E. Mayer. 2016. „Understanding the Importance of Parental Time With Children: Comment on Milkie, Nomaguchi, and Denny (2015)”. *Journal of Marriage and Family* 78 (1): 262–65.
- Kalil, Ariel, Rebecca Ryan, és Michael Corey. 2012. „Diverging Destinies: Maternal Education and the Developmental Gradient in Time With Children”. *Demography* 49 (4): 1361–83. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0129-5>.
- Kaushal, Neeraj, Katherine Magnuson, és Jane Waldfogel. 2011. „How Is Family Income Related to Investments in Children’s Learning?” In , szerkesztette Greg J. Duncan és Richard Murnane, 187–206. New York, USA: Russell Sage Foundation. <https://www.russellsage.org/>.
- Kerkhofs, Marcel, és Peter Kooreman. 2003. „Identification and Estimation of a Class of Household Production Models”. *Journal of Applied Econometrics* 18 (3): 337–69. <https://doi.org/10.1002/jae.706>.

- Kertesi, Gábor, és Gábor Kézdi. 2012. „A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól”. *Közgazdasági Szemle* 59 (7–8): 798–853.
- Klevmarken, N. Anders, és Frank P. Stafford. 1997. „Time Diary Measures of Investment in Young Children”. Working Paper 1997:8. Uppsala: Uppsala University, Department of Economics. <https://www.econstor.eu/handle/10419/82904>.
- Kornrich, Sabino. 2016. „Inequalities in Parental Spending on Young Children: 1972 to 2010”. *AERA Open* 2 (2): 2332858416644180. <https://doi.org/10.1177/2332858416644180>.
- Kornrich, Sabino, és Frank Furstenberg. 2013. „Investing in Children: Changes in Parental Spending on Children, 1972–2007”. *Demography* 50 (1): 1–23. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0146-4>.
- KSH. 2001. „Az 1999/2000. évi életmód-időmérleg felvétel módszertani dokumentációja I.” Budapest: KSH.
- LaBriola, Joe, és Daniel Schneider. 2021. „Class Inequality in Parental Childcare Time: Evidence from Synthetic Couples in the ATUS”. *Social Forces* 100 (2): 680–705. <https://doi.org/10.1093/sf/soaa133>.
- Lareau, Annette. 2000. „Social class and the daily lives of children: A study from the United States”. *Childhood* 7 (2): 155–71. <https://doi.org/10.1177/0907568200007002003>.
- . 2003. *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. *Unequal Childhoods*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520949904>.
- Lareau, Annette, és Elliot Weininger. 2008. „The context of school readiness: Social class difference in time use in family life”. In *Disparities in school readiness: How families contribute to transitions in school*, szerkesztette Alan Booth és Ann C. Crouter, 155–87. The Penn State University family issues symposia series. New York, NY: Taylor & Francis Group/Lawrence Erlbaum Associates.
- Leibowitz, Arleen. 1974. „Home Investments in Children”. *Journal of Political Economy* 82 (2, Part 2): S111–31. <https://doi.org/10.1086/260295>.
- . 1975. „Education and the Allocation of Women’s Time”. In *Education, Income, and Human Behavior*, szerkesztette Thomas F. Juster, 171–98. NBER. <https://www.nber.org/books-and-chapters/education-income-and-human-behavior/education-and-allocation-womens-time>.
- . 1977. „Parental Inputs and Children’s Achievement”. *The Journal of Human Resources* 12 (2): 242–51. <https://doi.org/10.2307/145387>.
- Lundberg, Shelly, Robert A. Pollak, és Jenna Stearns. 2016. „Family Inequality: Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing”. *Journal of Economic Perspectives* 30 (2): 79–102. <https://doi.org/10.1257/jep.30.2.79>.
- Matsuoka, Ryoji. 2019. „Concerted Cultivation Developed in a Standardized Education System”. *Social Science Research* 77 (január): 161–78. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.08.011>.
- Mayer, Susan E. 1997. *What Money Can’t Buy: Family Income and Children’s Life Chances*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press.
- Mayer, Susan E., Ariel Kalil, Philip Oreopoulos, és Sebastian Gallegos. 2019. „Using Behavioral Insights to Increase Parental Engagement The Parents and Children Together Intervention”. *Journal of Human Resources* 54 (4): 900–925. <https://doi.org/10.3368/jhr.54.4.0617.8835R>.
- Michael, Robert T. 1972. „The Effect of Education on Efficiency in Consumption”. NBER. <https://www.nber.org/books-and-chapters/effect-education-efficiency-consumption>.
- Michael, Robert T., és Gary S. Becker. 1973. „On the New Theory of Consumer Behavior”. *The Swedish Journal of Economics* 75 (4): 378–96. <https://doi.org/10.2307/3439147>.
- Neuman, Susan B. 1996. „Children Engaging in Storybook Reading: The Influence of Access to Print Resources, Opportunity, and Parental Interaction”. *Early Childhood Research Quarterly* 11 (4): 495–513. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(96\)90019-8](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(96)90019-8).
- . 2006. „The knowledge gap: Implication for early childhood”. In *Handbook of early literacy research, Vol. 2*, szerkesztette D. Dickinson és S.B. Neuman, 29–40. New York: Guilford Press.
- Noble, Kimberly G., Katherine Magnuson, Lisa A. Gennetian, Greg J. Duncan, Hirokazu Yoshikawa, Nathan A. Fox, és Sarah Halpern-Meekin. 2021. „Baby’s First Years: Design of a

- Randomized Controlled Trial of Poverty Reduction in the United States". *Pediatrics* 148 (4): e2020049702. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-049702>.
- Phillips, Meredith. 2011. „Parenting, Time Use, and Disparities in Academic Outcomes". In *Whither Opportunity?*, szerkesztette Greg J. Duncan és Richard J. Murnane, 207–28. Russell Sage.
- Pollak, Robert A., és Michael L. Wachter. 1975. „The Relevance of the Household Production Function and Its Implications for the Allocation of Time". *Journal of Political Economy* 83 (2): 255–78. <https://doi.org/10.1086/260322>.
- Price, Joseph, és Ariel Kalil. 2019. „The Effect of Mother–Child Reading Time on Children’s Reading Skills: Evidence From Natural Within-Family Variation". *Child Development* 90 (6): e688–702. <https://doi.org/10.1111/cdev.13137>.
- Raikes, Helen, Barbara Alexander Pan, Gayle Luze, Catherine S. Tamis-LeMonda, Jeanne Brooks-Gunn, Jill Constantine, Louisa Banks Tarullo, H. Abigail Raikes, és Eileen T. Rodriguez. 2006. „Mother–Child Bookreading in Low-Income Families: Correlates and Outcomes During the First Three Years of Life". *Child Development* 77 (4): 924–53. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00911.x>.
- Ramey, Garey, és Valerie A. Ramey. 2010. „The Rug Rat Race". *Brookings Papers on Economic Activity*, 129–76.
- Ramey, Valerie A. 2009. „Time Spent in Home Production in the Twentieth-Century United States: New Estimates from Old Data". *The Journal of Economic History* 69 (1): 1–47. <https://doi.org/10.1017/S0022050709000333>.
- Réger Zita. 1995. „Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei". *Iskolakultúra* 5 (24): 102–6.
- Sayer, Liana C., Suzanne M. Bianchi, és John P. Robinson. 2004. „Are Parents Investing Less in Children? Trends in Mothers’ and Fathers’ Time with Children". *American Journal of Sociology* 110 (1): 1–43. <https://doi.org/10.1086/386270>.
- Schneider, Daniel, Orestes P. Hastings, és Joe LaBriola. 2018. „Income Inequality and Class Divides in Parental Investments". *American Sociological Review* 83 (3): 475–507. <https://doi.org/10.1177/0003122418772034>.
- Sullivan, Oriel. 2010. „Changing Differences by Educational Attainment in Fathers’ Domestic Labour and Child Care". *Sociology* 44 (4): 716–33. <https://doi.org/10.1177/0038038510369351>.
- U.S. Department of Health and Human Services. 2011. *The Surgeon General’s Call to Action to Support Breastfeeding*. Publications and Reports of the Surgeon General. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Office of the Surgeon General. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK52682/>.
- Villena-Roldan, Benjamin, és Cecilia Rios-Aguilar. 2012. „Causal Effects of Maternal Time-Investment on Children’s Cognitive Outcomes". Center for Applied Economics, Working Paper 285. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2255809>.
- Weininger, Elliot B., Annette Lareau, és Dalton Conley. 2015. „What Money Doesn’t Buy: Class Resources and Children’s Participation in Organized Extracurricular Activities". *Social Forces* 94 (2): 479–503. <https://doi.org/10.1093/sf/sov071>.
- Yeung, W. Jean, John F. Sandberg, Pamela E. Davis-Kean, és Sandra L. Hofferth. 2001. „Children’s Time With Fathers in Intact Families". *Journal of Marriage and Family* 63 (1): 136–54. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00136.x>.

Online Appendix

Táblázatok

A1. táblázat: Az időmérleg-felvételek esetszámai iskolai végzettség szerint

		Időmérlegnaplók száma			Személyek száma		
		Alapfok	Középfok	Felsőfok	Alapfok	Középfok	Felsőfok
Anyák	1993	260	833	137	260	833	137
	2000	683	2952	567	177	764	147
	2010	118	391	100	118	391	100
Apák	1993	613	999	213	613	999	213
	2000	1108	3093	810	288	793	209
	2010	166	441	171	166	441	171

Minta: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák.

A2. táblázat: Időmérleg főtevékenységek besorolása a KSH időmérleg-felmérése alapján

Tevékenységi főcsoportok ^a	Részletes tevékenységlista (a KSH Időmérleg-felvétel tevékenységek kódjaival)	
Fizetett munka	főfoglalkozású munkavégzés (01, 03)	
	- nem főfoglalkozású munkavégzés (06-25,92) - háztartási munka (26-34) - vásárlás (35, 36) - szolgáltatás igénybevétele, ügyintézés (39,40) [kivéve: 40.5] - egyéb munkavégzés (46)	amennyiben a munkavégzés <i>pénzért</i> történik valaki más részére (wf = 3 4 5 7 9) 3: magánszemélynek pénzért 4: főfoglalkozású munka 5: vállalkozásnak fizetett munka 7: állami, önkorm. szerv. részére fizetett munka 9: egyesület, egyház részére fizetett munka
	közlekedés: munkahelyre (89.1)	
	gyermekgondozás (41-45)	amennyiben a gyermekgondozás <i>pénzért</i> történik valaki más részére (ccf = 5 6 8) 5: ismerősnek pénzért 6: idegennek pénzért 8: szervezett módon mellékjövedelemként
Nem fizetett munka	- nem főfoglalkozású munkavégzés (06-25, 92) - háztartási munka (26-34) - vásárlás (35, 36) - szolgáltatás igénybevétele, ügyintézés (39, 40) [kivéve: 40.5] - egyéb munkavégzés (46)	amennyiben a munkavégzés <i>ingyen</i> történik saját háztartás vagy más magánszemély részére (wf = 1 2) 1: saját háztartás részére 2: magánszemélynek ingyen
	- közlekedésben: segítségnyújtás más háztartásnak (89.3), vásárlás, ügyintézés (89.4) - várakozás-sorban állásban: vásárlás, személyes szolgáltatás (90.1, 90.2), lakossági szolgáltatás, ügyintézés (90.4, 90.5)	
Szabadidő	- alvás, pihenés (47, 52) - személyes szolgáltatások (37, 48, 59) - étkezés (49, 50, 51, 89.6, 90.6), - sport (79-85, 89.8) - tévézés (68) - szórakozás [tv nélkül] (57, 58, 69-71, 76-78) - társas tevékenységek (54, 55, 60, 89.7) - olvasás (56, 63, 64) - hobbi (72-75, 93.1)	
Gyermek-gondozás	gyermekek gondozása nevelése (41-45)	amennyiben a gyermekgondozás a saját gyerek részére történik (ccf = 1)
	- gyermekneveléssel kapcsolatos ügyintézés: 40.5 - közlekedés (gyermekgondozás, nevelés): 89.5	
Nem besorolt tevékenységek	- oktatás, képzés (02, 04, 05, 65-67, 89.2) - egészségi ellátás, betegség (38, 53, 90.3)	
	vallási, civil tevékenység (61-62, 93.2), illetve (06-36, 39-40 [kivéve: 40.5] és 46 és 92),	amennyiben: wf = 6 8
	gyermekgondozás, amely <i>nem</i> saját gyermek részére, <i>nem</i> pénzért történik (41-45),	amennyiben ccf = 2 3 4 7 9
	egyéb besorolatlan (86-88, 89.9, 90.0, 90.7-90.9, 91. 99)	

Tevékenységlista és kódok forrása: KSH (2001), 70-88. old.

Munkatevékenység kinek a részére (wf): (1) saját háztartás részére, (2) magánszemélynek ingyen, 3: magánszemélynek pénzért, (4) főfoglalkozású munka, (5) vállalkozásnak fizetett munka, (6) állami, önkormányzati szervezet részére ingyen, (7) állami, önkormányzati szervezet részére fizetett munka, (8) egyesület, egyház részére ingyen, (9) egyesület, egyház részére fizetett munka. *Gyermekgondozás kinek a részére (ccf):* (1) saját gyermek részére, (2) testvérnek, (3) unokának, (4) egyéb rokon vagy ismerős gyermeknek ingyen, (5) ismerősnek pénzért, (6) idegennek pénzért, (7) idegennek, társadalmi szervezetnek, egyesületnek ingyen, (8) társadalmi szervezet, egyesület, iskola által megszervezett módon mellékjövedelemért, (9) eldönthetetlen.

^a Aguiar és Hurst (2007) és Guryan, Hurst és Kearney (2008) tanulmányában definiált főcsoportok (fizetett munka, nem fizetett munka, szabadidő, gyermekgondozás). Szabadidő: Aguiar és Hurst (2007) tanulmányban „leisure measure 2” címen definiált csoport (sport/exercise, tv, entertainment, socializing, religious/civic activities, gardening/pet care + hobbies) plus (sleeping, personal care, eating). Gyermekgondozás: azonos a 3. táblázat „Gyermekgondozás” csoportjával.

A3. táblázat: Gyermekgondozási szülői tevékenységek csoportosítása a KSH időmérleg-felmérése alapján

	Részletes tevékenységlista (a KSH időmérleg-felmérés tevékenységkódjaival)
Gyermekgondozás ^a	- csecsemőgondozás és kisgyermek gondozása 3 éves korig: 41 - idősebb gyermek gondozása, ápolása és felügyelete: 42 - mesélés, játék a gyermekkel: 43 - tanulás a gyermekkel, iskolai feladatok ellenőrzése: 44 - egyéb, gyermekkel kapcsolatos tevékenység, egyéb foglalkozás a gyermekkel: 45 - gyermekneveléssel kapcsolatos ügyintézés: 40.4 - közlekedés (gyermekgondozás, nevelés): 89.5
Közös szabadidős tevékenység a gyermekekkel ^b	- kulturális program: mozi (76), színház, hangverseny, múzeum, állatkert, cirkusz, sportrendezvény (77) - játék és hobbi: kártyázás (58.1), sakkozás (58.2), társasjáték (58.3), hobbi-tevékenységek, rejtvényfejtés (72), szobanövények, nem használatok gondozása (73), öntevékeny amatőr művészeti tevékenységek, művészeti jellegű hobbik (74), hagyományos női (díszítő) kézimunka: hímzés, horgolás (75) - mozgás és testedzés: strand (80), horgászat, vadászat (81, 82), testedzés, sport (83, 84), mozgás, testedzés tevékenységhez kapcsolódó egyéb tevékenységek (85) - családi együttlét: főétkezések (reggeli, ebéd, vacsora (49.1, 49.3, 49.5)), amennyiben a másik szülő is résztvevő, ha kétszülős a család), beszélgetés, társalgás (54.1), séta, kirakatkészítés, városnézés (79), családi ünnep (60.1) - vallási tevékenységek (61.1-61.4)

Tevékenységlista és kódok forrása: KSH (2001), 69-88. old.

^a Gyermekgondozás: azonos a 3. táblázat „Gyermekgondozás” csoportjával, valamint az Aguiar és Hurst (2007), és Guryan, Hurst és Kearney (2008) tanulmányában definiált „Child care” csoporttal.

^b A mennyiben a gyermek aktívan részt vesz bennük.

A4. táblázat: A háztartási költségvetési adatfelvételek elemszámai a háztartás iskolai végzettsége szerint (háztartások száma, db)

Év	A család iskolai végzettsége		
	Alapfok	Középfok	Felsőfok
1993	437	1750	399
1996	397	1605	337
2000	415	1704	357
2004	307	1616	620
2007	213	1219	579
2010	326	1418	615

Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. A háztartások iskolai végzettség szerinti kategóriákba sorolása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége alapján történt.

A5. táblázat: A készségfejlesztő kiadások kódjai a KSH háztartási költségvetési adatfelvételeiben

csoportok	kiadástípus	havi kiadási kódok						éves kiadási kódok					
		1993	1996	2000	2004	2007	2010	1993	1996	2000	2004	2007	2010
Könyv	könyv	vf1600	vf1600	vf1600a	vf095111	vf095111	vf095111						
Könyv	Újság, folyóirat	vf1590	vf1590	vf1590	vf095210	vf095210	vf095210						
Könyv	egyéb nyomdai termékek				vf095310	vf095310	vf095310						
Oktatás	tankönyv	vf1610	vf1610	vf1610	vf095112	vf095112	vf095112				evf095112	evf095112	evf095112
Oktatás	tanszer, írószer, rajzszet	vf1620	vf1620	vf1620	vf095410	vf095410	vf095410				evf095410	evf095410	evf095410
Oktatás	tandíj, sport, tánc tanfolyam	vf1860	vf1860	vf1860*	vf101010	vf101010	vf101010				evf101010	evf101010	evf101010
					vf102010	vf102010	vf102010				evf102010	evf102010	evf102010
					vf103010	vf103010	vf103010				evf103010	evf103010	evf103010
					vf103010	vf103010	vf103010				evf104010	evf104010	evf104010
					vf104010	vf104010	vf104010				evf105010	evf105010	evf105010
					vf094112	vf094112	vf094112				evf094112	evf094112	evf094112
Számítógép	számítógép	vf1412	vf1412	vf1412a	vf091311	vf091311	vf091311	he4216	he4216	he4216a	evf091311	evf091311	evf091311
Számítógép	Hordozható számítógép (laptop)					vf091313	vf091313					evf091313	evf091313
Számítógép	Kézi számítógép (palmtop)					vf091314	vf091314					evf091314	evf091314
Számítógép	Számítógép tartozékok, kiegészítők					vf091315	vf091315					evf091315	evf091315
Számítógép	Írógép			vf1412b	vf091312	vf091312	vf091312					evf091312	evf091312
Számítógép	Internet										evf083014	evf083014	evf083014
Elektronikai cikk	rádió	vf1380	vf1380	vf1380	vf091111	vf091111	vf091111	he420	he420	he420	evf091111	evf091111	evf091111
Elektronikai cikk	hifi berendezés	vf1401	vf1401	vf1401	vf091112	vf091112	vf091112	he4212	he4212	he4212	evf091112	evf091112	evf091112
Elektronikai cikk	CD lejátszó			vf1403c	vf091113	vf091113	vf091113				evf091113	evf091113	evf091113
Elektronikai cikk	Magnó lemezjátszó					vf091114						evf091114	
Elektronikai cikk	Hordozható audio eszközök					vf091115	vf091115					evf091115	evf091115
Elektronikai cikk	Hanghordozó tartozékok, kiegészítők					vf091116	vf091116						
Elektronikai cikk	televízió	vf1390	vf1390	vf1390	vf091121	vf091121	vf091121	he4211	he4211	he4211	evf091121	evf091121	evf091121
Elektronikai cikk	képmagnó	vf1402	vf1402	vf1402	vf091122	vf091122	vf091122	he4213	he4213	he4213	evf091122	evf091122	evf091122
Elektronikai cikk	antenna			vf1403a	vf091123	vf091123	vf091123			he4214a	evf091123	evf091123	evf091123
Elektronikai cikk	DVD					vf091124	vf091124					evf091124	evf091124
Elektronikai cikk	Házimozi berendezés					vf091125	vf091125					evf091125	evf091125
Elektronikai cikk	Hagyományos fényképezőgép	vf1411	vf1411	vf1411	vf091210	vf091211	vf091211	he4215	he4215	he4215	evf091210	evf091211	evf091211
Elektronikai cikk	Videókamera					vf091212	vf091212					evf091212	evf091212

Elektronikai cikk	Digitális kamera					vf091213	vf091213					evf091213	evf091213
Elektronikai cikk	Digitális fényképezőgép					vf091214	vf091214					evf091214	evf091214
Elektronikai cikk	Fotókészülékek tartozékai, kiegészítők					vf091215	vf091215						
Elektronikai cikk	optikai eszközök			vf1414a	vf091220	vf091220	vf091220		he4241a	evf091220	evf091220	evf091220	evf091220
Elektronikai cikk	CD lemezek, magnó- és videokazetta, bakelit lemez	vf1641	vf1641	vf1641	vf091411	vf091411	vf091411						
Elektronikai cikk	fotócikk, film	vf1642	vf1642	vf1642	vf091412	vf091412	vf091412						
Elektronikai cikk	kép- és hanghordozók alkatrészei			vf1643a	vf091413	vf091413	vf091413						
Elektronikai cikk	audiovizuális, stb. ber. javítása			vf1850a	vf091510	vf091510	vf091510						
Elektronikai cikk	Kábel TV előfizetési és beszerelési díja	vf1840	vf1840	vf1840	vf094231	vf094231	vf094231						
Elektronikai cikk	kulturális cikkek kölcsönzése			vf1850c	vf094232	vf094232	vf094232						
Elektronikai cikk	fényképészeti szolgáltatás			vf1965c	vf094240	vf094240	vf094240						
Elektronikai cikk	egyéb híradástechnikai cikk							he4214	he4214	he4214a he4214c			
Játék, sportszer	sport, kemping célú tartós javak				vf092110	vf092110	vf092110			ev092110	evf092110	evf092110	evf092110
Játék, sportszer	hangszerek	vf1414	vf1414	vf1414b	vf092210	vf092210	vf092210	he4241	he4241	he4241b	evf092210	evf092210	evf092210
Játék, sportszer	Szobai sporteszközök					vf092220	vf092220					evf092220	evf092220
Játék, sportszer	tartós sportszerek, hangszerek alkatrészei			vf1643b	vf092311	vf092311	vf092311						
Játék, sportszer	tartós sportszerek, hangszerek javítása			vf1850b	vf092312	vf092312	vf092312						
Játék, sportszer	játékszerek	vf1632	vf1632	vf1632	vf093111	vf093111	vf093111						
Játék, sportszer	hobbi cikkek	vf1740	vf1740		vf093112	vf093112	vf093112						
Játék, sportszer	Videójáték konzollal (Nintendo, Playstation)					vf093113	vf093113					evf093113	evf093113
Játék, sportszer	sportszerek, kempingcikkek	vf1631	vf1631	vf1631	vf093210	vf093210	vf093210			ev093210	evf093210	evf093210	evf093210
Kulturális fogyasztás	sportrendezvény, belépődíj			vf1891a	vf094111	vf094111	vf094111						
Kulturális fogyasztás	egyéb szabadidő szolgáltatás	vf1892	vf1892	vf1892	vf094113	vf094113	vf094113						
Kulturális fogyasztás	színház, hangverseny	vf1870	vf1870	vf1870	vf094211	vf094211	vf094211						
Kulturális fogyasztás	mozi	vf1880	vf1880	vf1880	vf094212	vf094212	vf094212						
Kulturális fogyasztás	múzeum, állatkert, stb.				vf094220	vf094220	vf094220						
Kulturális fogyasztás	egyéb pihenéssel, szórakozással kapcs. belépődíjak	vf1891	vf1891	vf1891b									
Üdülés	Üdülés belföldön beutalóval	vf1930 vf1940	vf1930 vf1940	vf1930 vf1940	vf096111	vf096111	vf096111	he680 he681	he680 he681	he680	evf096111	evf096111	evf096111
Üdülés	Üdülés külföldön	vf1950	vf1950	vf1950	vf096112	vf096112	vf096112	he682	he682	he682	evf096112	evf096112	evf096112
Üdülés	Szálláshely-szolgáltatás				vf112110	vf112110	vf112110					evf112110	evf112110

A6. táblázat: Időráfordítási átlagok nemek szerint, 2000/10 (óra/hét)

	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Anyák				
Fizetett munka	13,3 (0,7)	21,0 (0,5)	20,2 (0,8)	19,1 (0,4)
Nem fizetett munka	36,1 (0,5)	31,3 (0,3)	26,8 (0,6)	31,6 (0,2)
Szabadidő	101,0 (0,6)	98,2 (0,3)	99,0 (0,7)	99,0 (0,3)
Gyermekgondozás	14,1 (0,4)	14,3 (0,2)	17,5 (0,6)	14,8 (0,2)
Egyéb	3,5 (0,3)	3,2 (0,1)	4,5 (0,3)	3,5 (0,1)
Összesen	168	168	168	168
Apák				
Fizetett munka	25,7 (1,2)	37,4 (0,6)	33,8 (1,3)	34,7 (0,5)
Nem fizetett munka	20,5 (0,7)	16,1 (0,3)	12,1 (0,6)	16,3 (0,3)
Szabadidő	109,1 (0,9)	103,3 (0,5)	107,2 (1,0)	105,0 (0,4)
Gyermekgondozás	5,8 (0,3)	5,9 (0,1)	9,7 (0,4)	6,5 (0,1)
Egyéb	6,9 (0,6)	5,3 (0,2)	5,2 (0,4)	5,5 (0,2)
Összesen	168	168	168	168

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. N(anyák)=5785, N(apák)=4811. Standard hibák zárójelben.

A7. táblázat: Időráfordítási átlagok nemek szerint, 2000/10 (óra/hét)

	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Anyák				
Gyermekgondozás	14,1 (0,4)	14,3 (0,2)	17,5 (0,6)	14,8 (0,2)
Gyermekgondozás és közös tevékenység	22,0 (0,4)	22,5 (0,3)	25,9 (0,6)	23,0 (0,2)
Apák				
Gyermekgondozás	5,8 (0,3)	5,9 (0,1)	9,7 (0,4)	6,5 (0,1)
Gyermekgondozás és közös tevékenység	11,8 (0,4)	12,7 (0,2)	18,4 (0,6)	13,4 (0,2)

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. N(anyák)=5785, N(apák)=4811. Standard hibák zárójelben.

A8. táblázat: Gyermekgondozásra fordított idő hetente a melléktevékenységek figyelembevételével (óra/hét)

	(1)	(2)	(3)	(4)
Anyák	Gyermekgondozás (főtevékenység)	Gyermekgondozás (főtevékenység)	Gyermekgondozás (főtevékenység + melléktevékenység)	Gyermekgondozás (főtevékenység + melléktevékenység)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	0,2 (0,8)	1,6*** (0,6)	0,1 (0,8)	1,8*** (0,6)
Felsőfok	3,4*** (1,2)	3,9*** (0,8)	3,4*** (1,3)	4,1*** (0,8)
Év és hó FE	Nem	Igen	Nem	Igen
Időmérleg napja kontrollok	Nem	Igen	Nem	Igen
Egyéb kontrollváltozók	Nem	Igen	Nem	Igen
R négyzet	0,01	0,54	0,01	0,54
N	5789	5785	5789	5785
Apák	(1)	(2)	(3)	(4)
	Gyermekgondozás (főtevékenység)	Gyermekgondozás (főtevékenység)	Gyermekgondozás (főtevékenység + melléktevékenység)	Gyermekgondozás (főtevékenység + melléktevékenység)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	0,2 (0,5)	1,1** (0,5)	0,1 (0,6)	1,2** (0,5)
Felsőfok	3,9*** (0,9)	4,0*** (0,8)	3,8*** (0,9)	4,0*** (0,8)
Év és hó FE	Nem	Igen	Nem	Igen
Időmérleg napja kontrollok	Nem	Igen	Nem	Igen
Egyéb kontrollváltozók	Nem	Igen	Nem	Igen
R négyzet	0,02	0,21	0,02	0,22
N	4811	4811	4811	4811

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A9. táblázat: Gyermekek aktív részvételével töltött idő (óra/hét)

	Anyák (1)	Apák (2)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	0,4 (1,0)	0,6 (1,1)
Felsőfok	2,2* (1,2)	3,3** (1,4)
R négyzet	0,25	0,20
N	5785	4811

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Független változó: Bármilyen főtevékenység, aminek aktív résztvevője a saját gyermek. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettárral él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyermekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

A10. táblázat: Az időfelhasználás iskolai végzettség szerinti eltérései a foglalkoztatottak és nem foglalkoztatottak körében, 2000/10 (óra/hét)

Anyák	Foglalkoztatottak					Nem foglalkoztatottak				
	Fizetett munka	Nem fizetett munka	Szabadidő	Gyermek-gondozás	Egyéb	Fizetett munka	Nem fizetett munka	Szabadidő	Gyermek-gondozás	Egyéb
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	-0,2 (2,2)	-2,9** (1,3)	2,4 (1,5)	1,4** (0,6)	-0,7 (0,8)	-0,3 (0,8)	0,3 (1,2)	-2,2* (1,2)	2,1** (0,9)	0,1 (0,7)
Felsőfok	-5,0** (2,5)	-3,6** (1,5)	4,6*** (1,7)	3,1*** (0,8)	0,9 (0,9)	-0,5 (0,9)	-6,2*** (1,9)	0,1 (2,0)	5,5*** (1,7)	1,0 (1,0)
R négyzet	0,34	0,16	0,32	0,35	0,03	0,06	0,19	0,20	0,48	0,07
N	3462	3462	3462	3462	3462	2323	2323	2323	2323	2323
Apák	Foglalkoztatottak					Nem foglalkoztatottak				
	Fizetett munka	Nem fizetett munka	Szabadidő	Gyermek-gondozás	Egyéb	Fizetett munka	Nem fizetett munka	Szabadidő	Gyermek-gondozás	Egyéb
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	4,2* (2,3)	-3,6*** (1,3)	0,9 (1,6)	0,9 (0,6)	-2,5 (1,6)	-0,1 (1,8)	4,3 (2,9)	-8,2*** (2,5)	0,1 (1,1)	3,8** (1,8)
Felsőfok	-0,3 (2,8)	-5,9*** (1,6)	5,2*** (2,0)	3,6*** (0,8)	-2,7 (1,8)	0,3 (2,5)	-12,3** (4,7)	-8,4 (6,2)	10,3*** (3,8)	10,1* (5,4)
R négyzet	0,28	0,10	0,30	0,21	0,06	0,13	0,15	0,24	0,34	0,21
N	4106	4106	4106	4106	4106	705	705	705	705	705

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; életkor; házassági vagy élettársi státusza; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A11. táblázat: Gyermekgondozásra fordított idő a gyerek kora szerint (óra/hét)

	Anyák			Apák		
	0-2 éves gyereket nevelők	3-6 éves gyereket nevelők	7-14 éves gyereket nevelők	0-2 éves gyereket nevelők	3-6 éves gyereket nevelők	7-14 éves gyereket nevelők
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	4.6** (1.9)	1.5 (1.1)	0.8 (0.6)	3.4** (1.4)	1.1 (1.0)	1.0** (0.5)
Felsőfok	8.0*** (2.7)	4.4*** (1.6)	2.0*** (0.7)	5.0*** (1.7)	5.2*** (1.4)	3.8*** (0.8)
R négyzet	0.27	0.37	0.48	0.23	0.16	0.21
N	795	1961	4421	697	1699	3630

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettárral él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A12. táblázat: Gyermekgondozásra és közös tevékenységre fordított idő a gyerek kora szerint (óra/hét)

	Anyák			Apák		
	0-2 éves gyereket nevelők	3-6 éves gyereket nevelők	7-14 éves gyereket nevelők	0-2 éves gyereket nevelők	3-6 éves gyereket nevelők	7-14 éves gyereket nevelők
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Alapfok	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.	ref. kat.
Középfok	2.6 (1.9)	2.3* (1.3)	1.3* (0.7)	1.8 (2.1)	2.1 (1.3)	2.1*** (0.7)
Felsőfok	6.6** (2.7)	4.8*** (1.8)	3.9*** (1.0)	2.6 (2.4)	8.1*** (1.8)	6.9*** (1.1)
R négyzet	0.26	0.34	0.35	0.22	0.23	0.18
N	795	1961	4421	697	1699	3630

A KSH 2000. és 2010. évi időmérés-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettárral él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A13. táblázat: Gyermekgondozással töltött idő kétszülős háztartásokban az alapfokú végzettségű szülőkhez viszonyítva (óra/hét)

	(1) Anyák			(2) Apák		
	Partner végzettsége			Partner végzettsége		
	Alap	Közép	Felső	Alap	Közép	Felső
Saját végzettség						
Alap	ref. kat.	1,0 (1,0)	n.a.	ref. kat.	0,7 (1,0)	n.a.
Közép	1,2 (1,2)	1,9** (0,8)	5,1*** (1,3)	1,2 (0,8)	1,4** (0,7)	2,5*** (0,9)
Felső	n.a.	3,5*** (1,3)	5,6*** (1,2)	n.a.	4,5*** (1,4)	4,3*** (1,0)
R négyzet		0,54			0,22	
N		4834			4729	

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A14. táblázat: Gyermekgondozással és közös tevékenységgel töltött idő kétszülős háztartásokban az alapfokú végzettségű szülőkhez viszonyítva (óra/hét)

	(1) Anyák			(2) Apák		
	Partner végzettsége			Partner végzettsége		
	Alap	Közép	Felső	Alap	Közép	Felső
Saját végzettség						
Alap	ref. kat.	1,9 (1,2)	n.a.	ref. kat.	2,2* (1,3)	n.a.
Közép	1,9 (1,4)	2,8*** (0,9)	7,2*** (1,4)	2,1** (1,1)	2,7*** (0,9)	3,6*** (1,2)
Felső	n.a.	4,7*** (1,4)	8,0*** (1,3)	n.a.	6,7*** (1,5)	7,6*** (1,3)
R négyzet		0,45			0,19	
N		4834			4729	

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettársal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Egyéni szinten klaszterezett standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A15. táblázat: Időráfordítási átlagok nemek szerint – kétszülős háztartások, 2000/10 (óra/hét)

	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Anyák				
Gyermekgondozás	14,3	14,7	18,6	15,3
-partner nélkül	13,3	13,5	16,4	14,0
-partnerrel együtt	1,0	1,1	2,2	1,3
Gyermekgondozás és közös tevékenység	22,2	23,0	27,2	23,6
-partner nélkül	15,9	16,0	18,9	16,6
-partnerrel együtt	6,3	7,0	8,3	7,1
Apák				
Gyermekgondozás	5,8	6,0	9,7	6,5
-partner nélkül	5,2	5,1	8,2	5,6
-partnerrel együtt	0,6	0,8	1,6	0,9
Gyermekgondozás és közös tevékenység	11,9	12,8	18,4	13,5
-partner nélkül	6,1	6,2	9,4	6,7
-partnerrel együtt	5,8	6,6	9,0	6,8

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kétszülős háztartásokra korlátozva a minta. N(anyák)=4870, N(apák)=4738.

A16. táblázat: Kiadási átlagok (egy fogyasztási egységre vetítve) (2020. évi forintértéken)

	ezer Ft/év				az összes kiadás %-ában			
	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Összesen
Könyv	2,0 (0,2)	5,5 (0,1)	14,5 (0,5)	7,0 (0,2)	0,3 (0,02)	0,6 (0,01)	1,0 (0,03)	0,6 (0,01)
Elektronikai cikk	10,0 (0,4)	19,4 (0,3)	33,0 (1,0)	21,2 (0,3)	1,5 (0,06)	2,0 (0,03)	2,2 (0,05)	2,0 (0,02)
Játék	2,4 (0,3)	5,8 (0,3)	12,5 (0,7)	6,8 (0,2)	0,3 (0,03)	0,5 (0,02)	0,8 (0,04)	0,5 (0,02)
Számítógép	2,5 (0,3)	10,9 (0,3)	25,6 (0,7)	13,1 (0,3)	0,3 (0,04)	1,0 (0,03)	1,7 (0,05)	1,1 (0,02)
Oktatás	10,8 (0,7)	18,8 (0,4)	34,9 (1,1)	21,3 (0,4)	1,6 (0,09)	1,9 (0,04)	2,3 (0,07)	2,0 (0,03)
Kultúra	0,7 (0,1)	2,9 (0,2)	11,2 (0,8)	4,5 (0,2)	0,1 (0,01)	0,3 (0,01)	0,7 (0,04)	0,3 (0,01)
Üdülés	1,7 (0,3)	13,6 (0,7)	53,7 (3,2)	20,9 (0,9)	0,2 (0,03)	1,0 (0,04)	2,9 (0,09)	1,3 (0,04)
Készségfejlesztő kiadások	30,2 (1,1)	76,9 (1,2)	185,4 (4,6)	94,9 (1,4)	4,4 (0,13)	7,3 (0,08)	11,5 (0,16)	7,9 (0,07)
Összes kiadás	642,7 (17,9)	980,2 (7,4)	1521,2 (19,1)	1056,6 (7,4)	100,0 (0)	100,0 (0)	100,0 (0)	100,0 (0)
Jövedelem	779,1 (11,2)	1144,4 (8,2)	1776,9 (26,4)	1237,4 (8,7)	135,2 (1,9)	126,1 (,75)	123,4 (1,29)	126,7 (,61)

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Standard hibák zárójelben.

A17. táblázat: Készségfejlesztő kiadások kétszülős családokban (kontrollálva az egy fogyasztási egységre jutó jövedelemre)

ezer Ft/év		Alapfok	Apa Középfok	Felsőfok
	Alapfok	ref. kat.	0,4 (2,9)	–
Anya	Középfok	1,8 (3,0)	23,6*** (3,1)	80,7*** (8,2)
	Felsőfok	–	52,6*** (6,1)	133,6*** (8,5)
az összes kiadás %-ában		Alapfok	Apa Középfok	Felsőfok
	Alapfok	ref. kat.	0,7*** (0,3)	–
Anya	Középfok	0,6** (0,3)	2,3*** (0,2)	4,8*** (0,4)
	Felsőfok	–	3,9*** (0,3)	6,7*** (0,4)

A 2000., 2004., 2007. és 2010. évi KSH háztartási költségvetési felmérések egyesített adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. (Egyszülős háztartások kizárva.) Kiadások egy fogyasztási egységre vetítve és 2020. évi forintértéken megadva. Kontrollváltozók: év és hónap fix hatás; van-e anya/apa; anya/apa munkaerőpiaci státusz; anya/apa életkor; háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma. Robusztus standard hibák zárójelben. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

A18. táblázat: A családok eloszlása a szülők iskolai végzettsége szerint (%), 2000-2010

		Apa végzettsége	Nincs apa		
		Alapfok	Középfok	Felsőfok	
Anya végzettsége	Alapfok	9,5	8,6	0,1	3,9
	Középfok	4,9	41,5	4,2	8,2
	Felsőfok	0,2	6,7	8,6	2,2
Nincs anya		0,4	0,9	0,1	–

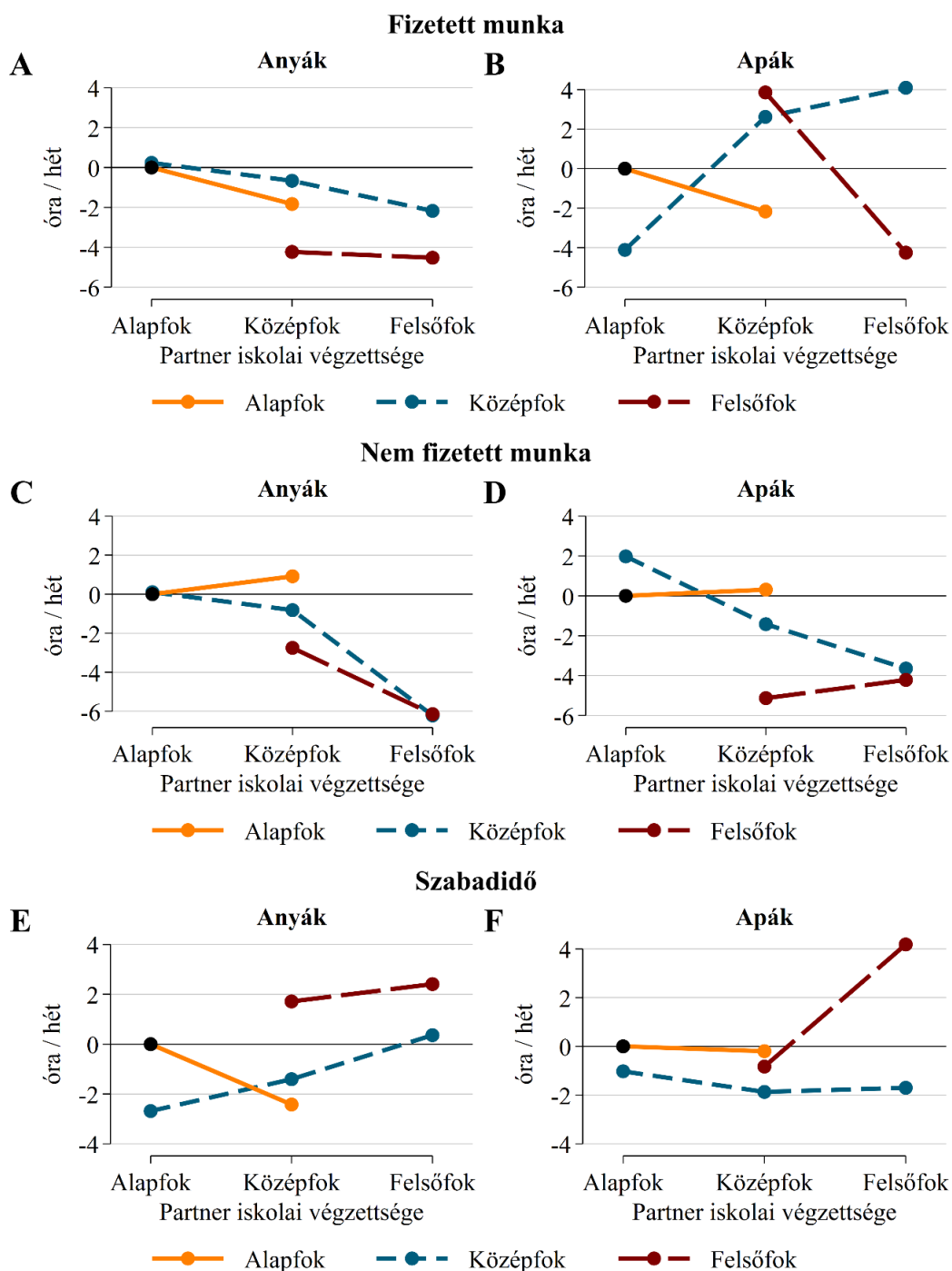
A MEF 2000-2010 közötti éveinek átlagos értékei. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év.

A19. táblázat: A családok eloszlása a szülők iskolai végzettsége szerint (%), 2020

		Apa végzettsége	Nincs apa		
		Alapfok	Középfok	Felsőfok	
Anya végzettsége	Alapfok	6,8	6,2	0,1	3,0
	Középfok	3,8	32,8	4,0	6,8
	Felsőfok	0,4	12,2	19,5	3,1
Nincs anya		0,3	0,8	0,2	–

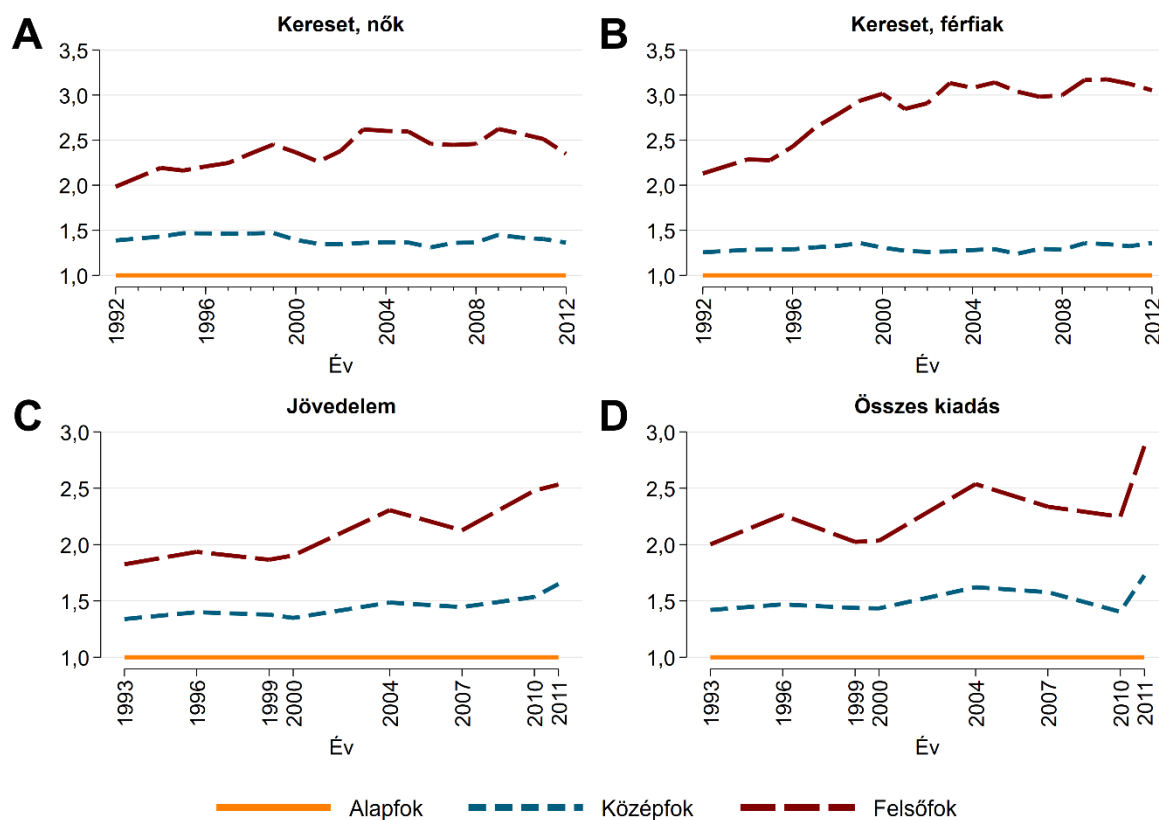
A MEF 2020. évi adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év.

A1. ábra: Időfelhasználás idő kétszülős háztartásokban az alapfokú végzettségű szülőkhöz viszonyítva (óra/hét)

A KSH 2000. és 2010. évi időmérleg-felmérések egyesített keresztmetszeti adatai alapján. Minták: 18-59 éves korú, 0-14 éves gyermeket nevelő anyák, illetve apák. Kontrollváltozók: adatfelvételi hullám és hónap FE; hét melyik napján válaszol; munkaszüneti nap dummy; munkaerőpiaci státusz; életkor; házas vagy élettárssal él; partner munkaerőpiaci státusza (ha van); háztartásban élő 0-2, 3-6, 7-14 éves gyerekek száma; háztartás létszáma.

A2. ábra: Bruttó keresetek, jövedelmek és kiadások iskolai végzettség szerint időbeli trendjei (az alapfokú végzettségűek keresetének arányában)

A) és B) panel: A Bértarifa adatfelvételek adatai alapján. 25-60 éves munkavállalók. C) és D) panel: A 1993., 1996., 1999., 2000., 2004., 2007., 2010. és 2011. évi KSH háztartási költségvetési felmérések adatai alapján. Minta: 0-14 éves korú gyermekeket nevelő családok, a szülők életkora: 18-59 év. Kiadások és jövedelmek egy fogyasztási egységre vetítve. A háztartások iskolai végzettség szerinti kategóriákba sorolása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége alapján történt.